

Mexico

Grote beloftes, maar
aankpak van femicide
lijkt niet te werken

IN HET NIEUWS 10-11

FOTO MAHEELIPE

Zorginnovatie

Kompas wijst
mensen met
dementie de weg

BINNENLAND 14-15

Vakbond

Onrust bij FNV:
toezichthouders
naar de rechter

IN HET NIEUWS 4

Margraten

'Panelen zwarte
bevrijders
moeten terug'

BINNENLAND 13

GAZA

Israël weigert hulp van ngo's om 'anti-Israëlische' standpunten

Onder meer Oxfam en Save the Children krijgen al maanden geen toestemming om noodhulp aan Palestijnen te verstrekken.

Derk Walters

AMSTERDAM

Cruciale noodhulp bereikt Gaza niet omdat Israël specifieke hulporganisaties weert vanwege hun vermeend anti-Israëlische standpunten. Onder meer Oxfam, Save the Children en de Norwegian Refugee Council krijgen al maanden geen toestemming van Israël om noodhulp aan Palestijnen te verstrekken.

Vorige week maakte het Israëlische dagblad *Haaretz* melding van een nieuwe richtlijn van het Israëlische ministerie voor Diasporazaken en de

Strijd tegen Antisemitisme en Delegitimering, dat de registratie van ngo's regelt. Met die richtlijn wordt getoetst of organisaties te 'anti-Israëlisch' zijn.

Een woordvoerder van de ultra-rechtse minister Amichai Chikli (Likud) zegt in een reactie aan NRC dat Israël niet toestaat dat „vijandige actoren of aanhangers van terrorisme onder een humanitair mom opereren”, in Israël of in Palestijns gebied. Het ministerie treedt op tegen „entiteiten die nauwe banden onderhouden met terreurgroepen en antisemitische netwerken, IDF-soldaten vervolgen, deelnemen aan delegitima-

tielcampagnes tegen de staat Israël en in sommige gevallen zelfs de Holocaust en de wredeheden van 7 oktober ontkennen”.

Al vijftig jaar actief

Woordvoerder Roos Groen van Oxfam Novib beaamt desgevraagd dat al de organisatie sinds maart geen hulpgoederen meer aan Gaza mag leveren, omdat de organisatie „niet bevoegd” zou zijn. Dit argument klinkt haar vreemd in de oren: „We werken al vanaf de jaren vijftig in Gaza en op de Westelijke Jordaanoever”, aldus Groen.

Door de weigering kan Oxfam No-

vib geen essentiële hulp als zeep, voedsel en water aan Palestijnen in Gaza leveren. Ook kan de organisatie geen materiaal leveren om waterzuiveringsinstallaties en waterleidingen te repareren, een specialisme van Oxfam. Groen: „Dat is extra nijpend, gezien het grote tekort aan schoon en veilig drinkwater door de vernietiging van de riolering, zuiveringsinstallaties en waterleidingen.”

De Norwegian Refugee Council is „al meer dan vijftien jaar geregistreerd bij de Israëlische autoriteiten, zegt woordvoerder Laila Matar. „Sinds de Israëlische regering haar nieuwe registratieregeling heeft aan-

gekondigd, hebben wij alle informatie verstrekt die we konden geven. Enkele maanden geleden dienden we onze nieuwe aanvraag in, maar daar hebben we nog geen antwoord op ontvangen.”

Gevolg is, zegt Matar, dat de Israëlische autoriteiten alle verzoeken van haar organisatie om hulpgoederen naar Gaza te brengen afgewezen hebben. „Sinds Israël op 2 maart een totale blokkade instelde, hebben we geen enkel pallet met hulpgoederen kunnen binnenbrengen. Ook sinds

Lees verder op pagina 2

■ **NIEUWSBRIEVEN**
De hele dag op de hoogte
nrc.nl/nieuwsbrieven/actueel

■ **REDACTIE**
redactie@nrc.nl
nrc.nl/overons

■ **ABONNEMENTSVRAGEN**
ga voor meer informatie
naar nrc.nl/service

■ Deze uitgave komt voort uit
Algemeen Handelsblad (1828)
en Nieuwe Rotterdamse
Courant (1844)

■ **PRIJS €4,60**
Jaargang 56
no. 36
BELGIË €5,60

IN HET LAND
DEN HAAG
PETRA DE KONING

Jan Struijs van 50Plus wil ‘dicht bij de wc’ zitten

De gang van NSC in de Tweede Kamer staat vol met afvalbakken en papiercontainers, vorige week woensdag. De ene na de andere kamer wordt leeggehaald, de spullen worden verloot via een intekenlijst onder medewerkers, een enkel Kamerlid en ook de NOS - de Haagse redactie wint een grote plant. En wat vast alleen kan bij NSC: één fractiemedewerker zit nog achter zijn computer, hij werkt namens (bijn ex-)Kamerlid Folkert Idsinga aan schriftelijke vragen voor de minister van Financiën.

Die woensdag is er in de Tweede Kamer ook een besloten vergadering over de nieuwe indeling van de grote debatzaal. De 150 stoelen in die zaal staan in een halve cirkel, verdeeld over zes vakken die eruit zien als taartpunten. Het CDA, dat is al zeker, krijgt het vak van NSC, met op de eerste rij Henri Bontenbal. Joost Eerdmans van JA21 zat met één zetel nog helemaal achterin, nu zit hij met negen zetels vooraan. Hij neemt de plek in van Caroline van der Plas, de vier BBB'ers moeten naar achteren.

Oud-SGP-medewerker Menno de Bruyne, expert in politieke geschiedenis, zegt door de telefoon dat er na verkiezingen altijd gedoe is over de indeling van de zaal, al sinds de Kamerleden aan het eind van de negentiende eeuw fracties gingen vormen. Er waren bijna altijd Kamerleden bij wie niemand in de buurt wilde zitten: van de CPN, de Boerenpartij, de Centruumpartij. De VVD wilde in de jaren vijftig liever niet aan de rechterkant van de zaal zitten, bij de rechtse, christelijke partijen.

In het overleg van woensdag, hoor ik later, had FVD geprobeerd om een plek op de eerste rij te krijgen naast Eerdmans. Daar ben je op tv en op de livestream het beste te zien. De PVV wilde de hele taartpunt aan de uiterst rechtse kant van de zaal voor zichzelf houden, de vier BBB'ers mochten er wat de PVV betreft niet bij. In zo'n vak

staan 25 stoelen, de PVV heeft 26 zetels en er zou dan één PVV'er in zijn eentje in een ander vak moeten zitten. Dat vond Geert Wilders, hoorden de anderen, geen probleem.

Een griffier stuurde tekeningen van de zaal rond en daaruit bleek dat de SP niet meer helemaal links in de zaal kwam te zitten. Dat vond die partij niet fijn, de SP vindt zichzelf de meest linkse partij. Laurens Dassen van Volt zat in een van de plannen tussen BBB, SGP en FVD, en niet eens aan een gangpad. Dat wilde Volt niet.

In de grote debatzaal zou Dassen tussen BBB, SGP en FVD zitten, dat wilde Volt niet

Jan Struijs van 50Plus is donderdagmiddag in de Tweede Kamer op weg naar zijn afspraak met verkenner Wouter Koolmees. Bij de lift hoort hij van een medewerker dat hij met de roltrap naar beneden moet. „En dan rechtsaf.“ Het gaat goed, zegt hij tegen mij. „Gisteren ben ik drie keer verkeerd gelopen, vandaag maar één keer.”

Voor nieuwelingen is het Kamergebouw nauwelijks te doen: de gangen zijn niet allemaal even lang, ze gaan verschillende kanten op, de hoeken zijn geen negentig graden. Verwarring was het doel van de brutalistische bouwstijl. Ik loop mee met Jan Struijs, we hebben over de indeling van de zaal en hoe moeilijk dat gaat.

Dat ligt, zegt hij, niet aan hem. „Ik heb gezegd: wij zijn 50Plus, dus dicht bij de wc. Voor de rest zie ik het wel.“ De griffier moest lachen. „Ze zei: waren ze allemaal maar zo makkelijk.”

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek (p.dekoning@nrc.nl)

Alle ngo's blijven Palestijnen in Gaza ondersteunen

» Vervolg van voorpagina

het staakt-het-vuren hebben we talloze verzoeken ingediend om materialen voor hygiëne en onderdak binnen te brengen, maar ook die zijn allemaal afgewezen.” Het gaat om 87 ton (1.359 pallets) aan onder meer tenten, bedden, goed en kleding.

Wat Matar betreft is de vorige registratie van haar organisatie geldig totdat Israël reageert op de nieuwe aanvraag. Desondanks meldt Israël steevast dat de Noorse vluchtelingenorganisatie „niet bevoegd” is om hulpgoederen naar Gaza te brengen.

Voor al hun rol in ‘anti-Israëlische’ rechtszaken zou de hulporganisaties kunnen opbreken. Zo was Oxfam een van de organisaties die eisten dat de Nederlandse regering stopt met het leveren van onderdelen voor F-35-gevechtsvliegtuigen aan Israël. Ook heeft Oxfam voor een Britse rechter bewijs aangedragen van de Israëlische vernietiging van waterinfrastructuur, aanvallen op hulpverleners en, ironisch genoeg, beperking van noodhulp.

Privacywet

Een andere voorwaarde die het ministerie stelt is dat de organisaties lijsten aanleveren van al hun buitenlandse en Palestijnse werknemers, inclusief hun familieleden. Veel organisaties hebben dat geweigerd, omdat ze daarmee in eigen land de privacy- en databescher-

ningswetten zouden kunnen overtreden.

Het ministerie heeft zo'n honderd registratieverzoeken ontvangen van organisaties en buitenlandse medewerkers van ngo's. Tot op heden zijn „slechts veertien” verzoeken van organisaties afgewezen, aldus de departementale woordvoerder; de rest is goedgekeurd of wordt nog beoordeeld.

Waar de aanvraag van Oxfam nog loopt, hoort Save the Children bij de veertien geweigerde organisaties. In een reactie zegt de hulporganisatie, die al meer dan zeventig jaar Palestijnse kinderen helpt, dat ze „vastbesloten” is haar missie voort te zetten.

Alle drie geraadpleegde organisaties zeggen dat ze waar mogelijk de Palestijnen in Gaza blijven ondersteunen. Als alternatief voor de geweigerde hulpgoederen delen ze onder meer vouchers uit waarmee ontheemden producten op de lokale markt kunnen kopen.

Onder de voorwaarden van het staakt-het-vuren in Gaza, dat een maand geleden inging, is Israël verplicht noodhulp tot Gaza toe te laten. Twee weken geleden klaagden 41 hulporganisaties al dat Israël die verplichting niet na komt. Volgens de organisaties weigert Israël op „willekeurige” gronden noodhulp toe te laten. Daaronder waren behalve Oxfam ook andere gerenommeerde organisaties als Artsen zonder Grenzen, Terre des Hommes en Warchild.

Voordat het staakt-het-vuren inging heeft Israël zeven maanden lang alle hulp voor Gaza geweigerd. In plaats daarvan zette het zelf enkele hulpdistributiepunten op. Bij het uitdelen van voedsel schoot het Israëlische leger meermalen op wachtende mensen, waardoor zeker duizend Palestijnen gedood zijn. Internationaal klomk oorverdovende kritiek op het Israëlische hulpsysteem, dat een alternatief moest vormen voor de erkende hulporganisaties en de Verenigde Naties.

Volgens waarnemers is de ergste hongersnood in Gaza weliswaar gelenigd sinds het staakt-het-vuren, maar ontbreekt het de Palestijnen nog aan allerlei basismaterialen. Honderdduizenden mensen leven in tenten en zijn afhankelijk van voedselhulp. De ziekenhuizen kunnen de toestroom van patiënten amper aan. Ook heeft Israël waterleidingen, elektriciteitskabels en rioleringsbuizen vernietigd.

Afgelopen week lieten de Verenigde Staten weten dat ze de levering van hulp aan Gaza deels uit Israëlische handen willen nemen. Het is nog niet duidelijk wat dit zal betekenen voor de geweigerde registratie van onder meer Save the Children.

Een meisje op de plek waar haar huis is verwoest in Jabaliya, in het noorden van Gaza. FOTO MOHAMMED SABER/EPA

BBC Broadcasting House in Londen. BBC-directeur Tim Davie en nieuwshoofdredacteur Deborah Turness zijn opgestapt. FOTO JAMES MANNING/PA VIA AP

BBC

Heisa rond het fout citeren van Trump treft BBC op een kwetsbaar moment

Een bijeengeknapt citaat leidde tot het vertrek van twee topfiguren bij de BBC. Maar de kwestie is groter dan één incident.

Hanna Hosman

AMSTERDAM

Als de woordvoerder van president Trump naar de BBC kijkt, heeft ze meteen een rotgad. Het is een „linkse propagandamachine”, zei Karoline Leavitt vorige week in de Britse krant *The Telegraph*. „100% fake news.” En dus onthaalt ze het opstappen van zowel de algemeen directeur als de nieuwstopvrouw van de Britse omroep zondag als overwinning.

Trump is in oktober 2024 verkeerd geciteerd in een documentaire van de BBC. In de uitzending roept hij aanhangers op om te vechten, in aanloop naar de bestorming van het Capitool op 6 januari 2021. Die zin was bij elkaar geknipt uit twee fragmenten. Dat werd vorige week bekend, leidde tot veel ophef, waarop de algemeen directeur Tim Davie en nieuwshoofdredacteur Deborah Turness zondag bekendmaakten op te stappen.

Hun vertrek lijkt voor de Amerikaanse president niet genoeg: maandag stuurde hij alsnog een brief naar de Britse omroep waarin hij dreigt met gerechtelijke stappen. Ed Davey, de leider van de Britse liberaal-democraten ziet daarin een bedreiging van „nationaal belang”, en roept premier Starmer op de bemoeienis ook als zodanig te benoemen.

Samir Shah, de voorzitter van de BBC, had toen al zijn excuus aangeboden - niet direct aan Trump, maar aan het Britse publiek. „Sorry”, schreef hij aan de cultuurcommissie van het Britse Lagerhuis, de BBC heeft een „verkeerde inschatting” gemaakt.

Maar het verhaal is groter dan één incident. Het is duidelijk dat er een „oprechte zorg is over redactionele standaarden en fouten”, schrijft BBC-presentator Nick Robinson over de situatie. „Er wordt óók een politieke campagne gevoerd door mensen die de organisatie kapot willen maken. Beide dingen gebeuren tegelijkertijd.”

Voor de BBC komt het schandaal bijzonder ongelegen: de vergunning voor de publieke omroep moet elke tien jaar worden vernieuwd. Het huidige Royal Charter loopt af tegen het einde van 2027. De omroep waar 21.000 mensen werken, staat onder druk en zo'n schandaal kan veel schade aanrichten. Na ramppaar 2004, toen het ‘Hutton-rapport’ vernietigend oordeelde over onpartijdigheid rond berichtgeving over Irak, had een derde van de Britten het vertrouwen verloren in de omroep.

Kemi Badenoch, leider van de Britse conservatieven, zei al tegen de BBC dat de omroep „niet moet verwachten dat de maatschappij die blijft financieren, tot hij kan laten zien echt onpartijdig te zijn.”

Oktober 2024. In een documentaire van het programma *Panorama*, *Trump: A Second Chance*, ziet de kijker Trump spreken op 6 januari 2021. De uitslag van de presidentsverkiezingen zou die dag formeel worden bevestigd - Trump verloor van Biden. „We gaan naar het Capitool en ik zal bij jullie zijn en we vechten, we vechten als een bezetene”, zegt Trump in de BBC-documentaire.

»

Er wordt óók een politieke campagne gevoerd door mensen die de organisatie kapot willen maken

Nick Robinson BBC-presentator

Hij heeft die woorden niet op die manier uitgesproken. Eerst zei hij: „We gaan naar het Capitool en ik zal bij jullie zijn.” Zo'n vijftig minuten later: „We vechten, we vechten als een bezetene.” Die twee uitspraken worden achtereen plaats, maar het was in de uitzending onvoldoende duidelijk dat ze niet rechtstreeks achter elkaar zijn uitgesproken.

De toespraak is bewerkt om „de boodschap van president Trump over te brengen, zodat het publiek beter

zou begrijpen hoe die is ontvangen door de supporters van Trump”, legt BBC-voorzitter Shah maandag uit in zijn brief aan de cultuurcommissie.

Het nieuws van de bewerkte woorden kwam uit een uitvoerige interne brief van oud-journalist Michael Prescott, die tot afgelopen juni drie jaar als onafhankelijk adviseur bij de BBC's Editorial Guidelines and Standards Board had gewerkt. Prescott ging er weg met „grote en onopgeloste zorgen” over de BBC. Hij schrijft over de geknipte woorden van Trump, maar ziet ook „systemische problemen” in de verslaggeving van de BBC.

Die door hem signaleerde systemische problemen sluiten aan bij de kritiek die Britse conservatieven vaker hebben: te weinig ruimte voor „moeilijke vragen over de *trans agenda*”, en te weinig de nadruk op het leed van Israëliërs in de berichtgeving. Israël, schrijft Prescott, wordt afgeschilderd als „de agressor”.

De brief van Prescott belandt in een klimaat van discussie over de BBC, en kon misschien juist daarom zulke gevolgen hebben. Na publicatie pleitte conservatievenleider Badenoch voor ontslagen aan de BBC-top.

Verschiedende Britse media vragen zich af of de discussie ook intern wordt aangewakkerd. Daarbij wijzen de BBC en *The Guardian* naar sir Robbie Gibb, een BBC-redacteur die de

omroep verruilde om hoofd communicatie te worden voor Theresa May, en vervolgens terugkwam als lid van het bestuur van de omroep.

De BBC doet gewoonlijk uitgebreid verslag van onrust in eigen bedrijf, en citeert anonieme BBC-medewerkers die stellen dat zij onder meer van Gibb „vanuit een politieke overtuiging” aanhoudende kritiek op hun verslaggeving kregen.

Anti-Palestijns racisme

Discussie over de BBC-verslaggeving leeft onder allerlei gezindten. Ruim honderd BBC-medewerkers ondertekenden deze zomer een brief waarin ze hun werkgever beschuldigden van anti-Palestijns racisme. In oktober berispte de Britse mediawaakhond Ofcom de BBC, omdat de zoon van een plaatsvervangend minister in de Hamas-regering hoofdpersoon bleek te zijn in de documentaire *How to Survive a Warzone*.

Raffi Berg, Midden-Oostenredacteur van de BBC, voert ondertussen zijn eigen juridische gevecht: hij klaagt journalist Owen Jones aan, die hem in een artikel op de onderzoeksjournalistieke substack Drop Site beschuldigt van te zeer pro-Israëlische berichtgeving.

Premier Keir Starmer verwierp maandag de beschuldigingen van institutionele vooringenomenheid.

Werknemers van KLM zwaaien met FNV-vlaggen tijdens onderbreking van hun werkzaamheden op Schiphol. FOTO JORIS VAN GENNIP/ ANP

VAKBOND

Toezichthouders stappen naar de rechter en dat leidt tot onrust bij FNV

Toezichthouders Asscher en Heerts zijn aangesteld om puin te ruimen bij de FNV. Nadat ze het ledenparlement niet wisten te overtuigen van hun plannen, vragen ze nu de rechter om meer bevoegdheden.

Tan Tunal
AMSTERDAM

„Een pokkenbende” – zo omschreef een raadsheer van het Gerechtshof in Amsterdam de situatie bij FNV afgelopen juni. Een klein half jaar later is de situatie nog chaotischer. De Ondernemingskamer ontving maandag een verzoekschrift van de in juni aangestelde tijdelijke toezichthouders Lodewijk Asscher en Ton Heerts. Zij vragen de rechter om meer bevoegdheden, nadat ze op verzet stuitten binnen de FNV tegen hun hervormingsplannen voor de vakcentrale. Asscher en Heerts maken haast, omdat ze willen dat er een sterke, „bestuurbare” vakbond aanschuift bij de kabinetsformatie. Veel FNV'ers willen dat ook, maar ze willen wel wat te zeggen hebben over hoe hun vakbond er dan uit komt te zien. En juist daar wringt de schoen. Want over de invloed van de leden in de organisatiestructuur die Asscher en Heerts voor ogen hebben, is nog veel onduidelijk. De ledendemocratie, bij een eerdere hervorming met veel moeite opgetuigd, dreigt het kind van de rekening te worden. Centraal staat de vraag wat voor organisatie de FNV in de kern moet zijn:

een vereniging waarin leden de koers bepalen of een professionele werkorganisatie, waarbij de raad van toezicht meer macht krijgt toebedeeld. Het bestuur wordt nu, getrapt, via het ledenparlement verkozen. Asscher en Heerts willen dat de raad van toezicht voortaan het bestuur aanstelt. Een bondsraad, die het ledenparlement moet vervangen en wordt benoemd vanuit de verschillende aangesloten sectoren, kan daarbij inhoudelijke kaders goedkeuren. En, in een uiterst geval, het bestuur naar huis sturen. In de plannen van Asscher en Heerts mogen leden op een congres weliswaar bestuursleden „verwelkomen”. Maar hoe dat er moet komen uit te zien is onduidelijk. In de bondsraad, die het ledenparlement zou vervangen, moeten verschillende sectoren meer invloed krijgen. De link tussen sectoren, zoals overheid, zorg en welzijn, metaal, vervoer, en het ledenparlement functioneert nu onvoldoende. FNV is een vereniging waarin leden vanuit hun sector het ledenparlement kiezen dat de koers bepaalt en het bestuur. Maar er bestaat spanning tussen die vereniging en de werkorganisatie: de betaalde medewerkers van de FNV. Dat bleek bijvoorbeeld uit een onlangs gelekt rapport over de sector Vervoer. In het rapport kwa-

men disfunctionele relaties tussen vereniging en werkorganisatie naar boven. Een onduidelijke rolverdeling bemoeilijkt de samenwerking. Bovendien was sprake van „gebrekkige communicatie, machtsmisbruik, onveiligheid en wantrouwen”. Het ledenparlement stemde begin november nipt (50 versus 46 stemmen) tegen de plannen van Asscher en Heerts. Tegenstemmers waren on- Centraal staat de vraag wat voor organisatie de FNV in de kern moet zijn

over de plannen en de aanpak van de toezichthouders. „Een vakbond die intern de democratie loslaat, verliest vroeg of laat zijn geloofwaardigheid als maatschappelijke stem voor solidariteit, gelijkheid en rechtvaardigheid”, schreven zes oud-bestuurders afgelopen maand al in *de Volkskrant*. Het ledenparlement en andere delen van de bond hielden zich eerder nog goeddeels op de vlakte, maar de afgelopen dagen is er, vooral via sociale media, veel onvrede gespuwd. Thema's voor jongeren De kritiek dat Asscher en Heerts de „aanpassingen van bovenaf doordruwen” vindt weerklink bij een brede groep vakbondsleden. De invloed van leden zou in een vereniging het zwaarst moeten wegen, schrijven ze in een petitie. Ze stellen dat als de invloed van leden vermindert, het voor de vakbond moeilijker wordt zich te vernieuwen en met thema's bezig te zijn die jongeren aanspreken. Daarnaast vinden ze dat leden hard nodig zijn om een tegenwicht te bieden „aan de verrechtsing en onderminning van sociale- en vakbondsrechten”. Naast de inhoudelijke onenigheid, vinden kritische FNV'ers dat Asscher en Heerts hun mandaat te buiten gaan. In de uitspraak van de Ondernemings-

Tijdlijn FNV-crisis

- **maart 2025** – Het FNV-bestuur treedt terug na interne onrust. Nieuwe interim-bestuur benoemd.
- **10 mei** – Interim-bestuur naar huis gestuurd door Raad van Toezicht.
- **13 mei** – Volgend tijdelijk bestuur aangesteld, geleid door Dick Koerselman.
- **21 mei 2025** – Twee leden van de Raad van Toezicht stappen op; 480 FNV-leden, van onder andere de eigen vakbond en ondernemingsraad vragen de Ondernemingskamer in te grijpen.
- **13 juni 2025** – De Ondernemingskamer benoemt tijdelijk twee nieuwe leden van de Raad van Toezicht die de FNV moeten hervormen en nieuwe bestuursverkiezingen organiseren.
- **27 juni 2025** – De benoemingen van Lodewijk Asscher en Ton Heerts in de Raad van Toezicht worden bekrachtigd.
- **1 oktober 2025** – Asscher en Heerts presenteren hun hervormingsplannen; in maart afgetreden bestuurders niet nogmaals verkiesbaar.
- **10 november 2025** – Asscher en Heerts vragen de Ondernemingskamer om hun mandaat uit te breiden, zodat zij de statuten kunnen aanpassen en besluiten kunnen nemen zonder goedkeuring van het ledenparlement.

Zonder afspraken, geen vooruitgang

Er zijn stille krachten die aan de basis liggen van onze beschaving. Zij vormen de ruggengraat van elke welvarende samenleving. Het zijn: afspraken. Afspraken over hoe we meten, communiceren en handeldrijven.

Zonder de uitvinding van deze zogenaamde standaarden zijn onze complexe samenlevingen niet mogelijk. Zonder deze normen vervallen we in chaos. Nemen fouten toe. Worden zaken duurder. En is onze wereld minder verbonden.

Daarom werken de mensen van GS1 elke dag samen met deelnemers en partners aan een universeel en toonaangevend systeem voor productherkenning en het delen van productdata. Met een gedeelde ambitie om met 1 scan toegang te geven tot betrouwbare data van elk product, zodat iedereen de juiste keuze kan maken. Omdat GS1 gelooft dat het toegankelijk maken en delen van productdata essentieel is voor de vooruitgang die onze wereld zo nodig heeft. Van betere patiënt- en klantervaringen tot een echt circulaire economie.

GS1 is de wereldwijde, not-for-profit organisatie die zich richt op het delen van productdata. Een organisatie die bedrijven helpt met hét toonaangevende systeem dat fysieke producten koppelt aan digitale informatie. Waardoor beperkte labelruimte geen probleem meer is; Het juiste product, soepel op het juiste moment, op de juiste plaats komt; En het mogelijk wordt om producten van grondstof tot einde levensduur te volgen. Met als resultaat: efficiënte, betrouwbare en duurzamere productketens.

Als je ook vol vertrouwen wilt voldoen aan de eisen van nu en de toekomst en succesvol wilt blijven ondernemen. Dan is het tijd voor GS1.

Het is tijd voor GS1

De vijf Bloemendaalse scholen met de klok mee: St Theresiaschool, Bloemendaalse Scholenvereniging, Bos en Duinschool, Bornwaterschool en Josephschool. FOTO'S OLIVIER MIDDENDORP

GEMEENTEFINANCIËN

Twée van de vijf scholen gaan dicht - ook Bloemendaal moet bezuinigen

Het ‘ravijnjaar’ waarin gemeenten minder geld van het Rijk krijgen, is opgeschoven. Dat betekent niet dat er geen geldzorgen zijn voor de begroting van 2026, die deze week moet worden ingediend. Ook in Bloemendaal, waar een verplicht onderhoudsplan voor scholen moet komen.

Titia Ketelaar
BLOEMENDAAL

Het lijkt tegenstrijdig: de komende jaren worden miljoenen geïnvesteerd in de renovatie van Bloemendaalse schoolgebouwen, terwijl een aantal scholen moet sluiten én de gemeente fiks moet bezuinigen.

Het is het gevolg van een wetswijziging die op komst is over het onderhoud van scholen, waaraan alle 342 gemeenten vanaf volgend jaar moeten voldoen. Dat zorgt overal voor kopzorgen - of vaker geldzorgen - en bijbehorende ingrijpende keuzes. In Bloemendaal is dat niet anders dan elders. Vóór vrijdag moeten alle gemeenten voor de komende vier jaar een sluitende begroting hebben ingeleverd bij de provincie, die toezicht houdt op de gemeentelijke financiën.

In Bloemendaal stemde de gemeenteraad donderdag nipt in met een bezuiniging van 1,1 miljoen euro in 2026, oplopend naar 3 miljoen in 2028 op een begroting van bijna 82 miljoen. Subsidies aan welzijns-, sport- en culturele verenigingen worden verlaagd, het onderhoud van voet- en fietspaden gaat naar een minimumniveau, het gemeentehuis zal misschien in de toekomst op vrijdag dicht gaan. „Echt verschrikkelijke bezuinigingen”, noemde de PvdA het, „waar de gemeenschap zich nog over zal roeren”.

„Je kunt hoog en laag springen, maar driekwart van de begroting bestaat uit wettelijke taken. Voer het maar uit en doe het maar met het geld dat je van het Rijk krijgt”, zegt wethouder Financiën Rob Scholte (VVD). „Het akelige is dat die taken groeien - nooit kleiner worden - maar dat de financiële middelen niet meebewegen. Slechts een kwart van de begroting is beïnvloedbaar.”

Zo sneuvelde afgelopen donderdag de Voorleesexpres voor kinderen met een

taalachterstand, want die is niet wettelijk verplicht. Dyslexiehulp valt onder jeugdzorg en dat moet de gemeente wel vergoeden.

‘Schaduw’

In zijn werkkamer legt Scholte, samen met wethouder Onderwijs Thessa van der Windt (D66), uit dat de bezuiniging van 1,1 miljoen niets te maken heeft met het zogenoemde ‘ravijnjaar’ waarin gemeenten aanzienlijk minder geld krijgen van het Rijk. Dat dreigde in 2026 zo te zijn, maar lijkt nu 2028 te worden. De landelijke overheid geeft de komende twee jaar incidenteel meer geld voor jeugdzorg, het tekort daar zorgde bij gemeenten voor de meeste problemen.

Het probleem van Bloemendaal heet het IHP, het Integraal Huisvestingsplan. Niet het Rijk, maar gemeenten zijn verantwoordelijk voor de nieuwbouw en uitbreiding van schoolgebouwen, schoolbesturen voor het onderhoud. Samen moeten ze vanaf komend jaar verplicht een langjarig renovatieplan opstellen én uitvoeren. „Daarvoor moeten we nu ruimte maken in de begroting. Ruimte die zijn schaduw tientallen jaren ver vooruit werpt, we moeten echt langjarig geld vrijmaken”, vertelt Scholte.

Het Rijk belooft compensatie voor maximaal 185 uur, de inschatting van het werk dat het opstellen van een IHP een ambtenaar zal kosten. In het Gemeentefonds, waaruit gemeenten worden betaald en waarin geld zit voor onderwijshuisvesting, wordt in totaal, voor alle gemeenten samen, 854.000 euro per jaar extra gestort. „Ik denk dat elke gemeente zal zeggen - terecht - dat het te weinig geld is”, zegt Scholte.

Van der Windt: „Als je een kleine gemeente bent met drie scholen die staan op de plek waar ze staan en daar blijven staan, en je hebt één of geen middelbare school, dan is het natuurlijk makkelijker een IHP op te stellen en uit te voeren.

Maar in heel veel gevallen vraag je je als gemeente af: ‘Hoe gaat de bevolking groeien?’ ‘Moet er misschien een school bij of krimpt mijn bevolking en moet er een school af?’ Dat is een complex vraagstuk.”

De scholen moeten bijvoorbeeld ook in 2050 CO₂-arm zijn. Dat staat in het Klimaatakkoord. Van der Windt zegt: „Als je een rijksmonument moet verduurzamen, moet je specialistische kennis hebben. Zelfs bij eenvoudige scholen, een rechttoe-rechtaangebouw uit de jaren zeventig, wordt het complex. Sloop je het gebouw en ga je iets nieuws bouwen? Of behoud je het gebouw en ga je renoveren?”

Dorpskernen

Bloemendaal heeft vijftien basis- en drie middelbare scholen. „Best veel” op nog geen 24.000 inwoners die in vijf dorpkernen wonen, beaamt Van der Windt. Ze vertelt dat de kapitaalkrachtige bewoners van Vogelenzang, Bennebroek, Aardenhout, Overveen en Bloemendaal sinds begin vorige eeuw „nogal wat” bijzondere scholen stichtten. „Een aantal is rijksmonument, een aantal gemeentelijk monument, een flink aantal hoort tot het beschermd stadsgezicht. Eén school komt uit deze eeuw, eentje uit de jaren tachtig.”

Bloemendaal heeft bovendien een andere „eigenaardigheid”, zegt Van der Windt. „Voor middelbare scholen krijg je betaald per leerling. Voor basisscholen per leerling die uit jouw grondgebied komt. Dat zijn er tweeduizend, maar we hebben best wat fluïde grenzen met Haarlem, Velzen en Heemstede en daardoor gaan hier drieduizend kinderen naar school. Voor die extra duizend moeten wij ook de onderwijshuisvesting regelen, zonder dat we voor hen geld krijgen.”

Dát een IHP verplicht wordt, vinden de meeste gemeenten en schoolbesturen goed. Ook de Bloemendaalse wethouders van Financiën en Onderwijs. Scholte zegt: „Als een school zei: ‘We hebben meer leerlingen dan we kunnen huisvesten’, gaven wij in het verleden een bak geld voor een uitbreiding. Dan werd er ergens op of aan een lokaal gebouwd. Dat was natuurlijk pleisters plakken.” Van der Windt: „Daar kan je best een tijd mee door, zeker met scholen uit een goede bouwperiode zoals de jaren twintig of dertig van de vorige eeuw. Maar die klaslokalen passen niet meer bij de manier van lesgeven anno 2025.”

De investering die nodig is om de Bloemendaalse scholen te renoveren, komt neer op 120 miljoen euro. De „makkelijke, onprettige, maar ja makkelijker weg is naar de burger toegaan en die om

De scholen moeten bijvoorbeeld ook in 2050 CO₂-arm zijn. Dat staat in het Klimaatakkoord

meer geld vragen. Dat hebben we al eens gedaan”, zegt Scholte. Belastingverhoging wil het college dus liever niet. Bloemendaal heeft al een van de hoogste gemiddelde woonlasten van alle gemeenten (1.631 euro per jaar) doordat de gemiddelde woningwaarde hoog is. De gemiddelde ozb-aanslag is in Nederland 407 euro.

Oplossing

De oplossing is volgens het college - en de raad stemde er donderdag mee in - bezuinigen én een aantal schoolgebouwen sluiten. Voor het dorp Bloemendaal moeten drie gebouwen „voldoende zijn om leerlingen allemaal plek te geven”, zegt Van der Windt, na gesprekken met de schoolbesturen. Het dorp heeft er nu vijf.

Welke scholen moeten sluiten, is nog niet bekend. Ook in de andere kernen in de gemeente Bloemendaal zullen scholen dichtgaan. Scholte: „Er waren gemeenteraadsleden die begrijpelijkwijrs wilden dat we aangeven welke scholen dichtgaan. Wij hebben gezegd dat we eerst over het geld moeten praten. Straks is er een onderhoudsplan en geen geld.”

Hij merkt dat de Bloemendaalse raad, mede omdat de gemeente er in vergelijking met andere gemeenten financieel goed voorstaat, nu doordrongen raakt van de ernst dat rijkstaken de begroting kunnen beïnvloeden. „In de beleving was het als volgt: wat de wethouder Financiën voorstelt in de meerjarenbegroting is zogenaamd moeilijk voor komend jaar en over de jaren daarna is hij expres somber. Maar het komt altijd wel goed. Ja, door incidentele meevallers.”

Scholte: „Het Rijk speelt daar een enorme rol bij door die vreselijke circulaire die elke keer weer een verrassing creëren.” In mei (na de Voorjaarsnota) en september (na de Miljoennota) komt het kabinet met financiële wijzigingen, gebaseerd op beleidsbeslissingen die het tot dan toe heeft genomen. Daardoor kan de begroting van gemeenten - die van januari tot december loopt - tussentijds veranderen.

Doordrongen

Dat zorgt voor financiële verrassingen. Scholte zegt: „Meestal is de verrassing voor de korte termijn. En meestal probeert de minister onder politieke druk de korte termijn mooier te maken en een probleem de toekomst in te schuiven. Zo krijgen we een schuivend ravijnjaar.”

Hij heeft niet het idee dat kabinet en Tweede Kamer echt doordrongen zijn van de geldproblematiek op gemeentelijk niveau. „Het weten is een cognitief ding, dat is niet hetzelfde als het voelen. Ik denk dat Den Haag het weet, maar niet voelt.”

BEGROTING VS

Shutdown lijkt ten einde met deal in Senaat

Het einde van de shutdown van de overheid is nabij nu acht Democraten akkoord zijn met een voorlopige begroting.

WASHINGTON

Zeker acht Democratische senatoren hebben een akkoord gesloten met Republikeinse leiders in de Senaat en met het Witte Huis over een voorlopige begroting, melden CNN en Politico. De overeenkomst moet een einde maken aan de langste *shutdown* uit de Amerikaanse geschiedenis, maar daarvoor moet ook het Huis van Afgevaardigden nog instemmen.

De deal omvat een tijdelijke begrotingswet die de federale overheid tot 30 januari financiert en zorgt dat medewerkers die tijdens de shutdown waren ontslagen kunnen terugkeren naar hun werk. De Democraten krijgen in ruil voor hun steun een stemming toegezegd over verbetering en verlenging van zorgsubsidies, maar zonder garanties dat Republikeinen daar daadwerkelijk mee in gaan stemmen.

Republikeinse toezegging

De Democratische senator Tim Kaine uit Virginia is blij met de deal en neemt genoegen met de Republikeinse toezegging voor een toekomstige stemming over financiële tegemoetkomingen voor zorgverzekeringpremies. „Volksvertegenwoordigers weten dat hun kiezers van hen verwachten dat ze vóór stemmen”, zegt Kaine tegen CNN over Republikeinse senatoren die tegen verlenging van de zorgverzekeringssubsidie zouden willen stemmen. „En als ze dat niet doen, kun-

nen ze zomaar worden vervangen door iemand die dat wél doet.”

Ondanks dat de steun van de zeker acht gematigde Democraten de benodigde meerderheid van zestig senatoren mogelijk maakt, blijft de weerstand binnen de Democratische partij groot. „Voor mij is er geen deal zonder zorg”, zegt senator Richard Blumenthal tegen CNN, een breed gedeelde opvatting binnen de senaatsfractie. „Voor mij is er geen zien zit zorg er niet in, dus ik stem tegen.”

Ook de leider van de Democraten in het Huis van Afgevaardigden, Hakeem Jeffries, heeft al aangekondigd zich te zullen verzetten tegen de deal, als die na definitieve goedkeuring door de Senaat in stemming gaat komen in het Huis. Daar hebben de Republikeinen een nipte meerderheid.

Voor mij is er geen deal zonder zorg

Richard Blumenthal Dem. senator

President Donald Trump toont zich optimistisch. „Het ziet er naar uit dat we steeds dichterbij het einde van de *shutdown* komen”, zei hij zondagavond lokale tijd tijdens het bijwonen van een American Football-wedstrijd tegen journalisten.

De inmiddels veertig dagen durende *shutdown* heeft ertoe geleid dat federale ambtenaren geen salaris krijgen en dat overheidsdiensten personeel hebben ontslagen. Ook is voedselhulp voor 42 miljoen Amerikanen onder druk komen te staan en zijn duizenden vluchten geannuleerd vanwege problemen bij de luchtverkeersleiding. (NRC)

RADBoud UNIVERSITEIT

Universitair docent die Hamas-aanval prees, stapt op

AMSTERDAM

Harry Pettit, een omstreden docent aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, heeft maandag zijn vertrek aangekondigd. Volgens Pettit volgt zijn vertrek op „maandenlange pogingen om vrijheid van meningsuiting met betrekking tot Palestina te beperken”. Hij schrijft op X een aanstelling op een „andere universiteit” te zullen gaan vervullen.

Pettit raakte in de afgelopen maanden in opspraak door zijn uitspraken over Israël en Palestina. Zo heeft hij onder meer gezegd dat het tijd is om „af te maken waar de Palestijnen op 7 oktober mee begonnen zijn”. Ook noemde hij de aanval van Hamas op die datum in 2023

„een wettige daad van verzet”. Het leidde er onder meer toe dat demissionair minister van Onderwijs Gouke Moes (BBB) de Radboud Universiteit opriep om stappen te ondernemen tegen Pettit. In oktober werd een petitie met een vergelijkbare oproep door duizenden mensen ondertekend.

Pettit stelt dat de universiteit hem onder druk heeft gezet om „verklaringen met betrekking tot de voortdurende genocide tegen de Palestijnen te veranderen”.

De universiteit laat aan NRC weten: „Na een intensief traject van maanden hebben de heer Pettit en de Radboud Universiteit afgesproken uit elkaar te gaan.” De universiteit noemt de uitingen van Pettit „niet in lijn met de gedragscode van de universiteit”. (NRC)

Floor Bouma
PARIJS

Na een kleine drie weken in de gevangenis is Nicolas Sarkozy (70) maandagmiddag op vrije voeten gesteld. Even daarvoor oordeelde het Parijse Hof van Beroep dat het niet noodzakelijk is de Franse oud-president gevangen te houden in afwachting van het hoger beroep van de rechtszaak waarin hij eind september vijf jaar celstraf opgelegd kreeg. Dat betekent dat hij die zaak in principe in vrijheid kan afwachten.

Sarkozy werd op 25 september veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf voor „criminele samenzwering” omdat hij in aanloop naar de presidentsverkiezingen van 2007 samenzwoer met de toenmalige Libische dictator Moammar Gaddafi. Het doel daarbij was miljoenen uit de Libische staatskas te krijgen voor zijn presidentiële campagne van 2007. De rechter achtte niet bewezen dat het Libische geld daadwerkelijk is overgemaakt en gebruikt voor de campagne, maar wel dat de plannen er waren. Zij koos voor een *exécution provisoire* waarmee de celstraf vrijwel meteen inging, ook al ging Sarkozy in beroep.

De minister bezocht Sarkozy eind oktober in de gevangenis

Sarkozy meldde zich maandag 21 oktober, onder grote mediabelangstelling, bij Prison de la Santé in Parijs.

Andere criteria
Het Hof van Beroep oordeelde maandag dat Sarkozy niet in de gevangenis hoeft te blijven. Dat betekent niet dat het hof het per definitie oneens is met het besluit van de rechter in eerste aanleg, legt nieuwssite Huffpost uit, want het hanteert andere criteria. De eerste rechter koos voor een *exécution provisoire* om „de doeltreffendheid van de straf te garanderen”. De taak van het Hof van Beroep is enkel om te oordelen of detentie „het enige middel” is dat kan voorkomen dat

Oud-president Nicolas Sarkozy mag het hoger beroep in vrijheid afwachten. FOTO PHILIPPE LOPEZ/AFP

FRANKRIJK

Sarkozy is weer vrij - maar voor hoelang?

Oud-president Sarkozy zat sinds 21 oktober in de cel vanwege een veroordeling voor 'criminele samenzwering'. Het verblijf in de gevangenis was „een nachtmerrie”, liet hij weten.

nrc
DINSDAG 11 NOVEMBER 2025

iemand het land ontvlucht, weer de fout ingaat of bijvoorbeeld getuigen onder druk zet.

Maandag zei de voorzitter van het hof dat het „risico op druk en samenspanning” niet volledig is uitgesloten en daarom krijgt Sarkozy enkele vrijheidsbeperkende maatregelen opgelegd. Zo moet hij binnen de landsgrenzen blijven, krijgt hij justitieel toezicht en mag hij met een aantal mensen geen contact hebben. Het gaat om de andere veroordeelden in de corruptiezaak en om minister van Justitie Gérald Darmanin, voor wie Sarkozy een mentorrol had. De minister bezocht Sarkozy eind oktober in de gevangenis. Dat leidde tot felle kritiek van rechters die vonden dat Darmanin hiermee hun gezag ondermijnde.

Detentie viel zwaar
Sarkozy en zijn advocaten zeiden maandag via een videoverbinding vanuit de gevangenis dat zijn detentie hem zwaar viel. „Hij heeft de gevangenis onder ogen gezien, de doodsb bedreigingen, het dagelijks leven in detentie, het geschreeuw in de nacht”, aldus zijn advocate. Op sociale media gingen filmpjes rond waarop te zien is hoe opgefokte gevangenen Sarkozy toeschreeuwen. Sarkozy zelf bedankte

Op sociale media is te zien hoe opgefokte gevangenen Sarkozy toeschreeuwen

het gevangenispersoneel die „deze nachtmerrie draaglijk maakte”. Ook herhaalde de oud-politicus dat hij ontkent „wat dan ook te hebben gevraagd aan Gaddafi”. Eerder zei hij dat hij veroordeeld is omdat rechters hem „haten”. Het ontkennen van schuld en het verdacht maken van rechters is inmiddels *classique* voor Sarkozy, die in een andere zaak al (tot in hoger beroep) werd veroordeeld voor corruptie en wiens naam in meerdere rechtszaken voorkomt. In maart begint naar verwachting het hoger beroep in de Libische zaak. Dan zal hij ongetwijfeld weer bepleiten dat hij het slachtoffer is van een misverstand of hatelijke magistralen.

nrc
DINSDAG 11 NOVEMBER 2025

POLITIEK

Verkenner Koolmees lijkt te neigen naar het ‘motorblok’, met of zonder VVD

Partijleiders ontkennen dat zij een probleem zijn bij coalitievorming, maar intussen liggen onderlinge blokkades muurvast.

Liam van de Ven en Marko de Haan
DEN HAAG

De prille formatie komt niet in beweging, erkent iedereen. Maar de probleemanalyses lopen uiteen. Toen Henri Bontenbal van het CDA maandagochtend rond half negen bij verkenner Wouter Koolmees arriveerde, zei hij dat zijn partij „het probleem niet is”.

VVD-leider Dilan Yesilgöz, die na hem op gesprek kwam, stelde zelfs dat er „helemaal geen probleem” is. En Rob Jetten van D66? Volgens hem „leiden er nog heel veel wegen naar Rome”. De formatie is pas een ruime week bezig, benadrukte hij. Jetten ziet heil in doorpraten over de inhoud. „Het heeft niet zoveel zin om eindeloos rondjes te draaien over wie er niet met wie wil”, zei hij. „Volgens

”
Er leiden nog veel wegen naar Rome

Rob Jetten leider D66

miy kun je via de inhoud ook kijken welke grote thema's je voor het land kunt beetpakken.” Wie met wie moet, is dan een zorg voor later. Verkenner Wouter Koolmees (D66), zo klinkt uit verschillende hoeken, lijkt ook die kant op te neigen: een motorblok van partijen dat inhoudelijke stappen kan zetten. Dat zou kunnen met D66, CDA en VVD, óf zonder de VVD. Deze maandag hield Koolmees zijn laatste gesprekken voordat hij dinsdag aan het einde van de dag zijn verslag presenteert. Het probleem dat nu

Verkenner Wouter Koolmees met de voorzitter van de Eerste Kamer, Mei Li Vos, vlak voor een gesprek. FOTO FREEK VAN DEN BERGH/ANP

voorligt: de VVD ziet JA21 als mogelijke vierde partij; D66 wil juist verder met GroenLinks-PvdA. Vrijdag werd gesproken van „een impasse”. Zolang de partij van Yesilgöz GroenLinks-PvdA uitsluit, is de meerderheidscoalitie die D66 voor ogen heeft niet mogelijk. Tijdens de campagne beloofde de VVD-leider niet met hen samen te werken, en ook sinds het begin van de formatie blijft de deur gesloten. De VVD verloor twee zetels bij de verkiezingen, een meevaller. Koolmees zei maandagmiddag na

de gesprekken met Bontenbal, Yesilgöz en Jetten dat hij „een idee heeft”, maar nog „een paar dingen wil toetsen bij gesprekspartners van de afgelopen week”. De deadline, dinsdagavond, zal hij halen, verzekerde hij. Over de inhoud van zijn advies wilde hij niets kwijt.

Vroeg of laat zal de impasse moeten worden doorbroken, en andere partijen kijken daarvoor vooral naar de VVD. Die partij wekte de irritatie van anderen op door al tijdens de campagne aan ‘uitsluitspelletjes’ te

doen. Volgens Henri Bontenbal, zo zei hij in het NOS-slotdebat, zijn mensen die houding „spuug- en spuugzat”.

Gesloten deur
Omdat de gemeenteraadsverkiezingen in maart naderen, houden sommige partijen er rekening mee dat de VVD tot die tijd de deur voor GroenLinks-PvdA sowieso gesloten houdt, uit angst kiezers te verliezen. Om die tijd te overbruggen, zouden inhoudelijke gesprekken binnen een motorblok geen gek idee zijn, zegt een inge-

wijde. Al is het maar omdat er dan iets gebeurt in Den Haag.

Koolmees verwacht zijn verslag dinsdag rond 19.00 uur te presenteren, met daarin een voorstel voor de volgende stap. Woensdag wordt de nieuwe Tweede Kamer beëdigd, en donderdag debatteert die over het verslag. Vervolgens beslist de Kamer, via een motie, over het vervolg van de formatie. Koolmees, die tegenwoordig topman is bij de NS, heeft al aangegeven niet beschikbaar te zijn als informateur.

Advertentie

JUMPER	HELMOND	GELDROP	CITROEN
WEEL	BOXTEL	ZUNDERT	DEN BROEK
AGT	WEGENWACHT	CACTUS	PICASSO
ZONNEBLOEM	BERLINGO	MIERLO	WIELEWAAL

Precies Vier
16 aanwijzingen vormen precies 4 groepen van 4: verbind de woorden die een connectie hebben.

Speciaal voor doordenkers die overal verbanden zien

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. **Speel hier de Precies Vier van vandaag!**

Speel *Precies Vier* op nrc.nl/puzzels, in de **nieuwsapp** of download de **NRC Puzzels app**

EUROPESE UNIE

Detentie afgewezen asielzoekers stap dichterbij

De kans neemt toe dat Europa migratiedeals gaat sluiten met landen buiten de Unie om afgewezen asielzoekers op te vangen.

Rik Rutten
BRUSSEL

Migratiedeals met landen als Oeganda en Rwanda om afgewezen asielzoekers op te vangen, komen een stap dichterbij. Veel Europese regeringen, waaronder de Nederlandse, bereiden al zulke deals voor, maar tot dusver zonder Europese afspraken en overeenstemming. Dat is aan het kantelen. De Euro-

pese Commissie stelde in maart al voor dat landen afspraken moeten kunnen maken om uitgeprocedeerde migranten naar detentiecentra in derde landen te sturen als hun thuisland ze niet terugneemt. Dat plan krijgt nu steun van VVD-Europarlementariër Malik Azmani - die namens het Europees Parlement onderhandelt met de Commissie en de 27 EU-landen - hij sprak maandag voor het eerst over zijn inbreng bij enkele voorstellen van de Commissie. „Vrijwillig vertrek is het meest effectief en efficiënt, maar daarnaast heb je stevige concepten nodig als het gaat om gedwongen vertrek en detentie”, zei Azmani maandag. Dat vergroot de kans dat zulke ‘uitzetcentra’ daadwerkelijk worden opgericht. De 27 EU-landen stellen samen de

definitieve wet op, dus de VVD'er moest een standpunt formuleren dat op een meerderheid in het parlement kon rekenen. De grote vraag was of hij de gevoeligste onderdelen uit het

Schaart een meerderheid van het parlement zich achter Azmani's voorstel?

Commissieplan, zoals deze ‘uitzetdeals’, in zijn voorstel zou schrappen. Dat deed hij niet. Althans: Azmani pleit voor strenge voorwaarden en beschouwt het gebruik van zogeheten ‘terugkeerhubs’ als een laatste red-

middel, maar hij wijst ze niet af.

De VVD'er stelt zelfs voor dat ook de EU deals kan sluiten over de bouw van nieuwe detentiecentra buiten de unie. De Commissie had voorgesteld dat de EU daartoe toestemming geeft, maar wilde de deals zelf aan de EU-landen overlaten. Een aantal Europese regeringen ziet zulke deals namelijk absoluut niet zitten.

Nu is het de vraag of een meerderheid van het parlement zich achter Azmani's voorstel wil scharen. Het dilemma: het liefst zou hij de benodigde stemmen halen bij de middenpartijen van centrumlinks en centrumrechts. De terugkeerhubs liggen gevoelig bij partijen ter linkerzijde en ook binnen de liberale Renew-fractie, waar de VVD bij hoort. Uiterst-rechtse partijen zouden

Azmani ook aan een meerderheid kunnen helpen, maar die samenwerking ligt ook zeer gevoelig. Azmani zei maandag dat hij de radicaal-rechtse fracties bij stemmingen niet betrouwbaar acht en dus liever steun in het midden vergaart. „De flanken staan niet te wachten op Europese regelgeving. Dus dan weet je dat je vanuit het midden moet bouwen, dat is wat ik aan het doen ben.”

PVV-Europarlementariër Marieke Ehlers wierp tegen dat haar partij „constructief de onderhandelingen wil ingaan”, al gaan de meeste voorstellen wat haar betreft niet ver genoeg. „Het uitsluiten van partijen of constructieve ideeën zal niet bijdragen aan de oplossing, maar slechts een waterig compromis opleveren waardoor er niets verandert.”

De Glorieta de las mujeres que luchan (Ronde van strijdende vrouwen) in het centrum van Mexico-Stad is omgeven door muren met de namen van slachtoffers van feminicide.

MEXICO-STAD

Het is zoals iedere dag proppen in de gangen van de metro in Mexico-Stad. Vanaf metrostation Bellas Artes, in het historische hart van de metropool, stromen duizenden mensen tegen het einde van de middag de trappen af richting de ondergrondse. Sommige passagiers bewegen zich naar het achterste deel van het perron. Dat is „Exclusief voor vrouwen en kinderen”, staat op een groot paars bord in witte letters. Ook hier is het dringen. Maar in de wagons die achter dit bord stoppen, hoeven vrouwen en kinderen zich geen zorgen te maken over vervelende mannen die van de drukte gebruikmaken om te intimideren en lastig te vallen.

Al sinds 1970, een jaar na de opening, kent het metronetwerk in Mexico-Stad wagons exclusief voor vrouwen en kinderen onder twaalf jaar. Sinds 2002 moeten alle metro's in de Mexicaanse hoofdstad voor een derde uit wagons bestaan waar mannen niet welkom zijn. Het effect van deze maatregel, die door de Mexicaanse autoriteiten als exemplarisch en zelfs revolutionair wordt bestempeld, is echter mag.

Uit onderzoek uit 2021 van het Auto-noom Technologisch Instituut van

REPORTAGE FEMICIDE

Als in Mexico een vrouw wordt vermist, halen de autoriteiten vaak de schouders op

De Mexicaanse regering zegt geweld tegen vrouwen keihard aan te pakken, maar activisten betwijfelen de effectiviteit van het beleid. „Tien jaar geleden had ik me niet kunnen voorstellen dat we vandaag de dag slechter af zouden zijn.”

Door **Boris van der Spek** Fotografie **Mahé Elipe**

Mexico (ITAM) blijkt dat Mexico voor vrouwen het onveiligste metronetwerk van Latijns-Amerika heeft. Tussen de 80 en 90 procent van de vrouwen die regelmatig met de metro reizen, zijn slachtoffer geweest van seksuele intimidatie.

Uit een onderzoek uit 2021 van de Universiteit van Chicago bleek dat intimidatie van vrouwen door de speciale wagons met slechts 3 procent was gedaald. Mannen wagen zich op bepaalde uren alsnog in de deze wagons of vergrijpen zich aan vrouwen op plekken waar geen scheiding geldt. Vooral tijdens de spits, als iedereen tegen elkaar gedrukt staat.

De exclusieve metrowagons zijn niet de enige maatregel in Mexico-Stad om vrouwen meer bescherming te bieden. In veel parken en pleinen zijn zogeheten *puntos violetas* (paarse plekken) ingericht. Daar kunnen vrouwen die zich onveilig voelen informatie en ondersteuning krijgen; er is ook een gelijknamige app.

Het is onderdeel van een beleid dat een vlucht nam onder de huidige president Claudia Sheinbaum, toen ze nog burgemeester van Mexico-Stad was, als eerste vrouw. Sheinbaum benoemde destijds een speciale wethouder voor vrouwenzaken. Toen ze vorig jaar werd gekozen als eerste vrouwelijke president van Mexico werd een ministerie voor vrouwenzaken opgericht. Triomfantelijk werd aangekondigd dat kin-

deropvang toegankelijker zou worden en oudere vrouwen speciale toelagen zouden krijgen. „De tijd van de vrouwen is gekomen”, is een slogan van Sheinbaum.

Sinds president Sheinbaum vorige week zelf slachtoffer werd van aanranding, staat de (on)veiligheid van Mexicaanse vrouwen opnieuw vol in de schijnwerpers. De president werd midden op straat in Mexico-Stad van achter benaderd door een onbekende man, die haar in de nek kuste en bij de borsten pakte. De belager werd later opgepakt en Sheinbaum heeft gezegd aangifte te zullen doen. „Hier trek ik een lijn”, zei ze op een persconferentie. „Niet als president, maar als vrouw.”

Grote woorden

Volgens Maria de la Luz Estrada, een van de meest prominente vrouwen-rechtenactivisten van Mexico, komt er in de praktijk weinig terecht van de grote woorden van de regering. „Tien jaar geleden had ik me niet kunnen voorstellen dat we vandaag de dag erger af zouden zijn. Ondanks alle beloften is het geweld tegen vrouwen toegenomen. De regering zegt dat er sprake is van een daling. Maar dat komt omdat veel vrouwen verdwijnen en nooit gevonden worden, en hun verdwijning dus niet wordt geregistreerd als feminicide”, zegt De la Luz Estrada.

Autoriteiten nemen de meeste aangiften van vermissing niet serieus, zegt ze. „Als arme families naar het politiebureau gaan omdat hun dochter is verdwenen, is de reactie vrijwel altijd hetzelfde”. De la Luz Estrada imiteert een agent met een zware stem. „Mevrouw, uw dochter heeft vast ruzie met haar vriendje. Ze komt wel weer terug’. Om vervolgens dood gevonden te worden in een greppel. Als de familie al het geluk heeft het lichaam terug te vinden”.

Mede dankzij haar werk als voorvechter van vrouwenrechten van De la Luz Estrada werd feminicide in het wetboek van strafrecht apart opgenomen als misdaad. De activiste noemt het vooruitgang. Maar van echte vooruitgang kan niet gesproken worden in een systeem waar de machoman nog altijd verheerlijkt wordt, zegt ze.

„Er is niet eens het minimale beleid om huiselijk geweld aan te pakken. Er zijn geen databases, om in te zoomen op bijvoorbeeld de gevaarlijkste gemeenten. Omdat autoriteiten geen prioriteit aan vrouwen geven. Onlangs zei de gouverneur van de staat Puebla: feminicide is afgenomen, maar ik roep vrouwen alsnog op om hun partners verstandig te kiezen. Hoe durf je?”

Statistieken

De statistieken bevestigen de woorden van De la Luz Estrada, dat er amper een daling is van geweld tegen vrouwen. Zeven op de tien vrouwen boven de vijftien jaar zeggen volgens mensen-rechtenorganisaties een bepaalde vorm van geweld te hebben meegemaakt, in bijna veertig procent van de gevallen door toedoen van hun partner. De helft van deze vrouwen gaf aan seksueel geweld te hebben ervaren.

Op het gebied van feminicide gaat het niet veel beter in Mexico, dat al jarenlang bekendstaat als een van de meest dodelijke landen voor vrouwen ter wereld. Iedere dag worden naar schatting zo'n tien vrouwen vermoord in het land, al worden lang niet al deze moorden opgenomen in de officiële statistieken als feminicide. Als een vrouw verdwijnt en haar lichaam niet wordt teruggevonden, wordt geen notitie van moord of dood gemaakt door de autoriteiten.

Het aantal moorden in Mexico is in het eerste jaar van presidentia Sheinbaum afgenomen. Het aantal verdwijningen is echter met 16 procent toege-

Een feministische markt in de buurt van het Palacio de Bellas Artes, waar handgemaakte goederen te koop zijn en juridisch advies wordt gegeven.

De 'paarse punten' op straat markeren de plekken waar vrouwen die zich onveilig voelen in de buurt informatie en ondersteuning kunnen krijgen.

Vrouwen in het voor vrouwen gereserveerde deel van de metro in Mexico-Stad.

nomen, vergeleken met het laatste jaar van haar voorganger. Iedere dag verdwijnen gemiddeld veertig Mexicanen. In meerdere staten is met name het aantal verdwijningen van vrouwen explosief gestegen.

Vrijheidscentra

Ingrid Gómez Saracibar is de eerste staatssecretaris voor het 'Recht op een leven zonder geweld', zoals haar volledige titel luidt, in het pas opgerichte ministerie voor Vrouwenzaken. „Onze strategie komt neer op drie onderde-

Er is niet eens het minimale beleid om huiselijk geweld aan te pakken

Maria de la Luz Estrada vrouwen-rechtenactivist

len: preventie, het vormen van institutioneel beleid, en betere toegang tot justitie”, zegt ze. De vraag is wat sinds het aantreden van de eerste vrouwelijke president van Mexico concreet is veranderd voor vrouwen, met name de slachtoffers van geweld.

Volgens Saracibar is er een „multilevel netwerk van zorg- en preventiediensten” opgezet en zijn er in het hele land honderden „vrijheidscentra” waar vrouwen op bescherming kunnen rekenen. „Als vrouwen aangeven voor hun leven te vrezen, komt er een kettengre-

actie op gang van ambtenaren die zich inzetten voor haar bescherming”, zegt Saracibar. Ze benadrukt dat de aanpak, gericht op het specifieke onderscheid van geweld tegen vrouwen, vruchten afwerpt. Het aantal feminicides is volgens haar gedaald.

Of de incidentie van feminicide werkelijk is afgenomen, wordt door experts betwijfeld. Zoals genoemd tellen verdwenen vrouwen niet mee in de moordcijfers, en het aantal verdwijningen is juist toegenomen. Concrete cijfers over opgepakte daders of over vrouwen die bijstand hebben gekregen zijn er niet. Onder de huidige regering zijn meerdere onafhankelijke toezicht-houders die inzicht kunnen geven in deze data opgedoekt.

Wat lijkt te ontbreken in de strategie van het ministerie is aandacht voor de rol van de man. Waarom moeten vrouwen exclusieve metrowagons hebben, als de mannen het probleem zijn? Volgens Saracibar wordt er gewerkt aan een educatieproject, waarbij jonge kinderen leren over gelijke rechten.

Doorbreken machosysteem

Jong beginnen, is het devies van meerdere experts, als het gaat om het doorbreken van het eeuwenoude machosysteem dat Mexico nog altijd tot op de hoogste niveaus beheerst. Recente incidenten, zoals een steekpartij op de prestigieuze Nationale Autonome Universiteit van Mexico (UNAM), benadrukken die urgentie.

Een 19-jarige jongen stak een 16-jarig meisje op wie hij verliefd was dood. Online rekende deze jongen zich tot de *incel*, een misogynie subcultuur van mannen die moeilijk contact krijgen met vrouwen en soms overgaan tot geweld. Voor de autoriteiten toonde die steekpartij aan dat geweld tegen vrouwen er een dimensie bij krijgt door internet en sociale media.

Volgens nabestaande Sonia López maakt de vorm van vrouwengeweld niet uit. De basis ligt bij het justitieel systeem van Mexico. Want in een land waar minder dan 1 procent van de misdaden wordt opgelost en naar schatting 94 procent van de misdaden helemaal niet wordt aangegeven, is herstel van het vertrouwen in het recht het begin. López kan het weten. Ze is - of was - tante van de 7-jarige Fátima, wiens dood Mexico schokte.

In 2020 werd het meisje, afkomstig uit de wijk Xochimilco in Mexico-Stad, als vermist opgegeven. Vier dagen later werd ze dood gevonden, met op haar lichaam sporen van seksueel geweld en zelfs marteling. „Vanaf het begin hebben wij autoriteiten alarm geslagen. We gaven aan dat er sprake was van seksueel geweld door haar ouders. Ze deden niets. Nadat we haar als vermist doorgaven, begonnen ze pas na 72 uur te zoeken”, zegt López. „Juist omdat alles erop duidde dat onze Fátima slachtoffer was geworden van feminicide, leken de autoriteiten weg te kijken. Het interesseerde ze niet.”

Onder felle druk van de goedgeorganiseerde feministische beweging in Mexico kwam er een politiek antwoord: de 'Wet Fátima', waarin stond dat ambtenaren extra training moesten krijgen om meldingen van gendergerelateerd geweld beter te herkennen. Hoewel López blij is met de wet, ziet ze ook de tekortkomingen.

„De politie, het OM, ze hebben niet de mankracht of de middelen om deze crisis aan te pakken. Je kan ze wel op cursus sturen, maar dat is niet genoeg. Men kijkt hier weg. Vermiste mensen worden hier gevonden omdat families ze zelf gaan zoeken.” López is stil. Ze slikt een paar keer, veegt de tranen uit haar ogen. „De afgelopen jaren zijn een hel geweest. Het enige wat ik hoop is dat Fátima de ogen blijft openen. Want om dit systeem te veranderen, mag niemand meer weggijken”.

movir

PODCAST: SAMEN ZELFSTANDIG

Ondernemen is risico nemen. Maar wat doe je als het tegenzit?

“Het ging beter met Hans, en ik liep over”

#Afl. 2 Zo groot is de impact van uitvallen op de mensen om je heen

Luister hier

MARGRATEN

Limburg wil panelen over zwarte Amerikaanse bevrijders terug op Margraten

Het verwijderen van panelen over zwarte bevrijders heeft geleid tot afkeuring in Limburg.

Paul van der Steen

MARGRATEN

De verwijderde panelen over zwarte bevrijders moeten worden teruggeplaatst in het bezoekerscentrum van de Amerikaanse begraafplaats Margraten. Dat laten de provincie Limburg en de gemeente Eijsden-Margraten weten. Ze hebben een verzoek gericht aan de American Battle Monuments Commission (ABMC). Die beheert de begraafplaats, waarvan de grond als dank voor de offers van de gesneuvelde Amerikaanse militairen in eeuwige bruikleen is gegeven aan de Verenigde Staten.

Burgemeester Alain Krijnen (partijloos) gaat het verdwijnen van de panelen ook aan de orde stellen, als hij begin volgende week een lunch heeft met de nieuwe Amerikaanse ambassadeur in Nederland, Joe Popoplo.

Verontwaardigde reacties

Provincie en gemeente reageren hiermee op berichtgeving van NRC over het verdwijnen van twee informatieborden over de bijdrage van Afro-Amerikaanse militairen aan de bevrijding. Krijnen: „Hun geschiedenis gaat onze inwoners zeer aan het hart. We merken dat ook aan de vele verdrietige en verontwaardigde reacties die we hebben gekregen.”

Krijnen zei dit maandag tijdens een persconferentie in Wiggins Park. Dat plantsoen is vernoemd naar Jeff Wiggins (1925-2013). Hij gaf na de bevrijding leiding aan de Afro-Amerikaanse grafdelvers in Margraten. Die moesten dagelijks de lichamen van gesneuvelde militairen begraven.

De stoffelijke overschotten arriveerden in het najaar en de winter van 1944-1945 in Margraten na dodelijke gevechten en ongelukken in Nederland, maar ook na de slag om het Hürtgenwald en het Ardennenoffensief. Het begraven was traumatiserend. Een woordvoerder van de ABMC liet eerder weten dat het gaat het om het „rouleren” van panelen en dat dit niet betekent dat ze voorgoed verdwijnen. Kees Ribbens, senior onderzoeker bij het NIOD en bijzonder hoogleraar populaire historische cultuur van mondiale conflicten en massa geweld, vindt het weghalen van de panelen rijmen met het beleid van

de regering-Trump.

PvdA, VVD, GroenLinks, Partij voor de Dieren, D66, Lokaal-Limburg, SP, CDA, Horizon, 50PLUS en JA21 drongen zaterdag in de Provinciale Staten aan op snelle stappen. Zij waren „geschrokken van de berichtgeving” over de verwijdering. Ze noemden het weghalen ook „onfatsoenlijk” en „onacceptabel”.

Daarnaast willen de partijen dat de provincie en gemeente onderzoeken of een gedenkteken voor zwarte Ame-

rikaanse bevrijders kan worden opgericht buiten de begraafplaats. Krijnen noemt het Wiggins Park al een monument voor hen allemaal, „maar ik wil te allen tijde nadenken over andere manieren van herdenken.”

Gesegregeerd

BBB, PVV, Forum voor Democratie en OOS Limburg zetten hun handtekening niet onder de Statenvragen. De BBB zegt in eigen vragen te geloven in de lezing van de ABMC en stelt dat het

aan die organisatie is te bepalen welk verhaal wordt verteld in de expositie op de begraafplaats.

De Amerikaanse begraafplaats in Margraten is de laatste rustplaats van ruim 8.000 bevrijders. Op een gedenkmuur worden 1.700 vermisten herdacht. Het Amerikaanse leger was tijdens de Tweede Wereldoorlog gesegregeerd. Zwarte militairen hadden vooral een dienende, logistieke rol. In Margraten werden 172 Afro-Amerikaanse militairen begraven.

Enkele zwarte militairen in 1944 met op voorste rij, derde van rechts: Jeff Wiggins. Als sergeant gaf hij leiding aan de grafdelvers in Margraten.
FOTO COLLECTIE FAMILIE WIGGINS

PARTIJ VOOR DE DIEREN

Fractievoorzitter mag niet verder onder de partijnaam

Het derde lid van de Partij voor de Dierenfractie moet in de eerste Kamer verder onder de naam fractie-Visseren-Hamakers.

Erik van der Walle

DEN HAAG

De Eerste Kamerleden Peter Nicolai en Niko Koffeman mogen verder gaan als de fractie van de Partij voor de Dieren (PvdD). Dit heeft het presidium maandagmiddag bekendgemaakt. Door het besluit is het derde lid van de fractie - de fractievoorzitter Ingrid Visseren-Hamakers - genoodzaakt voortaan de naam fractie-Visseren-

Hamakers te hanteren.

Visseren heeft namelijk in een eerdere brief aan de Eerste Kamervoorzitter verklaard „zich af te scheiden van de fractie van de heren Nicolai en Koffeman”. Afscheiders, zo stelt het Eerste Kamer-reglement, kunnen „uitsluitend de naam van de fractievoorzitter” voeren.

De beslissing van het presidium was noodzakelijk geworden nadat de PvdD-fractie afgelopen vrijdag uit elkaar was gevallen. Voorzitter Visseren-Hamakers wilde dat Koffeman uit de fractie zou treden, omdat hij in oktober uit onvrede over de koers van de partij het lidmaatschap had opgezegd.

Nicolai was het daar niet mee eens. Deze voormalige advocaat en hoogleraar bestuursrecht stelde zich vervol-

Een flyer met Partij voor de Dieren-lijsttrekker Esther Ouwehand.
FOTO LAURENS VAN PUTTEN/ANP

gens kandidaat als voorzitter om Koffeman binnenboord te houden. Dit voorstel kreeg volgens Nicolai de steun van Koffeman, waardoor „er een meerderheid was dat Koffeman mocht blijven”. Vanwege die handelswijze is Nicolai vrijdag door de partij geroeyeerd. Vanaf nu vormt hij een fractie met Koffeman.

Ineen maandag gepubliceerde brief van Eerste Kamervoorzitter Mei Li Vos wordt benadrukt dat de beslissing van het presidium niets te maken heeft met de standpunten van de senatoren of met die van het partijbestuur.

PvdD zegt in een reactie te betrouwen dat Visseren-Hamakers de naam van de partij niet langer mag voeren. „Dit verandert echter niets aan de werkelijke situatie. Ingrid Visseren-Hamakers is de enige vertegenwoor-

diger van de Partij voor de Dieren in de Eerste Kamer en geniet zeer brede steun in onze partij.” Visseren-Hamakers kon vanmiddag niet worden bereikt.

Nicolai, de huidige voorzitter van de Kamerfractie van de PvdD, toont zich in een eerste reactie verheugd over de verkregen duidelijkheid en over dat volgens hem „de grondslag voor mijn roeyement” is vervallen. Ook zegt hij: „Ik wil de boel bij elkaar houden. Nog steeds. We waren een hartstikke goed team, maar ik wilde niet meewerken aan het verwijderen van Koffeman.”

Nicolai heeft inmiddels Boris Ditrach, lid van de Eerste Kamer voor D66, gevraagd om als bemiddelaar het conflict binnen de fractie op te lossen.

NOS Nieuws • Gisteren, 08:41

Russische aanvallen op Oekraïens gas drijven prijs in Nederland straks op

Gasprijs huishoudens dreigt te stijgen na Russische aanvallen op gascentrales Oekraïne

Koen Kuijper 13 oktober 2025

Gasprijs is verdubbeld

In 3 jaar is de **gasprijs verdubbeld** van € 0,70 naar € 1,40 per m³.

Bescherm jezelf tegen stijgende energieprijzen met de **All-Electric warmtepomp van Adlär.**

Ga volledig gasloos
Gratis
All-Electric upgrade

t.w.v. **€ 2.699**

Alleen nog in 2025 tot **€10.400,00**
DUBBEL SUBSIDIE & VOORDEEL

Profiteer alléén in 2025 nog van **duizenden euro's extra subsidie**

Waar ga jij voor? Keiharde korting of een gasloos huis?

Schommelende energieprijzen, energie-onzekerheid en koude winters? Neem het heft in eigen handen met een All-Electric warmtepomp van Adlär en maak jezelf onafhankelijk van gas. Laat je volledig ontzorgen door onze warmtepompspecialisten en profiteer tijdelijk van een **gratis All-Electric upgrade t.w.v. € 2.699 of tot € 2.994 korting!**

Slim verwarmen? Dat doe je met Adlär.

- ✓ Inklusief installatie & subsidieaanvraag
- ✓ Gratis persoonlijk advies aan huis
- ✓ Geïnstalleerd in 1 dag

Gratis offerte mét extra subsidie?
binnen 1 minuut in je mail op **adlar.nl/actie**

Je hebt al een Adlär warmtepomp (incl. installatie) v.a. 2.750

Jouw Warmtepomp Specialist

adlar.nl

Prijzen en kortingen gelden gedurende looptijd van de actie, geldig t/m 15-11-2025. Niet i.c.m. andere lopende acties. Prijswijzigingen, druk- en zetfouten voorbehouden. Vraag naar de voorwaarden. De getoonde actie is alleen geldig in Nederland.

REPORTAGE **DEMENTIE**

Ja, hij heeft dementie, maar met een kompas vindt hij altijd zijn huis

Er is een kompas op komst voor mensen met dementie: de naald wijst altijd naar huis. Ben van Dijk (86) mocht het uitproberen.

Boven: Ben van Dijk en zijn vrouw Ineke. Onder: Ben van Dijk gebruikt het kompas op straat in zijn woonplaats Baarn. FOTO'S SASKIA VAN DEN BOOM

Ingmar Vriesema

BAARN

De desoriëntatie begon in Australië. Op weg naar een kennis reed Ben van Dijk straal de verkeerde kant uit. Zijn vrouw Ineke zat naast hem en schrikte op: ‘Waar ga jij nou heen?’ Terug in Nederland - het stel remigreerde in 2023 na vier decennia *Down Under* - moest Ben steeds vaker op zoek naar zijn sleutels en jas en tegenover zijn dochter liet hij zich ontvallen dat hij niet meer wist hoe haar huis eruitzag. Op een dag verdwaalde hij in het centrum van zijn woonplaats Baarn. „Ik dacht: moet ik nou links of rechts? Ik ging rechts geloof ik - dat weet ik ook al niet meer”, zegt Ben (86) aan zijn keukentafel met Ineke (84) naast zich. „En toen liep ik een heel stuk verder en bij een straat die linksaf ging dacht ik: o, dan ga ik die kant eens op. Uiteindelijk kwam ik hier in onze straat terecht en dacht ik: nu weet ik het weer!”

Een jaar geleden hoorde hij dat hij Alzheimer heeft, vertelt Ben. „Nou, ik begon wel een traantje te laten.” Hij kreeg een ‘casemanager dementie’ toegewezen, verbonden aan een zorginstelling, die Ben en Ineke begeleidt en adviseert over het leven met de ziekte. Zij begon over een hulpmiddel: een kompas speciaal voor mensen met dementie. Het was nog in de maak, maar een dertigtal mensen mocht het tijdens de zomer van 2025 uitproberen.

De Van Dijks hapten toe en kregen het kompas thuisgestuurd: een rond instrument, acht centimeter in diameter, met een roze naald op een witte wijzerplaat. Verstopt eronder: een chip met gps. De proeftijd is inmiddels ruimschoots voorbij maar Ben van Dijk heeft het kompas nog. Het bevalt hem nogal. Waarheen hij ook wandelt, de kompasnaald wijst naar zijn huis.

Simpeler

De bedenker is Rens Brankaert (37), die zich als hoogleraar en lector in Eindhoven en Tilburg bezighoudt met technologische vernieuwingen in de zorg, vooral op het gebied van dementie. Brankaert was nog een twintiger en masterstudent industrial design aan de TU Eindhoven toen hij op het idee van het kompas kwam. Dankzij zijn opa. Die kreeg dementie en verdwaalde steeds vaker tijdens zijn lange fietstochten, vooral op de weg terug als hij moe werd.

„Dan moesten we als familie eropuit om hem te vinden”, vertelt Brankaert aan de telefoon. Hij had zich toen al wat jaren verdiept in de zorg voor mensen met dementie en hem was opgevallen dat technologische hulpmiddelen vaak werden ontwikkeld zonder inspraak van de mensen met dementie zelf. Zoals gps-trackers die vaak aan hen wordt meegegeven tijdens het wandelen. Die trackers stellen zorgpersoneel en mantelzorgers weliswaar in staat om via een app een oogje in het zeil te houden, maar de oriëntatie van de wandelaar is er niet mee geholpen.

Op sessies belegd door Brankaert en collega's kreeg de doelgroep - thuiswonende mensen met dementie - telkens

Het kompas werd bedacht door Rens Brankaert, die zich bezighoudt met technologische vernieuwingen in de zorg.

nieuwe prototypes van het kompas in handen. De proefpersonen legden het op hun handpalm, bevoelden knopjes, beoordeelden de vorm. Maak het simpeler, was hun feedback keer op keer. Zo sneuvelde de digitale stem in het kompas die zei dat de wandelaar „nu recht door” moest. De doelgroep ging zich afvragen waar die stem vandaan kwam. Google Maps op het kompas? Ook te ingewikkeld.

Prik

De uitkomst werd een wijzerplaat die analoog aandoet, met één enkele pijlvormige naald die hemelsbreed naar huis wijst, aangestuurd door de gps die tot een halve meter precies de locatie bepaalt. Het kompas bevat ook een sensor gevoelig voor gedraai: keer je het om in je hand, dan veert de pijl terug in de juiste richting. Thuis prik je eenmalig met een naald in een gaatje onderop het kompas om de locatie te ijken.

Ben en Ineke van Dijk wandelden eerst samen door de buurt om het kompas te testen en toen dat goed bleek te gaan, namen ze het mee in de koffer op vakantie naar Duitsland. Ze prikten daar nogmaals met een naald in het kompas zodat hun hotel in Trier het ijkpunt werd, vertelt Ineke. „We hebben ons vijf dagen rotgelopen.”

En nu plukt Van Dijk z'n Australische countryhoed van de kapstok, verlaat het appartementencomplex en slaat rechtsaf. Het kompas zit in z'n broekzak: de eerste helft van de wandeling kan hij gaan waar hij wil. Hij loopt in hoog tempo. „Ik moet deze dingen goed houden”, zegt hij, kijkend naar zijn benen, „anders moet ik in een karretje.” Hij slaat links een straat in en daarna rechts, passeert het ene grote vrijstaande huis na het andere - „kijk nou hoe mooi, dan begin je toch te kwijlen?” - en complimenteert een man die op de stoep voor zijn huis herfstbladeren bijeenharkt. „Héé, dát doe je netjes!”

Even later blijft hij staan en kijkt om zich heen: „Deze straat ken ik niet.” Links doemt een watertoren op - „o, kijk eens!” zegt hij. Rechtsaf, linksaf en Van Dijk spot een trein door een heg langs de stoep. „Hee, zitten we bij het station?” Ja, zo blijkt. Van Dijk aanvaardt de terugweg, legt het kompas in zijn hand en volgt de richting van de naald. En als hij een paar minuten later inhoudt bij een splitsing: „Ik had gedacht: hier naar links”. Maar hij volgt het kompas, dat wijst naar rechts.

In 2021 won Rens Brankaert een aanbestedingsprijs voor jonge dementieonderzoekers à 100.000 euro, uitgereikt door Alzheimer Nederland. De stichting noemde zijn technologie „niet-stigmatiserend” en „makkelijk in gebruik”. Vanaf 2023 ging een start-up aan de slag om het kompas klaar te stomen voor de markt.

„Ah, feestverlichting, dat moet de Laanstraat zijn

Ben van Dijk

Aumens, zo heet de onderneming, wordt bestierd door twee van Brankaerts voormalige studenten industrial design, de tweelingbroers Rick en Vincent Eurlings (26). Zij hopen op marktlancering in de zomer van 2026. Hoog op hun to-do-list staat een app, te koppelen aan het kompas, die mantelzorgers desgewenst in staat stelt te checken waar de wandelaar zich bevindt.

Een „slim algoritme”, vertellen ze, moet „dwaalgedrag” gaan detecteren - iemand die bijvoorbeeld steeds op en neer loopt in één en dezelfde straat - waarna de mantelzorger een pushbericht ontvangt. En misschien laten ze het kompas in zo'n geval kort trillen, zodat de dwalende looper het weer uit de broekzak vist en zonder hulp van derden de weg hervindt. „Mensen met dementie durven vaak niet meer naar buiten, terwijl bewegen juist zo belangrijk is”, zegt Rick Eurlings. De broers willen een „maandelijks model” hanteren: 20 euro per maand voor het kompas en het up-to-date houden van het computersysteem. Ze zijn in gesprek met zorgverzekeraars in de hoop op vergoeding.

Het kompas is al in trek. Zo'n 25 ouderenzorginstellingen en vertegenwoordigers van „dementienetwerken”, verantwoordelijk voor dementiezorg thuis, bestelden het alvast. De eerste versie van het kompas zal mikken op mensen verrend in de vaak jarenlange fase tussen prille vergeetachtigheid en vergevorderde dementie. Vooral onder hen sloeg het kompas aan, bleek uit de zomerpilot onder dertig mensen in verschillende fases van de ziekte.

Mensen in een beginstadium kunnen, mits technisch onderlegd, vaak nog uit de voeten met hun smartphon navigatie en voor mensen met vergevorderde dementie is het kompas vaak juist te ingewikkeld. Niettemin krijgt de start-up belangstellende mailtjes van verpleeghuizen, wier bewoners vaak kampen met een ernstige vorm van dementie. Verpleeghuizen worstelen nog altijd met de in 2020 wettelijk opgelegde plicht hun buitendeuren niet langer te sluiten voor hun bewoners, hoe vergeetachtig ook.

„Ah, feestverlichting, dat moet de Laanstraat zijn”, zegt Van Dijk en hij loopt de winkelstraat in. Een T-splitsing nu. Tja: links of rechts? Het kompas wijst zo goed als recht door, dwars door een juwelierszaak heen. Van Dijk kijkt aandachtig naar de wijzerplaat, zegt dat de naald „iets naar rechts wijst” en slaat rechtsaf. Een paar minuten later loopt hij zijn eigen straat in. Ja, door het kompas is hij meer gaan wandelen, zegt hij. „En mijn vrouw”, voegt hij toe op z'n Australisch, „hoeft niet te worry-en.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
v.a. 139,-
109,-

GRAYPANTS

Wick tafellamp

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Touch sensor met 4 verschillende lichtstanden
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

Ontdek de veelzijdige Wick tafellamp: een perfecte mix van klassieke charme en moderne functionaliteit. Met een handige touch-sensor en vier lichtstanden kan Wick moeiteloos schakelen tussen sfeervol kaarslicht en helder leeslicht. Geniet draadloos van wel 150 uur verlichting, waardoor Wick de ideale reis- of tafelgenoot is voor lange avonden.

In de kleuren

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/wick

Een man verlaat een stemlokaal in de stad Giza, nadat hij zijn stem heeft uitgebracht.

Man met stembiljet in Gizeh.

In Gizeh staan mensen buiten in de rij bij een kieslokaal.

Fotografie
Khaled Desouki/AP, Khaled Elfiqi/AP, Khaled Elfiqi/AP, Ahmad Hasaballah/Getty Images, Mohamed Abd El Ghany/Reuters

Door
Toef Jaeger

Parlementsverkiezingen in Egypte zijn er vooral om Sisi in het zadel te houden

Kiezers staan maandag in de rij bij een stembureau in Giza.

De definitieve uitslag wordt pas op eerste kerstdag verwacht. De gang naar de stembus begon echter al op maandagochtend om 9.00 uur in enkele delen van Egypte. Zo'n 63 miljoen stemgerechtigden kunnen hun stem uitbrengen in twee fases. Maandag en dinsdag wordt er in 14 kiesdistricten gekozen, in de 13 andere regio's - waaronder de hoofdstad Caïro - kan dat pas vanaf 24 november. Het zijn in principe de laatste parlementsverkiezingen onder president Abdel Fattah El-Sisi, van wie in 2030 zijn derde termijn eindigt. Of die dan ook daadwerkelijk afloopt of dat Sisi er straks een vierde termijn aan kan vastplakken, hangt af van het nieuwe parlement. Critici verwachten dat de verkiezingen vooral Sisi's greep op de macht zullen verstevigen. „Sisi heeft een parlement nodig dat hij volledig kan controleren”, aldus Timothy Kaldas, van het in Washington gevestigde Tahrir Institute for Middle East Policy, aan persbureau AFP. Als Sisi aan de macht wil blijven zal er een grondwetswijziging doorgevoerd moeten worden. Dat zal dit parlement moeten initiëren en goedkeuren. In 2019 stemde het Egyptische parlement al in met een wijziging van de grondwet waardoor Sisi opent voor een derde termijn kon gaan en tot 2030 in het zadel kon blijven. In principe had hij zich na zijn tweede termijn niet opnieuw kandidaat mogen stellen. Met die nieuwe grondwet keerde Egypte, na een korte flirt met de democratie na het afzetten van Mubarak, terug naar het idee van de ‘sterke leider’

aan wiens gezag niet kan getornd worden. Eind 2023 wist Sisi zich verzekerd van 89,6 procent van de stemmen bij de presidentsverkiezingen, waarbij volgens de Egyptische kiescommissie de resterende tien procent naar de drie tegenkandidaten ging. Bij de presidentsverkiezingen in 2014 en 2018 haalde hij ook elke keer zo rond 90 procent van de stemmen. 65.000 politieke gevangenen Oppositiepartijen maken in Egypte dan ook weinig kans, en de mensenrechten zijn er volgens Amnesty International onder Sisi alleen maar slechter op geworden. Er wordt sinds 2013 harder opgetreden tegen politieke tegenstanders. In 2010, toen president Mubarak er nog zat, schatte Human Rights Watch het aantal politieke gevangenen tussen 8.000 en 14.000. Nu zouden dat er rond de 65.000 zijn in 78 zwaar overbevolkte gevangenissen. Stemmen gaan naar verwachting vooral naar de pro-Sisi-partij Mostaqbal Watn (de Toekomst van de Natie) en de partij Nationaal Front. Gazzar maakt ook kans, een nieuwe partij die financiële steun krijgt van de Egyptische zakenman Ibrahim al-Organi, een bondgenoot van Sisi. Het Egyptische parlement heeft 596 zetels, waarvan er 568 gekozen leden zijn, de overige 28 zetels worden benoemd bij presidentieel decreet. Van die 568 zetels gaat de helft naar vooraf geselecteerde partijen en de andere helft naar individuele kandidaten, die merendeels achter Sisi staan. Eind januari zal het nieuw gekozen parlement beginnen voor een vijf jaar durende termijn.

Veel scholen zijn een kieslokaal, zo ook deze school in Gizeh.

Breng kunst tot leven

Ontdek de mooiste cadeaus. Van prachtige sculpturen en replica's voor aan de muur tot bijzondere sieraden en accessoires.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/kunst

Verbodsbord tegen dronevluchten bij de luchthaven Zaventem in Brussel. FOTO YVES HERMAN/REUTERS

VERDACHTE VLIEGENDE OBJECTEN

Tegen drones in België is meer nodig dan klassieke bestrijdingstechnieken

Worden de drones in België via het mobiele net bestuurd? Dat is een uitdaging voor buitenlandse dronejagers die komen helpen.

Hans Stekete

AMSTERDAM

Na Duitsland en Frankrijk is het Verenigd Koninkrijk het derde land dat België gaat helpen met de bestrijding van verdachte drones. De Britse luchtmachtgeneraal Richard Knighton zei zondag dat er inmiddels „mensen en materieel” in België zijn aangekomen na een verzoek om bijstand door de Belgische autoriteiten.

Knighton gaf geen details over het aantal militairen noch over hun uitrusting, maar volgens de BBC is het aannemelijk dat ze afkomstig zijn van een in 2021 opgerichte eenheid die is gespecialiseerd in het detecteren en bestrijden van drones. De eenheid, ‘No. 2 Force Protection Wing’, opereert op de grond maar valt onder de Royal Air Force (RAF).

De Britten gelden binnen NAVO-verband als voorloper op het gebied van verdediging tegen drones. Eerdere drone-incidenten op Britse bodem, zoals bij de luchthaven van Gatwick in 2018, zouden de noodzaak daarvan onderstrepen hebben.

Sinds enkele weken worden in België ongeïdentificeerde drones gezien, aanvankelijk boven militaire bases en oefengebieden, daarna ook bij luchthavens, waardoor het luchtverkeer tijdelijk stilgelegd moest worden. Dat

was de afgelopen week onder meer het geval bij Zaventem (Brussel), Antwerpen en het belangrijke vrachtvliegveld van Luik, waar zondagavond opnieuw vluchten werden gestaakt.

Zondagavond werden bij de kerncentrale van Doel bij Antwerpen drie drones waargenomen.

Multicopters

Het gaat om verschillende typen *Uncrewed Aerial Systems* (UAS), een parapluterm voor onbemande luchtvaartsystemen: zowel zogeheten *multicopters*, die manoeuvreren met behulp van propellers, als onbemande vliegtuigjes. De laatste, met een spanwijdte van enkele meters, waren begin november langere tijd te zien boven het militaire vliegveld Kleine-Brogel, waar Belgische F-16's en - wordt aangenomen - Amerikaanse kernwapens zijn gestationeerd.

Volgens de Belgische minister van Defensie, Theo Francken, vlogen ze op grotere hoogte dan men van multicopters gewend is, en in formatie. Hij zei dat ze „duidelijk een spionage-operatie” boven de basis uitvoerden.

Tijdens de vlucht werd volgens hem tevergeefs een niet nader omschreven *drone jammer* gebruikt om de besturing van de drone te verstoren. Een helikopter die de achtervolging inzette, raakte de drones kwijt. Volgens experts vlogen de drones mo-

gelijk op de automatische piloot, dus op dat moment zonder extern besturingssignaal dat verstoord kan worden. Andere optie: ze maakten gebruik van een draadloos besturingssignaal buiten de gebruikelijke radiofrequenties.

Volgens Francken was dat laatste bij Kleine-Brogel het geval, zei hij vorige week in het Belgische parlement: ze werden bestuurd via het mobiele telefonienet. Zowel Rusland als Oekraïne heeft zulke ‘4- of 5G-aanvalen’

Een drone met een simkaart kun je in principe van overal ter wereld besturen

op de ander uitgevoerd. Door een drone van een (lokale) simkaart te voorzien kun je deze in principe van overal ter wereld besturen. De Oekraïense aanval met drones op militaire vliegvelden diep in Rusland, in juni, zou op die manier zijn uitgevoerd. Ook live beelden van die aanval konden zo worden verstuurd.

Voor de tot nu toe meestgebruikte antidrone-technieken (‘C-UAS’ - de ‘C’ staat voor *counter*) betekent dit een complicatie. Drones zijn te detecte-

ren met radar en door het opvangen van het radiosignaal dat ze uitzenden, maar als je luistert op de verkeerde frequentie, hoor je niets. Dan blijft - behalve het blote oog - alleen radar over. Maar alleen speciale radars zijn in staat om een kleine drone van een vogel te onderscheiden.

Dan de bestrijding. Dat kan door het signaal van de drone te verstoren, of door vanaf de grond (of uit een andere drone) een krachtige bundel elektromagnetische straling op een drone te richten, waardoor de interne circuits tijdelijk worden verblind of zelfs vernield. C-UAS kan zich ook richten op fysieke vernietiging, bijvoorbeeld door een drone vanaf de grond of uit de lucht neer te schieten of er met een speciale antidrone-drone tegenaan te vliegen.

België bezit op deze terreinen nauwelijks capaciteit, zei Francken. Hij beloofde onder meer drie nieuwe radarsystemen te kopen om „blinde vlekken weg te nemen”. Een pakket maatregelen ter waarde van 50 miljoen euro is door de Belgische ministerraad goedgekeurd.

Voor antidrone-operaties bij dag, nacht en in alle weersomstandigheden beschikken de Britten sinds 2021 onder meer over het mobiele systeem Orcus. Het kan drones aanvallen met een gerichte energiebundel. Voor de detectie, het volgen en identificeren

van drones gebruikt het onder meer radar, analyse van radiofrequenties en geavanceerde kijkers. Het is ontwikkeld om Britse militaire bases te beschermen, maar kan ook in een vrachtvliegtuig of helikopter vervoerd worden. Of dit systeem nu in België wordt gebruikt, is niet bekend.

Begin dit jaar hebben Britten succesvol een wapen getest om met elektromagnetische straling een hele zwerm drones in één keer uit te schakelen. Verschillende landen experimenteren met laserwapens.

De Nederlandse dronesspecialist Wiebe de Jager schreef maandag op zijn website DroneWatch dat het Duitse bedrijf Ipoque een systeem heeft ontwikkeld voor het detecteren van ‘drone-achtige’ patronen op 5G-netwerken met behulp van AI.

Motief

De Belgen zeggen te vermoeden dat Rusland achter de vluchten zit, maar hard bewijs ontbreekt. Moskou heeft in elk geval een motief om verwoording en angst te zaaien met dronevluchten. Brussel huisvest de hoofdkantoren van de Europese Unie en de NAVO. Bovendien zijn bij het Belgische bedrijf Euroclear miljarden aan bevroren Russische tegoeden gestald, die de EU mogelijk wil aanwenden om Oekraïne te helpen.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
28,¹⁷
per persoon
o.b.v. 6 personen

MARLEY SPOON

NRC Kerstbox

- › Keuze uit een vegetarisch, vis- of vleesmenu
- › Verse ingrediënten bij je thuis bezorgd
- › Geniet van een uitgebreid viergangenmenu

NRC Webwinkel en Marley Spoon hebben voor de derde keer een speciale NRC Kerstbox samengesteld, gevuld met luxe ingrediënten en feestelijke recepten waar jij een heerlijke maaltijd mee kan koken. Dankzij de levering van ingrediënten aan huis kan iedereen een stressvrije en bijzondere maaltijd op tafel zetten. Het 4-gangenmenu met uitgebreide en eenvoudige recepten en instructies maakt het makkelijk om te plannen, en met de tips van de chefs ben je in goede handen. Geen eindeloze boodschappenlijsten en last-minute-inkopen meer. Alle ingrediënten worden aan huis geleverd. Maak de feestelijke avond makkelijker zodat je nog meer kan genieten van het samenzijn met vrienden en familie!

Per 2 personen: 89,- | Per 4 personen: 129,- | Per 6 personen: 169,-

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/kerstbox

REPORTAGE **NATUUR**

Schattig en bedreigd: Zuid-Afrikaanse vetplantjes worden illegaal verhandeld

Kleurrijke vetplanten uit Zuid-Afrika en Namibië zijn een rage op TikTok en Instagram. Achter de handel gaat een wereld van criminaliteit, armoede en corruptie schuil. „Veel armere inwoners zien natuurbescherming als iets voor rijke witte mensen.”

Pieter Bas van Wiechen

KAROO

Ik uit waar je loopt!" Botanist Pieter van Wyk is op pad in het Zuid-Afrikaanse Richtersveld. Een uitgestrekt, glooiend natuurgebied met nauwelijks begroeiing hoger dan een meter. De grond bestaat uit gehard zand en kiezels. Tussen de steentjes staan zeldzame vetplanten die nergens anders ter wereld voorkomen, soms nauwelijks groter dan een speldenknop. „Er leven hier meer dan 3.500 verschillende soorten. Veel planten zijn afhankelijk van het microklimaat waarin ze leven. De leefomstandigheden zijn steeds net even anders en deze planten hebben zich daarop aangepast."

De Karoo, het woestijnachtige gebied in Zuid-Afrika en Namibië, is het meest biodiverse droge gebied ter wereld. Nog wel, want deze rijkdom aan planten staat onder druk: ze worden massaal geroofd. Vetplanten zijn razend populair onder plantenliefhebbers in Zuid-Afrika, en in Azië en Europa. Omdat de planten weinig ruimte en onderhoud nodig hebben, overleven ze prima in de huiskamer.

Als Van Wyk tegen zonsondergang in zijn 'bakke' (zoals Zuid-Afrikanen hun terreinwagens liefkoosend noemen) over de eindeloze heuvels rijdt, komt hij een politieagent tegen. Die laat een berg vetplanten zien. „Ze worden overdag uit de grond gerukt, op een plek verzameld en dan 's nachts opgehaald”, vertelt de agent. Uit cijfers van Traffic, een organisatie die onderzoek doet naar illegale handel in planten en dieren, blijkt dat tussen 2019 en 2024 in Zuid-Afrika 1,6 miljoen illegaal geplukte planten in beslag zijn genomen van meer dan zeshonderdvijf verschillende soorten. De prijs van vetplanten, bedriegd en onbedreigd of gekweekt, is in Europa tussen 1998 en 2023 volgens Traffic gemiddeld acht keer zo hoog geworden.

De geoorde planten worden vaak via landen als Tanzania, Malawi en Mozambique doorgevoerd naar Azië en Europa. Douanes zijn meestal niet goed op de hoogte van bedreigde soorten. Ook worden de planten op creatieve wijze verpakt. Ze zijn gevonden in dozen met kinderspeelgoed en verpakkingen van dierenvoeding.

perfecte hobby tijdens de lockdowns”, vertelt planteninfluencer en -kweker Harry Lewis in Stellenbosch, een stadje in het zuidwesten van Zuid-Afrika. Hij zag de populariteit van vetplanten tijdens de coronacrisis enorm toenemen. Lewis kweekt vetplanten op tafels in de achtertuin van zijn ouders.

Hij kijkt haast verliefd naar zijn tafels vol vetplantjes. „Ik vind ze prachtig. Je kunt er liefde in stoppen en je hebt er minder werk aan dan een kat of hond. Ik denk dat, bij gebrek aan sociale interactie, mensen de planten als hun vrienden zijn gaan zien.”

Het is een groeiende handel, de plantjes doen het met hun vreemde vormen en kleuren goed op sociale media als TikTok en Instagram. De hashtag *#succulents* (vetplant) is op Instagram goed voor 15 miljoen posts en miljoenen likes. Ook Lewis verkoopt zijn planten via die kanalen, waarop hij filmpjes plaatst en cursussen aanbiedt over onderhoud.

Foto's en gps-locatie

In Vanrhynsdorp, enkele honderden kilometers ten noorden van Stellenbosch, doet Leon Muller er alles aan om zoveel mogelijk planten te redden. De natuurbeschermers van CapeNature probeert stroppers te traceren en de plekken waar ze actief zijn door te geven aan de plaatselijke politie. Hij leert hen wat bedreigde plantensoorten zijn en hoe je ze kunt herkennen. Zijn werk is niet ongevaarlijk maar Muller is niet bang. „Door mijn leeftijd en ervaring ben ik niet zo snel geïntimideerd.”

„Handelaren uit Korea en China kwamen hier eerst zelf illegaal planten plukken,” vertelt Muller. „De kennis van deze handelaren over onze vetplanten is vaak verbluffend. Het zijn echte specialisten die alle literatuur, inclusief wetenschappelijke, lezen.” Toen reizen tijdens de coronacrisis lastiger werd, zijn ze lokale Zuid-Afrikanen gaan inhuren. „Vanuit China en Zuid-Korea sturen ze foto’s van zeldzame planten die ze willen hebben, naar hun contacten hier. Soms zelfs voorzien van een gps-locatie.”

De stijgende vraag naar vetplanten kwam precies tijdens de coronapandemie waarin de werkloosheid in Zuid-Afrika enorm groeide. Dat veel soorten met uitsterven worden bedreigd, lijkt niemand in de handel te deren. „Veel armere inwoners van deze streek zien natuurbescherming als iets voor rijke witte mensen”, legt Muller uit. „Zo lang mensen zelf

”
Zo lang
mensen zelf
moeite
hebben om
rond te
komen, zien
ze niet in
waarom je
planten zou
moeten
beschermen

Leon Muller
natuurbeschermer
CapeNature

Rangers zoeken bewijzen van het stropen van vetplanten. FOTO'S PANOS PICTURES/ANP

De **vetplant** *Conophytum ficiforme* is een van de gewilde planten in Zuid-Afrika.

Onder andere in de bergen bij **Springbok** is het illegaal plukken van vetplanten een groot probleem.

moeite hebben om rond te komen, zien ze niet in waarom je planten zou moeten beschermen.”

Halverwege zijn verhaal begint de telefoon van Muller zich te roeren. „Er is een verdacht pakketje op het politiebureau van Klaver. Ik moet even gaan kijken.” Bij het bureau staat een plaatselijke aanklager-bezorger met zijn busje. Hij overhandigt een doos. „Bingo!”, zegt Muller na een eerste blik op een paar honderd groene zaden. Ze zijn afkomstig van de *Euphorbia schoenlandii*, een populaire, maar steeds schaarsere plant. Bovendien komt de plant, zoals vaak bij vetplanten in de Karoo, alleen in dit gebied voor. „Wat het extra schrijnend maakt, is dat deze zaden onrijp en dus waardeloos zijn”, zegt Muller. „De kennis en kunde in deze handel is niet bij iedereen even groot.”

Messen en schroevendraaiers

De rest van de middag is Muller bezig om samen met de politie de schuldigen te vinden. Makkelijk is het niet, want de bendes versturen de zaden en planten niet vanaf hun eigen adres. „Net als de koerier weten ook bewoners van het verzendadres niet wat ze versturen”, vertelt Muller.

De volgende dag trekt Muller het veld in. Het is voorjaar in Zuid-Afrika en veel vetplanten bloeien met kleurige bloemen. Muller wijst op gaten in droge grond. „Je ziet het bijna niet, maar hier zijn plukkers geweest. Ze gaan heel secuur te werk en halen met messen en schroevendraaiers alleen de zeldzame planten er tussenuit.”

Het zijn dezelfde bendes die handelen in reptielen en hoorns van neushoorns, schrijven onderzoekers van Traffic op basis van interviews met meerdere betrok-

kenen. Mensen die plukken, verdienen misschien 40 tot 50 rand, ruim 2 euro, per plant. Echt mis gaat het bij de tussenhandelaren. „Zij zitten in de grote steden zoals Kaapstad en Johannesburg en schuwen geweld niet. Sommigen betalen zelfs met drugs”, verzucht Muller.

Als er ergens geld is, ligt corruptie in Zuid-Afrika al snel op de loer. In het stadje Springbok waren zowel natuurbeschermers als politieagenten betrokken in de vetplantenhandel, bleek vorig jaar. Twee politieagenten en een medewerker van South African National Botanical Institute staan voor de rechter en worden beschuldigd van fraude, diefstal en corruptie.

Muller kent het probleem en komt het zelf ook veel tegen. „Ik heb apps tussen oud-collega's en benedeleden gezien waarin coördinaten van vindplaatsen werden verhandeld.”

Certificaat

In Stellenbosch is Harry Lewis ervan overtuigd dat hij onderdeel is van de oplossing. „Ik voorzie iedere plant die ik verkoop van een certificaat en ik ben ervan overtuigd dat, als we maar genoeg zeldzame vetplanten kweken, de handel vanzelf minder lucratief zal worden en het illegale plukken kan stoppen.”

Natuurbeschermers Muller gelooft er niet in. „Veel verzamelaars zijn kenners. Ze willen een plant waaraan je door natuurlijke beschadigingen kunt zien dat ze uit het veld komen. Vetplanten groeien heel langzaam, sommigen zijn wel tweehonderd jaar oud. Kweek is nep, vinden sommige verzamelaars. Zolang zoveel mensen hier in armoede leven, zal er geplukt worden tot de laatste plant weg is.”

Als er ergens
geld is, ligt
corruptie in
Zuid-Afrika al
snel op de
loer

Oud-president Soeharto bij ontslag uit het ziekenhuis in Jakarta in 2004. Hij overleed in 2008. FOTO AP

President Prabowo Subianto overhandigt een plaquette aan Soeharto's dochter Tutut. FOTO REUTERS

INDONESIË

Prabowo roept Soeharto uit tot nationale held, vrees voor ‘einde democratisering’

Oud-dictator Soeharto is uitgeroepen tot nationale held, ondanks de grote aantallen slachtoffers die vielen tijdens zijn regime.

Saskia Konniger
JAKARTA

De omstreden oud-president Soeharto is postuum tot nationale held van Indonesië verklaard door zijn ex-schoonzoon en huidig president Prabowo Subianto. Soeharto was president van 1967 tot 1998, toen hij na een volksoptocht werd afgezet. Soeharto (1921-2008) kwam als generaal aan de macht in een gewelddadige periode waarbij tussen de vijf-honderdduizend en twee miljoen mensen, die werden verdacht van linkse sympathieën, werden vermoord. Zijn regime, ‘de Nieuwe Orde’, werd gekenmerkt door mensenrechtenschendingen, corruptie en onderdrukking. Volgens de organisatie Transparency International heeft

Soeharto destijds tussen de 15 en 35 miljard dollar achterovergedrukt. Prabowo overhandigde maandag tijdens een ceremonie waarbij in totaal tien helden werden aangewezen, een plaquette aan Siti Hardiyanti Rukmana, ofwel Tutut, een dochter van Soeharto. „We moeten kijken naar alles dat mijn vader heeft bevochten voor dit land,” zei ze na afloop tegen de pers. „Als familie voelen we geen wrok of teleurstelling in de richting van de mensen die het hier niet mee eens zijn.”

Persoonlijk belang
Voor Prabowo is het uitroepen van het heldendom van Soeharto van persoonlijk belang, omdat het zijn eigen presidentschap legitimeert. Zo staat zijn verleden ook bol van verdenkingen van mensenrechtenschendingen. Als generaal ten tijde van Soeharto's presidentschap wordt Prabowo in verband gebracht met de ontvoering en verdwijning van activisten. Ook is zijn rol als legerleider tijdens de Indonesische bezetting van Oost-Timor, waarbij massamoord en verkrachtingen werden gepleegd, nooit opgehelderd. Hij was enkele jaren getrouwd met een dochter van Soeharto en samen hebben zij een zoon. Volgens Usman Hamid, directeur van Amnesty International Indonesië, symboliseert de benoeming de ontkenning van de geschiedenis en het uitwissen van alle misstanden die tijdens het regime plaatsvonden. „De verering van Soeharto markeert de te-

“
‘Hitler van Indonesië’ zou passender zijn

Bedjo Untung ex-politiek gevangene

rugkeer van het fascisme. De term Nieuwe Orde verwijst naar Hitlers Nieuwe Orde in Europa”, zegt hij aan de telefoon. „Soeharto's rehabilitatie is het startsein van nieuwe donkere dagen van Indonesië. Dit is het einde van de democratisering van Indonesië. Er zal geen verantwoording worden genomen voor het verleden.”

Voor de slachtoffers van het re-

gime, zoals Bedjo Untung (77), die al sinds de val van Soeharto vecht voor een rechtvaardiger Indonesië, is dat pijnlijk. Hij verrichtte tussen 1973 en 1979 als politiek gevangene gedwongen arbeid. „Ik kan mijn woede en bittere teleurstelling niet verbergen,” laat hij via WhatsApp weten. „Als slachtoffer van Soeharto's wreedheden wijs ik zijn heldendom ten stelligste af. Het zou passender zijn als hij wordt benoemd tot de Hitler van Indonesië. Wij gaan dit besluit aanvechten. Het staat in de weg van onze pogingen voor genoegdoening voor alle slachtoffers. Prabowo werpt zich op als beschermer van misdadigers tegen de menselijkheid, maar wij zullen ons blijven verenigen tegen dit soort machtsmisbruik.”

Ontvoerd en vermoord
Ook voormalig president Abdurrahman Wahid werd tot held verheven, net als activist Marsinah, die tijdens Soeharto's regime juist opkwam voor arbeidsrecht. Ze werd in 1993 ontvoerd en vermoord. Er zijn sterke aanwijzingen dat het leger hierin een aandeel had, maar de daders zijn

nooit vervolgd. „Wahid was een ware democraat,” reageert Amnesty-directeur Hamid. „Als hij nog zou leven, zou hij zeggen dat de verheffing van Soeharto tot nationale held bedoeld is om ons in verwarring te brengen, om de lijn tussen dictator en democraat te vervagen, tussen goed en kwaad, waarheid en leugen en tussen verraad en heldendom.”

In december zal het ministerie van Cultuur officiële geschiedenisboeken presenteren. Historici vrezen dat daarin het Soeharto-regime zal worden verheerlijkt. „Ik verwacht dat iedereen die deze versie van de geschiedenis zal betwisten aangeklaagd zal worden,” zegt Hamid. De repressie neemt sinds het aantreden van Prabowo toe, stelt hij. Daarom verwacht hij op dit moment geen grote demonstraties. „Er is een angstklimaat gecreëerd. Er zijn tijdens de protesten in augustus vierduizend mensen gearresteerd. Er zitten nu nog zeshonderd mensen vast op grond van repressieperij. Vorige week zijn de verkoelde lichamen van twee vermiste demonstranten teruggevonden. Mensen zijn bang om zich uit te spreken.”

INTERVIEW KRISTA SHENNUM MILIEUONDERZOEKER

‘Door nikkelwinning voltrekt zich een ramp in Indonesië. Dat kan anders’

Indonesië ontgint op grote schaal nikkel voor de productie van elektrische auto's. De gevolgen ter plaatse zijn desastreus.

Saskia Konniger
JAKARTA

Mensen die in een geruisloze bolide zonder uitstoot door de straten rijden, hebben meestal voor een elektrische auto gekozen omdat ze willen bijdragen aan de oplossing van het klimaatprobleem. Ook in Bèlém, waar deze maand de jaarlijkse klimaatconferentie plaatsvindt, zullen elektrische bussen rondrijden. Maar de delving van nikkel, de grondstof die nodig is voor autobatterijen, leidt in Indonesië tot ontbossing, ernstige milieuvervuiling en structurele mensenrechtenschendingen, stelt Krista Shennum, hoofdonderzoeker van het Climate Rights International-rapport *Does Anyone Care*.

„Elektrisch vervoer is een belangrijke stap in het terugdringen van uitstoot van fossiele brandstoffen”, zegt zij. „Maar de manier waarop de nikkel nu wordt gewonnen, verergert juist de klimaatcrisis.” In 2024 exporteerde Indonesië nikkel ter waarde van zo'n 40 miljard dollar, de helft van alle nikkel in de wereld. De belangen zijn enorm. „Nikkel kan een deel van de oplossing zijn, maar dat is nu niet het geval, zegt de Amerikaanse milieuprobleemexpert tijdens een bezoek aan Jakarta. Drie jaar lang bezocht Shennum, opgeleid aan de universiteit van Yale, samen met een team lokale onderzoekers nikkelmijngebieden op Sulawesi en de Molukken. „Nikkel ligt vlak onder de bodem. Er worden enorme oppervlaktes afgeschraapt. Deze delving leidt tot grootschalige ontbossing en juist bossen zijn belangrijk voor stikstofopslag.”

Ook leidt de nikkelindustrie tot verlies van biodiversiteit. Al eerder waarschuwden milieuorganisaties dat in de regio Morowali (Sulawesi) 5.000 hectare tropisch bos is gekapt waar zeldzame soorten leven. Op de Molukken ligt de grootste nikkelmijn ter wereld. Industripark Weda Bay beslaat maar liefst 45.000 hectare. Ook hier wordt nikkel gedolven in open groeves. En net als op Sulawesi wordt de nikkel ter plekke gesmolten voor verdere verwerking. „Alle Indonesische nikkel-smelterijen worden aangedreven door steenkoolcentrales”, vertelt Shennum. „Deze nikkel-smelterijen produceren de hoeveelheid energie van Thailand en de Filipijnen samen. Dat is gestoord. Het publiceren van uitstootrapportages is niet verplicht. We weten dus niet eens hoeveel luchtvervuiling de nikkelindustrie veroorzaakt.”

Het CRI-rapport beschrijft een aanwinst van grove mensenrechtenschendingen. Het team stelde vast dat op alle plekken ernstige vervuiling van lucht, water en bodem plaatsvindt. Gemeenschappen die generaties lang leefden van landbouw of visserij zijn hun inkomens kwijt. Veel mensen zijn ziek. „Ik sprak mensen in Morowali die om de zes maanden hun golfplaten dak moesten vervangen, omdat het was geërodeerd door de zure regen. In de nikkelmijngebieden durven bewoners oppervlaktewater niet meer aan-

Een nikkelmijn op Zuid-Sulawesi. Indonesië is wereldwijd de grootste exporteur van het metaal, dat cruciaal is voor de energietransitie. FOTO MAST IRHAM/EPA

te raken. „Het water is koffiebruin. Vis is verdwenen of ziet er raar uit.”

Mondkaps uitdelen

Het onderzoeksteam bezocht vissersdorp Tani Indah, gelegen tussen een nikkel-smelterij en een steenkoolcentrale. „Als ze vis opensnijden is die zwart van binnen”, vertelt Shennum. „Overal waar we kwamen, hadden mensen ademhalingsproblemen of huiduitslag.” Shennum confronteerde de mijnbouwbedrijven met de bevindingen. „We vroegen of ze rekening houden met omwonenden. In sommige gevallen delen ze mondkapjes uit, maar dat is natuurlijk geen oplossing.”

Er is ook weinig informatie over watervervuiling. „De bedrijven zijn verplicht om het grond- en oppervlaktewater rond de mijnen te testen, maar het is niet verplicht om de

uitslagen openbaar te maken. Mensen moeten zelf inschatten hoe vervuild het water is. Kan ik erin zwemen? Kunnen we ons ermee wassen? Is de vis giftig? Mensen beslissen of ze het water gebruiken op basis van de geur en de kleur.”

Soms wordt bij gedwongen verplaatsing een nieuwe woonplek aangeboden. „Op het Molukse eiland Obi werden bewoners verhuisd naar een dorp met de naam ‘EcoVillage’. Je zou een mooie groene omgeving verwachten, maar een moeder vertelde dat naast de school van haar kinderen open en bloot een berg steenkolen lag.”

Een euro per boom

„In de omgeving zijn ook zogenaamde afvalvrijers, waar de mijnbouwers hun afval, water vol toxische metalen, opslaan. Er is geen controle op lekkage.” Op andere plekken wordt woongebied door de industrie ingenomen zonder voldoende compensatie. „In Zuidoost-Sulawesi moesten bewoners land afstaan waarop ze cashewnoten kweekten. Ze kregen nog geen euro per boom. In eerste instantie waren ze blij met het geld, want voor hen was het een groot bedrag. Maar na een jaar was het geld op en nu hebben ze geen inkomens meer.”

Tegenspraak wordt bestraft. „In oktober werden elf mensen van de Molukse Maba Sangaji gemeenschap veroordeeld tot celstraffen van twee tot vijf maanden omdat ze protesteerden tegen de uitbreiding van een nikkelmijn op vooroudelijke grond.” Volgens wetsartikel 162, aangenomen

Indonesië is de grootste nikkelproducent ter wereld

Nikkelproductie en -voorraad wereldwijd in 2023, in miljoenen ton		
	Productie 2023	Voorraad
Indonesië	1,8	55
Filippijnen	0,4	4,8
Nieuw-Caledonië	0,23	7,1
Rusland	0,2	8,3
Canada	0,18	2,2
Australië	0,16	924
China	0,11	4,2
Brazilië	0,09	16
VS	0,02	8,3
Andere landen	0,38	9,1

NRC 111125 / SIS / Bron: usgs.gov

in 2020, is obstructie van mijnbouw verboden. Daaronder valt ook protest. „In de meeste mijnbouwgebieden wordt het leger ingezet om de industrie te beschermen. Ik sprak mensen die werden bezocht door politie of militairen als ze protesteerden. Er werd bedreigd dat ze overheidssteun zouden kwijt raken. Mensen voelen zich opgeofferd. Deze gemeenschappen betalen de prijs voor de mondiale energietransitie. Voor het oplossen van een klimaatcrisis

die zij niet hebben veroorzaakt.” CRI vroeg verschillende Indonesische ministeries om een reactie, maar die bleef uit.

Na drie jaar onderzoek in een apocalyptische omgeving heeft Shennum de hoop niet verloren. „Het kan morgen al beter”, zegt ze stellig. Door meer overleg met de lokale bevolking, betere compensatie en betere controle op vervuiling. En door internationale druk van kopers en investeerders. „Ik ben juist optimistisch.”

NIEUWSBRIEVEN

Amerika

Elke dinsdag

De correspondent in Washington en buitenlandredacteur praten je iedere week bij over de laatste politieke ontwikkelingen in de VS.

Broncode

Elke vrijdag

Doorzie de wereld van technologie elke week met NRC-redacteurs

Klimaat

Elke dinsdag

De laatste ontwikkelingen rond klimaat, natuur en duurzaamheid

Voor abonnees

nrc

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

nrcwebwinkel

Adviesprijs
169,-
149,-

FREDERIK ROIJÉ Vogelhuis

- Fantasierijk ontwerp met twee formaten huizen
- Ontworpen door Frederik Roijé, gemaakt in Nederland
- Gemakkelijk te monteren, inclusief stok van 195 cm

De Size Matters is een modern vogelvoederhuis met een architecturale twist ontworpen door Frederik Roijé. Het vogelhuis biedt in alle jaargetijden een praktische oplossing om vogels een veilige haven te bieden. In de twee huizen van verschillende formaten, die elkaar kruisen, kunnen vogels van verschillende groottes eten en zich tegelijkertijd beschermd voelen. Het fantasierijke ontwerp doet ook dienst als tuinsculptuur die er, afhankelijk van de kijkhoek, telkens anders uitziet.

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/vogelhuis

Ingrid Thijssen gaf sinds 2020 leiding aan werkgeversorganisatie VNO-NCW. FOTO GUUS SCHOONEWILLE/ANP

TECHNISCHE UNIVERSITEIT

Ingrid Thijssen naar TU Delft als voorzitter CvB

Ingrid Thijssen stapt over naar de TU Delft als nieuwe bestuursvoorzitter. Ze heeft een lange staat van dienst als bestuurder in het bedrijfsleven.

Bart Hinke

AMSTERDAM

Ingrid Thijssen wordt per 1 maart 2026 de nieuwe bestuursvoorzitter van TU Delft. Ze stapt over van werkgeversorganisatie VNO-NCW, waar aan ze sinds 2020 leiding gaf als belangrijkste pleitbezorger voor het bedrijfsleven.

Daarmee krijgt de technische universiteit een tweede topvrouw, naast de al eerder aangekondigde komst van Hester Bijl. Zij wordt vanaf volgend jaar rector magnificus en komt over van de Universiteit Leiden. Met Thijssen heeft TU Delft een bestuurder gevonden „die empathie en transparantie weet te combineren met visie en daadkracht”, zegt voorzitter van de Raad van Toezicht Ernst

Kuipers, voormalig minister van Volksgezondheid, in het maandag gepubliceerde persbericht.

Thijssen (57), die geodesie studeerde in Delft maar de studie niet afmaakte en later als meester in de rechten afstudeerde in Utrecht, heeft een lange staat van dienst als bestuurder in het bedrijfsleven. Ze begon bij de Nederlandse Spoorwegen en klom op tot directeur NS Reizigersvervoer. Ze werd als directeur bij netbeheerder Alliander in 2017 gekozen tot Topvrouw van het Jaar door de gelijknamige stichting. Als lobbyist namens VNO-NCW viel ze op door haar uitdrukkelijk steun voor de duurzaamheidstransitie.

De huidige bestuursvoorzitter, Tim van der Hagen, combineerde de functie met die van rector magnificus, wat hem eindverantwoordelijk maakte voor zowel de bedrijfsvoering als de wetenschap van de universiteit. Dat is zeer ongebruikelijk.

Werkcultuur TU Delft

Over TU Delft verschenen afgelopen jaren negatieve publicaties over de werkcultuur, onder meer in het eigen onafhankelijke universiteitsblad

Delta. Onder druk van een claim van het universiteitsbestuur over mogelijke reputatieschade verwijderde *Delta* een artikel hierover van de site. Een onderzoek van de Onderwijsinspectie naar de werkcultuur pakte ook zeer negatief uit. In een reactie noemde TU Delft dit rapport „ondeugendelijk en teleurstellend”.

Het toenmalige demissionair kabinet Rutte-IV uitte zich bezorgd over de mate waarin het bestuur het rapport zou opvolgen. „De ernstige conclusies van de inspectie vervullen mij met zorg en vragen de volledige aandacht van het College van Bestuur en Raad van Toezicht van de TU Delft”, schreef toenmalig minister Robbert Dijkgraaf (Onderwijs, D66).

NRC schreef vorig jaar dat het bestuur managers van een universitaire afdeling maandenlang verbod te praten over meldingen van grensoverschrijdend gedrag over hun directeur. Ook publiceerde *NRC* over gebrekkige administratie in de subsidies, die maximaal werden opgerekt. Die had volgens de TU Delft weliswaar niet tot onrechtmatige toekenning van subsidies geleid, maar was wel „voor verbetering” vatbaar.

CREDITCARDMAATSCHAPPIJEN

Mastercard en Visa willen oude ruzie over transactiekosten bijleggen

Marc Hijink

AMSTERDAM

Visa en Mastercard staan op het punt de creditcardkosten te verlagen, naar aanleiding van een gerechtelijke strijd over betaaltermijnen die al bijna twintig jaar duurt.

The Wall Street Journal berichtte afgelopen weekend over een op handen zijnde deal tussen de twee creditcardmaatschappijen en winkeliers. Het conflict gaat over de forse commissie van 2 tot 2,5 procent die Visa en Mastercard rekenen over elke betaling.

Veel winkeliers zouden de creditcards waarop consumenten bonuspunten verzamelen, willen

weigeren. Maar dan mogen ze alle kaarten van de betreffende aanbieder, Visa of Mastercard, ook niet meer accepteren. Visa en Mastercard willen samen die regels versoepelen en zijn van plan de commissie af te bouwen met 0,1 procent per jaar. Daar mogen de winkeliers dan zelf nog een klein extraatje aan hun klanten bovenop vragen, als tegemoetkoming in de kosten.

Het gaat om veel geld, want volgens *The Wall Street Journal* verdienen de twee creditcardmaatschappijen (gezamenlijke beurswaarde 1.100 miljard dollar) in 2023 maar liefst 72 miljard dollar aan hun tarieven.

En in Nederland? Hier rekenen

consumenten vooral af met hun pinpas. Het aandeel van de creditcards in Nederlandse betalingen (0,5 procent) ligt veel lager dan in de VS, waar naar schatting een derde van de (online) betalingen met een creditcard wordt uitgevoerd en consumenten zich daarbij flink in de schulden steken.

In de EU kregen Visa en Mastercard in het verleden boetes opgelegd wegens te hoge transactiekosten.

Er loopt sinds dit jaar ook een massaclaim van de Stichting Multilateral Interchange Fees Claims (MIFC), die vindt dat winkeliers jarenlang veel te veel betaald hebben voor het accepteren van die kaarten.

ZES VRAGEN OVER 'KILL SWITCH'

Ov-bedrijven zijn bang dat Chinese bouwer bussen op afstand bestuurt

De Chinese fabrikant Yutong heeft op afstand toegang tot digitale systemen van zijn elektrische bussen. Wat zijn de risico's?

Jan Benjamin

AMSTERDAM

Heeft de Chinese busbouwer Yutong een 'kill-switch' ingebouwd in zijn bussen?

Kan 's werelds grootste fabrikant van elektrische bussen en touringcars daarmee zijn voertuigen op afstand manipuleren? De deuren vergrendelen? Misschien de bus zelfs onklaar maken? In Noorwegen en Denemarken maken ov-bedrijven zich ernstig zorgen over deze vragen. Noors onderzoek naar de bussen van Yutong, die rijden in Noorse en Deense steden én in Nederland, laat zien dat de Chinese fabrikant op afstand toegang heeft tot enkele digitale systemen aan boord van de bussen.

Voorbeelden van misbruik hebben de Noorse en Deense autoriteiten niet gevonden. Desondanks benadrukken ze dat ze hard aan de slag moeten om de cybeveiligheid van de bussen te verbeteren. Ook Nederlandse vervoerbedrijven zijn gewaarschuwd - en dat is relevant nu steeds meer bussen van Chinese makelij hier op de weg verschijnen. De Nederlandse overheid op haar beurt doet onderzoek naar de risico's op spionage en sabotage van 'slimme' voertuigen.

De bevindingen over de elektrische bussen van Yutong in Scandinavië raken fundamentele kwesties rondom digitale veiligheid, strategische autonomie en nationale soevereiniteit in Europa. Zes vragen over de zorgen rond de kill switch.

1 | Wat is er precies onderzocht in Noorwegen?

Het Noorse ov-bedrijf Ruter voerde eind oktober uitgebreide veiligheids-tests uit bij elektrische bussen, van de Chinese fabrikant Yutong en de Nederlandse fabrikant VDL. De tests vonden plaats in een ondergrondse mijn om externe signalen te onderdrukken. Ruter concludeerde dat de Chinese fabrikant direct digitaal toegang had tot de besturingsystemen, voor software-updates en diagnostiek. Deze toegang was mogelijk door zogeheten *over the air*-updates uit te voeren. Dat wil zeggen: bussen (en auto's) krijgen draadloos, rijdend op de weg of stilstaand in de garage, de nieuwste software toegestaan.

Ruter stelde vast dat Yutong via een mobiel netwerk toegang kreeg tot controlesystemen aan boord, waardoor de bus in theorie „gestopt of onbruikbaar gemaakt kon worden” door de fabrikant. De bus van VDL maakt geen gebruik van *on the air*-updates.

Volgens het Noorse busbedrijf bestaat er een link van buitenaf naar het controlesysteem voor de batterij, via een simkaart die verbinding maakt met een Roemeense provider. Dat klinkt zorgwekkend. Maar, voegt Ruter er aan toe: er is 'amper integratie' met andere systemen in de bus. En het is eenvoudig de bus te 'isoleren' van de buitenwereld. Met andere woorden: trek het simmetje eruit en het probleem is verholpen.

Als reactie op het onderzoek gaat Ruter strengere beveiligingseisen op leggen bij toekomstige aanbestedingen en ontwikkelt het firewalls die lokale controle garanderen en beschermen tegen hacken.

De Noorse bevindingen leidden tot opschudding bij de Deense transporteur Movia, die 262 Yutong-bussen in zijn vloot heeft. Movia is hard bezig risicobeoordelingen te herzien en zoekt nu naar manieren om de kwetsbare plekken beter te beveiligen.

Een bus van het Chinese merk Yutong van het openbaarvervoerbedrijf Ruter in het Noorse Sandvika. FOTO EILIF SWENSEN/AP

De komende jaren omdat Chinese busfabrikanten sneller elektrische bussen kunnen leveren dan westerse fabrikanten. Nederlandse vervoerders, waaronder Qbuzz, Keolis en Transdev, zitten te springen om duurzame bussen omdat hun opdrachtgevers (provincies, steden, vervoerautoriteiten) eisen dat het busvervoer de komende jaren uitstootvrij wordt.

De Noorse bevindingen leidden tot opschudding bij de Deense transporteur Movia, die 262 Yutong-bussen in zijn vloot heeft. Movia is hard bezig risicobeoordelingen te herzien en zoekt nu naar manieren om de kwetsbare plekken beter te beveiligen.

2 | Hoe reageren Nederlandse busbedrijven op de bevindingen?

Nederlandse busvervoerders als Transdev, die Yutong-bussen hebben besteld, hebben contractueel vastgelegd dat op afstand ingrijpen, zoals het stilzetten of aansturen van een voertuig, niet mogelijk mag zijn.

Transdev heeft met onafhankelijke experts technische en organisatorische tests uitgevoerd op de digitale veiligheid van de bussen, aldus een woordvoerder. Daaruit kwamen geen kwetsbaarheden naar voren die vergelijkbaar zijn met wat de Noren aantroffen. Transdev gaat wel opnieuw beoordelen om te garanderen dat monitoring op afstand mogelijk blijft zonder directe besturing of beïnvloeding van de voertuigen.

In Nederland rijden ruim negenduizend bussen in het openbaar ver-

voer. Circa een kwart komt uit een Chinese fabriek. Dat aandeel groeit de komende jaren omdat Chinese busfabrikanten sneller elektrische bussen kunnen leveren dan westerse fabrikanten. Nederlandse vervoerders, waaronder Qbuzz, Keolis en Transdev, zitten te springen om duurzame bussen omdat hun opdrachtgevers (provincies, steden, vervoerautoriteiten) eisen dat het busvervoer de komende jaren uitstootvrij wordt.

Nederlandse vervoerders zitten te springen om duurzame bussen

3 | Hoe reageerde Yutong op de Noorse bevindingen?

Yutong verwerpt de beweringen dat zijn elektrische bussen die in Europa rijden op afstand, vanuit China, bestuurd of gedeactiveerd kunnen worden. Zo'n bediening op afstand is „technisch onmogelijk”, aldus het bedrijf tegenover een verslaggever van de *Berliner Zeitung*, die het bedrijf vorige week bezocht in Zhengzhou.

De fabrikant stelt dat de bussen weliswaar dataverbindingen hebben voor diagnose en software-updates, maar dat er geen fysieke verbinding is tussen de zogeheten telematicaeenheid of T-Box - die zulke diagnoses uitvoert - en systemen als sturing, aandrijving of remmen.

Volgens Yutong zijn draadloze updates vooral beperkt tot diagnose-software, en die worden alleen uitgevoerd met uitdrukkelijke toestemming van de eigenaar van de bussen.

4 | Is de kwetsbaarheid van Yutong-bussen een specifiek Chinees probleem?

Nee. Zowel de Denen als de Noren benadrukken dat van dit probleem sprake is bij alle soorten slimme voertuigen met via internet verbonden elektronica. De oorzaak is dat slimme (elektrische) voertuigen, ongeacht hun herkomst, kwetsbaar zijn voor spionage en sabotage doordat zij verbonden zijn met externe netwerken. Dit risico geldt voor een breed scala aan technologieën.

5 | Hoe reëel is deze dreiging?

Experts op het gebied van (digitale) veiligheid nemen deze dreiging zeer serieus. Het is bekend, zeggen zij, dat

Chinese partijen op allerlei manieren economische spionage bedrijven. Hoewel de directe toegang van Yutong - in het Noorse onderzoek - beperkt leek tot enkele controlesystemen is de vrees dat het een kwestie van tijd is voordat bussen zijn uitgeroeid tot volledig geïntegreerde en moeilijker te beveiligen systemen.

6 | Hoe reageren overheden?

Moderne voertuigen zijn computers op wielen en over-the-air updates zijn, sinds Tesla ermee begon, vrij gebruikelijk in de transportsector. Daarom weren de VS liever Chinese voertuigen van Amerikaanse wegen.

Het Nederlandse ministerie van Infrastructuur en Waterstaat stelt dat het „bekend is met de testen in Noorwegen en de acties in Scandinavië”. In Nederland loopt nu onderzoek naar de mogelijke risico's voor manipulatie van buitenaf bij slimme bussen en vrachtwagens.

Experts benadrukken dat nu het moment is om regels in te voeren voor cybeveiligheid van auto's en bussen - voordat die 'slimme' voertuigen verder evolueren naar versies met meer autonomie.

Met medewerking van Marc Hijink

Tegen erfelijk verhoogd cholesterol laat een behandeling met genknipper crispr-cas9 goede resultaten zien.

Niki Korteweg

AMSTERDAM

Met het genetische knipgereedschap crispr-cas9 hebben wetenschappers voor het eerst vijftien patiënten behandeld met erfelijk hoog cholesterol of een andere ernstige ziekte met verhoogde bloedvetten. De aandoeningen veroorzaken hart- en vaatziekten. De behandeling had weinig bijwerkingen en verlaagde de hoeveelheid slechte vetten in het bloed. Dat beschrijven ze deze week in het medisch-wetenschappelijke tijdschrift *New England Journal of Medicine*.

Het middel schakelt het gen uit voor het eiwit *angiopoietin-like protein 3* (ANGPTL3). Het is bekend dat mensen bij wie dit gen al van nature stuk is, lage concentraties in hun bloed hebben van LDL-cholesterol

(het 'slechte' cholesterol) en van triglycerides, een ander potentieel schadelijk type vet. Die mensen hebben hierdoor ook minder risico op aderverkalking en de daaruit volgende hart- en vaatziekten.

De 15 deelnemers kregen eenmalig een infuus met het middel CTX310. Dat bestaat uit kleine vetbolletjes met daarin het op ANGPTL3 gerichte genknippertje, en een molecule met 'adreslabel' dat ze naar de lever leidt. Daar wordt ANGPTL3 gemaakt. In de levercellen knipt het middel gericht dat beoogde gen dwars doormidden, zodat ze geen goed werkend eiwit meer kunnen maken. De onderzoekers testten 5 verschillende doseringen.

Rugpijn en misselijkheid

De deelnemers, tussen 31 en 68 jaar oud, werden minstens 60 dagen gevolgd. Met twee van hen ging het fout: een patiënt, die de laagste dosering had gekregen, overleed 179 da-

gen later. Hij had al twintig jaar hart-
ziekten. Een tweede kreeg na 70 da-
gen een hernia - het is onwaarschijn-
lijk dat deze gebeurtenissen te maken
hebben met de behandeling. Een aan-
tal patiënten kreeg tijdelijk rugpijn en

Reageerbuisjes met bloed. FOTO ANP

Het is een te kleine en te diverse groep patiënten om al harde conclusies te trekken. Daarvoor moet een grotere studie worden gedaan. Omdat de behandeling slechts éénmalig is en de ziekte levenslang en ernstig, zijn de gevonden bijwerkingen acceptabel, vinden de auteurs.

Ernstige bloedziekte

Eind 2023 is de allereerste behandeling met de genetische crispr-cas techniek goedgekeurd (exagamglogene autotemcel, merknaam Casgevy). Die verhelpt twee ernstige bloedziekten, sikkelcelziekte en bèta-thalassemie. Maar bij die behandeling worden, anders dan bij de nu gerapporteerde behandeling, cellen eerst uit de patiënt gehaald en in het lab behandeld, en vervolgens aan de patiënt teruggegeven.

Met de nu gebruikte manier, waarbij de moleculaire knipper direct wordt toegediend, zijn ook al eerder de experimentele behandelingen uitgetoetst: tegen de erfelijke zwellingsziekte angio-oedeem en de ernstige eiwit-stapelingsziekte ATTR-amyloidosis. Ook die behandelingen bleken in de eerste studies veilig en effectief.

misselijkheid tijdens de toediening.

Het gen uitschakelen in de levercellen lukte. De hoeveelheid van het eiwit ANGPTL3 daalde tot bijna 80 procent bij de hogere doseringen.

Dit eerste onderzoek was bedoeld om de veiligheid van de behandeling te testen, maar de onderzoekers keken ook naar het effect op de ongezuurde bloedvetten. Al na twee weken

waren die gedaald bij de mensen die hogere doseringen hadden gekregen. In de hoogste dosering verlaagde de behandeling in twee maanden het slechte LDL cholesterol gemiddeld met bijna 50% en de triglyceriden met 55%. Het is daarmee de eerste behandeling die een hoog cholesterolgehalte en een hoog triglyceridegehalte tegelijk verlaagt.

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs
329,00-
229,-

AENO
Infrarood
verwarming

Leverbaar in
wit en zwart

- > Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- > Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- > Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

Mensen afscheid van traditionele verwarmingssystemen. Dit infrarood verwarmingspaneel van AENO maakt gebruik van infraroodtechnologie om de lucht en objecten in de ruimte te verwarmen, zonder lucht te verplaatsen en de luchtvochtigheid in de ruimte te verminderen. Net als de aangename warmte van de zon. Een verwarmingspaneel van de nieuwe generatie met energiebesparende en milieuvriendelijke verwarmingstechnologie, ontworpen om je comfort te verbeteren en geld te besparen. Deze AENO infraroodverwarming werd in 2023 bekroond met de prestigieuze Red Dot Award, in de categorieën "Verwarming en Klimaattechnologie" en "Slimme Producten", en combineert innovatie met elegantie.

Inclusief stand en muurbevestiging

red dot design award
winner 2023

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/verwarming

Zoöplankton dat voorkomt in het oostelijk deel van de zogeheten **Clarion Clipperton Zone**, een gebied in de Grote Oceaan waar veel mangaanknollen te winnen zijn. FOTO GOETZE, ELLIS, CAZARES

ZEEBIOLOGIE

Kleine zeedieren kunnen voedseltekorten oplopen als mijnbouwers het afval van diepzeemijnbouw terugstorten in de oceaan.

Hanneke Chin-A-Fo

AMSTERDAM

Het sediment dat vrijkomt bij diepzeemijnbouw kan het voedselweb in de oceaan ernstige schade toebrengen. Kleine zeedieren die leven van organische deeltjes in het water, zoals zooplankton, kunnen een voedseltekort oplopen als zij te veel van dat sediment binnenkrijgen. Hierdoor lopen ook garnalen, octopussen, vissen en andere soorten hoger in de voedselketen gevaar.

mige stenen die mangaan, koper, ko-

Omdat er nog altijd heel weinig kennis bestaat over ecosystemen op zulke grote diepte, is onduidelijk welke schade diepzeemijnbouw zal aanrichten. De onderzoekers uit Hawaï voegen nu nieuwe feiten toe over de gevolgen voor een gebied hoger in de waterkolom. Het gaat om de zogenoemde lagere schermzone en de hogere middernachtszone, de lagen tussen 800 en 1.500 meter onder het wateroppervlak.

Terugstorten in zee

Mangaanknollen worden vanaf de bodem met een slang opgezogen naar een schip, waar ze gescheiden worden van ander bodemmateriaal. Dit materiaal wordt met het meegezogen water via een buis teruggestort in zee, maar de vraag is op welke diepte dit de minste schade aanricht.

Aan het wateroppervlak of vlak eronder zou het sediment het water dusdanig vertroebelen dat organismen die daar leven en afhankelijk zijn van fotosynthese (en dus licht) in de problemen zouden komen. Daarom zetten mijnbouwers nu in op de middenlaag. Het Hawaïaanse onderzoek laat echter zien dat teruggestorte sedimentpluimen ook op die diepte schadelijk kunnen zijn.

In 2022 waren de wetenschappers aan boord van het onderzoeksschip dat TMC gebruikte om zijn systeem te testen op de bodem van de Clarion-Clipperton Zone. Ze namen monsters

van het water op verschillende hoogtes, kort nadat het sediment van de opgezogen knollen op 1.250 meter diepte werd geloosd. Dit teruggestorte water bleek veel lagere concentraties te bevatten van de organische deeltjes die als voedsel dienen voor zoöplankton dan water dat voorafgaand aan de lozing omhoog was gehaald.

53 procent van de zoöplanktonsoorten in het betreffende water leeft van dit soort deeltjes en zou dus een voedseltekort kunnen oplopen. Een van de iets grotere dieren ter plaatse, zoals kreeftachtigen, octopussen en kleine vissen, leeft 60 procent van zoöplankton. Op hun beurt dienen zij weer als voedsel voor nog grotere

soorten zoals de tonijn.

Het onderzoek werd gefinancierd door TMC, dat hier groot belang bij heeft. TMC wil zo snel mogelijk aan de Internationale Zeedobeamtoriteit (ISA) aantonen dat de schade van diepezeemijnbouw binnen de draagkracht van ecosystemen blijft. De ISA moet de internationale regels opstellen voor diepezeemijnbouw op de volle zee, maar worstelt daarmee omdat er nog zoveel onbekend is. TMC zegt inmiddels zelf te willen lopen op 2.000 meter diepte en zou dus niet bijdragen aan de specifieke schade die in dit onderzoek wordt beschreven.

Jesse van der Grient, als marien bioloog verbonden aan het Nederlands

Instituut voor Onderzoek der Zee (NIOZ), was op eerdere expedities aan boord van het schip om mee te helpen aan ander onderzoek in de waterkolom. Haar eigen onderzoek werd niet door TMC gefinancierd. Zij zegt dat de onderzoekers uit Hawaï vrij waren om het onderzoek in te vullen zoals zij wilden. „Dit onderzoek is bedacht toen ook TMC nog overwoog om op 1.000 meter te lozen”, zegt ze. „Daarna zijn zij naar beneden gegaan. Een goede vraag is nu wat eenzelfde onderzoek op 2.000 meter of nog dieper zou uitwijzen.” Dit zou dus letterlijk tot op de bodem moeten worden uitgezocht.

„En ook dan blijven er nog veel vragen over”, zegt Van der Grient. Het onderzoek beperkt zich tot het concessiegebied van NORI-D, een dochterbedrijf van TMC. „Op andere plaatsen kunnen op deze diepte bijvoorbeeld weer andere soorten leven.”

Er wordt ook gewerkt aan robots die de zeebodem minder verstoren. Zo heeft de robot van het Amerikaanse Impossible Metals armpjes die de mangaanknollen oppakken in plaats van ze opzuigen. „Zij nemen veel minder sediment mee naar boven”, aldus Van der Grient. Die methode is vermoedelijk wel duurder.

TMC wil de regels van de ISA niet meer afwachten en heeft dit voorjaar een vergunning aangevraagd bij de Amerikaanse federale overheid, nadat president Trump had besloten dat diepzeemijnbouw zo snel mogelijk realiteit moet worden. De behandeling van die aanvraag loopt nog.

Mangaanknollen op de zeebodem in de Clarion Clipperton Zone. Op de voorgrond een wolk van modderdeeltjes die is veroorzaakt door een wetenschappelijke onderwaterrobot. FOTO UH/NOAA DEEPCCC EXPEDITION

Zelf gaat ze er niet op wachten. Cameron wil een wereldtitelgevecht bij een van de andere drie bonden organiseren. „Ik ben het zat om te horen dat ik dankbaar moet zijn dat ik als vrouw mag boksen. Ik laat mijn carrière niet door mannen dicteren, en ik hoop dat meisjes met boks-dromen dat ook niet zullen doen. *Don't keep your mouth shut* - die boodschap wil ik hun mee-geven.”

Commentaar

PROMOTIES

Repareer toekenning cum laude, maar schaf predicaat niet af

W ie bij de Universiteit Twente (UT) een proefschrift produceert van uitzonderlijke wetenschappelijke kwaliteit, zal daarvoor vanaf 2026 niet meer beloond worden met het predicaat ‘cum laude’. De universiteit, die vooral technische studierichtingen aanbiedt, is vorige week tot dit besluit gekomen omdat deze onderscheiding „systematisch nadelig” uitpakt voor vrouwelijke promovendi.

Dat mannen meer kans hebben met lof te promoveren, kwam in 2008 aan het licht na onderzoek van NRC. Bij sommige universiteiten was die kans zelfs twee keer zo groot. Het is de bedoeling dat het predicaat cum laude wordt toegekend aan de beste 5 procent proefschriften, maar slechts op één universiteit viel onder vrouwelijke promovendi dat percentage cum laude. Bij mannen was het meestal meer.

Na dit onderzoek bleven er nog wel vragen open. Promoveren vrouwen vaker in disciplines waar minder vaak cum laude wordt toegekend? Licht het aan de samenstelling van de commissie? Daarom herhaalde een socioloog van de UvA het onderzoek met completere gegevens van één universiteit tussen 2011 en 2021. Wat bleek? Mannen hadden 1,8 keer zoveel kans om cum laude te promoveren als vrouwen. Er was een sekseverschil in alle vakgebieden en het werd niet kleiner. Het geslacht van de promotor deed er

niet toe, maar het gaf was het grootst als de promotiecommissie alleen uit mannen bestond. Voor de UT is dit nu reden om op te houden met het toekennen van cum laude bij promoties.

Jonge doctores van de UT zijn straks in het nadeel ten opzichte van andere promovendi

In een interview met NRC zei rector magnificus Tom Veldkamp dat hij een meer gelijke, transparante beoordeling wil. Hij streefde ook naar een andere vorm van excellentie, minder op het individu gericht. Wetenschap is teamwork, aldus Veldkamp. Dat laatste is waar, zeker als het gaat om de technische vakgebieden op de UT. Toch wringt hier iets. Het is tekenend dat Veldkamp zei dat de promovendi in Enschede teleurgesteld reageerden op het voorname van het college. Voor hen is het dictum kennelijk nastrevenswaardig.

Hierin zal meespelen dat wie met lof promoveert een betere kans heeft op een vervolgbetrekking bij de universiteit en bij het aanvragen van een onderzoeksbeurs. Jonge doctores van de UT zijn straks dus in het nadeel ten opzichte van promovendi van andere universiteiten.

Nu zijn proefschriften geen tentamens, waar met het correctievoorschrift in de hand kan worden gekeken welk cijfer iemand verdient. Dat het toekennen van een waardering aan een werkstuk van een andere orde is, blijkt ook wel uit het feit dat de Raad van State regelmatig uitspraken doet in zaken die zijn aangespannen door studenten die menen een hoger cijfer te verdienen voor hun bachelor- of masterscriptie. Ook hier is nogal eens het dictum cum laude in het geding.

Moeten universiteiten dan maar stoppen met het toekennen van dit predicaat? Nee, dat is beter van niet. Jonge wetenschappers die uitzonderlijk goed werk hebben verricht, verdienen daarvoor erkenning. Belangrijk is dan wel dat iedereen evenveel kans maakt op die erkenning. Daar schort het aan, dus dat probleem moet worden opgelost.

Duidelijk omschreven criteria waaraan een excellent proefschrift moet voldoen zijn daarvoor een eerste vereiste. Daarnaast is het van belang dat leden van promotiecommissies zich bewust zijn van hun blinde vlekken en daarvoor een open en eerlijk gesprek voeren, zodat de distinctie terechtkomt bij iedereen die het verdient. *Hora est.*

Hoe lastig te verkopen ook, de EU moet groter

FOTO ANP

Proeflidmaatschap, of gedeeltelijke toetreding: uitbreiding van de EU kan ook op andere manieren verlopen dan de gebruikelijke, ziet *Steven Everts*. Dat is zelfs broodnodig.

De EU worstelt om zich internationaal te handhaven. Trump, Poetin en Xi zetten de toon en plaatsen de EU regelmatig voor voldongen feiten. Een zaak is echter uitsluitend aan de EU zelf: beslissen over wie er bij de club hoort. En juist dat proces moet én kan anders.

Een Brusselse klassieker luidt dat de uitbreiding van de EU het meest succesvolle buitenlandspolitieke instrument is van de Unie. En zoals wel vaker bij clichés zit daar een flink element van waarheid in. Eerdere uitbreidingen hebben aantoonbaar bijgedragen aan het verankeren van de democratie en het versterken van vrede en welvaart – tegen bescheiden kosten. Het recht van de sterkste en nul-somdenken zijn wereldwijd in opmars. EU-uitbreiding volgt juist de omgekeerde logica: ik ben beter af als mijn buurman het ook goed en veilig heeft.

Afgelopen week werd er veel gesproken over mogelijke toetreding tot de EU van nieuwe landen: een groep van zes Balkanlanden, Oekraïne, Moldavië, Georgië en Turkije. De Commissie kwam met de jaarlijkse rapporten waarin de voortgang van de kandidaten wordt besproken, de leiders van de betrokken landen kwamen langs om hun pleidooi te doen. Veel kwam bekend voor: de landen benadrukten hoeveel ze van hun huiswerk al hebben gedaan en waarom een streefdatum voor toetreding – zeg 2028 – nodig is om de motivatie van de eigen bevolking te behouden.

Van de kant van de EU-instellingen en vooral de lidstaten, waaronder Nederland, wordt steeds gehamerd op de harde voorwaarden waaraan kandidaat-lidstaten moeten voldoen, zeker ook qua democratie en rechtsstaat, om juist die publieke steun (aan de kant van de bestaande lidstaten) te verzekeren. Het afspreken van streefdata werkt daarbij averechts, want

het druist in tegen het idee dat alles gebaseerd is op merites en hervormingen, en niet op de kalender.

Het voelt vaak als een herhaling van zetten. En bij dit alles zit ook wel een element van hypocrisie, zoals de voormalige EU-commissaris Chris Patten jaren geleden al waarschuwde: „zij doen alsof ze hervormen, en wij doen alsof we ze er echt bij willen”.

Toch voelt het nu anders: die Commissierapporten zijn meestal gortdroog en goed in het verdoezen van de pijnpunten. Deze keer niet. Over Servië werd gezegd dat de hervormingen „significant zijn vertraagd”. Het land werd ook gewezen op de noodzaak om heldere geopolitieke keuzes te maken – en *sotto voce* dus

In Nederland is het lastig om de handen op elkaar te krijgen voor Albanië en Montenegro in de EU

de banden met Rusland te verzwaken. Over Georgië zei men dat de democratie en rechtsstaat sterk waren verslechterd en daarmee de toetreding „de facto was stilgelegd”. Aan de andere kant van het spectrum kregen andere landen juist grote lof voor wat ze onder moeilijke omstandigheden voor elkaar hebben gekregen (Moldavië, Oekraïne). Er werd verrassend klare wijn geschonken.

Daarnaast kwam de Commissie vorige week ook met een nieuw idee: een soort proeflidmaatschap. Nieuwe toetreders zouden voor een paar jaar niet alleen onder extra controle staan wat betreft de rechtsstaat, maar ook beperkingen krijgen van hun stem- en vetorecht. De ervaringen met een aantal landen waar de democratie al

jaren echt onder druk staat, en die tevens gretig gebruikmaken van hun veto om EU-besluitvorming te gijzelen, hebben duidelijk hun gevolgen gehad. Niemand wil nogmaals een of meer paarden van Troje binnenhalen. Dat zei Eurocommissaris Marta Kos overigens letterlijk.

Ook wordt er nu in Brussel openlijk gesproken over gefaseerde toetreding. Wat vroeger zwart of wit was – je bent in principe lid of niet – wordt nu tot vele schakeringen grijs omgevormd. Landen zouden eerst aan een aantal beleidsterreinen kunnen deelnemen (energie, defensie, migratie, onderzoek, data roaming) en pas daarna het hele pakket, inclusief de interne markt. Zo houdt je de dynamiek erin en groei je naar elkaar toe – op een tempo dat zowel de bestaande als toetredende landen aankunnen.

Het is goed dat er een nieuwe manier van denken ontstaat omtrent die EU-uitbreiding. En dat is broodnodig. In Nederland is het lastig om de handen op elkaar te krijgen voor het idee dat Servië, Kosovo, Noord-Macedonië en Bosnië en Herzegovina in de wachtkamer zitten. En dat landen als Albanië en Montenegro hard op weg zijn. Zelfs een toetreding van Oekraïne of Moldavië, ondanks hun heroïsche verzet tegen de Russen, vindt men lastig te verkopen. Want het kost veel geld en er is corruptie. En hoe zit het dan met de Russische bezetting?

Toch is en blijft het bouwen aan die grotere EU de beste manier om ons eigen continent zelf vorm te geven – en dat niet uit te besteden aan Russen of Amerikanen. Daarom is het goed dat er nu in Brussel een realistische kijk doordringt op de vraag ‘hoe gaat het wel lukken?’. Het nieuwe kabinet in Nederland zal ook op dit vlak stelling moeten nemen.

Steven Everts is directeur van het EU Instituut voor Veiligheidstudies.

RUBEN L. OPPENHEIMER

BRIEVEN

NS

Verdubbeling kosten

Woensdag bracht NS het nieuws naar buiten dat de prijzen van treinkaartjes komend jaar gemiddeld met 6,52 procent stijgen. Het kabinet koos er ditmaal niet voor een financiële bijdrage te leveren, en het bedrijf dat verantwoordelijk is voor de verbinding in ons land blijft bovenal een onderneming die geen rode cijfers wil schrijven. Een verhoging van 12 procent lag op tafel, maar werd uiteindelijk afgewezen, aanleiding voor NRC om te koppen: „*NS verhoogt de tarieven, maar minder dan gedacht*” (5/11).

Het artikel vermeldt echter niet dat NS, in navolging van zijn besluit over de jongerendagkaart, ook stopt met twee abonnementen. Het verdwijnen van deze opties betekent dat stedelingen die, door de onbetaalbare huren en kooprijzen, buiten de Randstad zijn gaan wonen, voortaan dieper in de buidel moeten tasten. Een uurtje reizen om in de avonden of weekenden vrienden op te zoeken kan de maandelijkse OV-kosten zomaar verdubbelen. Voor wie juist voor werk naar de stad verhuist, betekent een enkel retourtje naar het thuisfront al een rekening die even hoog uitvalt als de prijs van het huidige abonnement. Treinreizen dreigt zo een onbetaalbare luxe te worden, met gevolgen voor toegankelijkheid én sociale cohesie. Terwijl de afstand tussen mensen, steden en dorpen groeit, blijft er de hoop dat de nieuwe Kamer wél kiest voor ver-

binding. Anders blijft er niet alleen vaker een stoel leeg bij mijn boekenclub in Den Haag, maar ook aan de keukentafel van mijn ouders in Breda.

Julie Kùlsen Amsterdam

COFFEESHOP

Niet de eerste

De *In het land*-column van Anne-Martijn van der Kaaden (7/11) beschrijft het onwaarschijnlijke verhaal van Henk de Vries, oprichter van The Bulldog. Anders dan zij schrijft is The Bulldog niet de eerste coffeeshop ter wereld, of zelfs van Amsterdam. In 1968 opende Sarasani in een werfkelder aan de Utrechtse Oudegracht. Bezoekers konden er naar hippe muziek luisteren, hasj roken én hasj kopen aan de bar. Als er al een plek de titel ‘Eerste coffeeshop ter wereld’ verdient, dan is het Sarasani. In 1972 begon cannabispionier Wernard Bruining met wat vrienden een theehuis in een gekraakte bakkerij aan de Weesperzijde in Amsterdam. Ze noemden het Mel-

low Yellow en ze verkochten er afgewogen, voorverpakte porties hasj en wiet, een wereldprimeur. In 1975, zeven jaar na Sarasani en drie jaar na Mellow Yellow, gooide Henk de Vries het roer om en toverde zijn winkeltje in seksartikelen op de Oudezijds Voorburgwal om tot The Bulldog. Dat is zonder twijfel de beroemdste coffeeshop van de drie, maar dus niet de eerste.

Derrick Bergman Eindhoven

CORRECTIES/AANVULLINGEN

Shutdown

De kop boven het artikel ‘In West Virginia heeft een op vijf kinderen honger door shutdown’ (7/11, p. 14-15) legt een onterecht verband met de sluiting van de federale overheid. Zoals de reportage ook beschrijft, leed een op de vijf kinderen in de staat reeds honger vóórdat op 1 oktober de shutdown begon en het voedselbonnenprogramma SNAP begon te haperen.

VV Katwijk

In de column *Formeer bij VV Katwijk* (1/11, p. 26) was geen bronvermelding opgenomen. Het verhaal van Nico Ouwehand was gebaseerd op een interview met diens dochter Esther Ouwehand in het *Leidsch Dagblad*.
Reyer Zwart
In het interview met zanger Danny Vera (*Ik begrijp niks van muziek. Echt niks*, Weekend 1/11, p. 8-11) stond bassist Reyer Zwart abusievelijk als Reyer de Zwart aangeduid.

Treinreizen dreigt zo een onbetaalbare luxe te worden

COLUMN
SJOERD DE JONG

Achterhaald Amerika

Telefoons waren niet welkom bij de twee concerten die de levende Amerikaans legende Bob Dylan gaf in Amsterdam. Je mocht ze bij je houden in een verzegeld hoesje dat na afloop weer werd geopend. Zesduizend senioren, met in hun midden een aantal begeesterde twintigers, suisdan zo terug in de tijd: naar toen Dylan nog meester was van het universum en niet Steve Jobs.

Het hielp de aandacht te concentreren en dat was winst want een Dylan-concert is altijd een wandeling langs de afgrond. Dit keer een sublieme, in elk geval voor Dylan-veteranen die niet snel meer schrikken van wat muzikale horten en stoten. Gelukkig had ik geen META-bril op, anders had ik die ook moeten afgeven en nog minder gezien van de gruijze bard, verscholen achter zijn vleugel. Online staat een opname van het concert door een Bob-Head, gemaakt vanuit haar laars. Oeps – volgende keer dus ook de laarzen uit. Al lijkt het Dylan vooral te gaan om die verblindende zee van rode en witte lampjes.

De 84-jarige Dylan, ooit wereldwijd de „stem van een generatie”, nu te horen ‘praatzingen’ als een oudtestamentische onheilsprofeet, was ook een goede herinnering aan het vervliegen van Amerika’s culturele dominantie. In de halve eeuw na de Tweede Wereldoorlog sprak de leidende rol van het land in leefstijlen en *soft power* vanzelf, van spijkerbroek tot hiphop en *Pulp Fiction*. Sinds Trump de sloopkogel laat slingeren, is dat voorbij. En dat ligt niet alleen aan hem. In de strijd om de tienermarkt begon Amerika het al af te leggen tegen de rest van de wereld, rekent schrijver Stephen Marche voor in *The New York Times*. Meer dan de helft van de artiesten die minstens 10.000 dollar per jaar toucheren op Spotify, hebben hun standplaats in niet-Engelstalige landen. Azië, met name Zuid-Korea, laat Hollywood stof happen met series, games en popmuziek.

Inmiddels neemt Amerika ook dagelijks afscheid van zichzelf, onder de mokerslagen van de vastgoedmagnaat-president. Veelzeggend is de Midas-transformatie van het sobere Witte Huis,

het ‘huis van het volk’, in een soort klatergouden hybride van het Versailles van Lodewijk XIV en de kleedkamer van Koning Carnaval. Dylan trad er ooit op voor de Democratische Obama. Trump geeft er liever feestjes voor tech-miljardairs en Republikeinse *tradwives*.

De campagne van D66 – of beter: die van Rob Jetten – was één en al Obama

In Nederland is die teloorgang van Amerika als cultureel model nog niet overal doorgedrongen, ook niet in de politiek. De gewaagde campagne van D66 – of beter: van Rob Jetten – was één en al Obama, versie 2008. Het kraakwitte overhemd, de opgestroopte mouwen, de wapperende vlaggen, de poging tot onder-ons-humor (helaas mislukt door een lompe Oranjesmisstap) en vooral de blijde boodschap dat we ‘het’ kunnen.

Alom is die pose geprezen als het ‘terugveroveren’ van patriottisme op radicaal-rechts, begrijpelijk, maar zulke montere mobilisatie overleeft een *reality check* meestal niet lang. Bij democratisch patriottisme en engagement hoort ook het besef dat niet alles ‘kan’ als je het maar hard genoeg wil, maar dat soms pijnlijke keuzes en offers nodig zijn. Politiek is geen magisch denken. Een proces van politieke aspirant-verloosers heeft het sinds 2002 bezwenen.

Ook heel Amerikaans, zij het van andere snit: de ideologische afslag van de VVD van Dilan Yesilgöz naar cultuurstrijd. Hakken in het zand tegen alles wat riekt naar ‘links’, van Goelag tot gemeentebelastingen. Dat is de wereld van Obama’s tegenpool JD Vance en – op klompenformaat – Wierd Duk. Ook dat verlate amerikanisme spiegelt een karikaturale keus voor: ‘rust’ in de portemonnee of iedereen slaaf met paars haar.

Waarom toch die amerikanisering in stijl en toon, nu het Be-loofde Land zich juist van ons begint af te keren? Wat de Obama-imitatie van Jetten betreft: die ‘kan’ werken. In het Nederland van 2025, ontgoocheld na twintig jaar ondergangspopulisme, gaat oppervlakkig optimisme mogelijk langer mee dan een diep doorvoelde poging het land te bekeren – zie het echec van prediker Omtzigt. Hoe feestelijk het D66-optimisme blijft, weten we vermoedelijk pas ruim na Pakjesavond.

En de cultuurstrijd van Yesilgöz? Aan haar moest ik denken bij deze woorden van Bob Dylan in AFAS, vrij vertaald uit *Black Rider*: „Je viel in het vuur en voed je met de vlammen / Maar nu slaat het uur om te stoppen met zwammen.”

Sjoerd de Jong is redacteur van NRC. Hij schrijft om de week op deze plaats een column.

IN HET MIDDEN

1		2	3		4	5		6		7		8
		9										
10	11				12						13	
14			15	16						17		
		18					19		20			
21						22					23	24
25								26	27			
					28							
29									30			

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Past na achter of spe 4. Hebben de koeien 9. Past voor boodschap of genade 10. ___ d'Azur 12. Is lekker kort 14. Personeelsbeleid 15. '___ kl ___ Nachtmusik' 17. Past voor lied of driehoek 21. Brits heerschap 22. Populair diët 23. ___, Trio 25. Tijdelijke auto 26. Dot 28. Uitdruklocatie 29. Dat is overduidelijk een verklaring 30. Bouwstenen

Verticaal: 1. Korte hoest 2. Van ___, oud-premier 3. Monoloog 4. Sharon of Oliver 5. Dat imperium ontmaskerden Theo en Thea 6. Rent, springt, werpt of slingert 7. Weinig slip 8. Gekke keizer 11. Kinky feestje 13. Noordelijk vliegveld 16. Ondergetekende 18. Ach, je went ___ 19. Krankzinniger wordt het niet 20. ___ Loss 21. Fat Boy ___ 24. Bob Ross-kapsel 27. Duimpje omhoog

Oplossing puzzel 10 november. Horizontaal: 1. MÜNCHEN 6. LAMME 10. ASML 11. LIRE 12. RHEI 13. TREKMIER 15. FARAGE 21. EMBRYO 22. RARITEIT 24. PUUR 27. RUHR 28. ERDE 29. SOESA 30. SPINNEN Verticaal: 1. MAR 2. USHER 3. NME 4. CLIFF 5. EXTREMER 6. LIKELY 7. ARM 8. MEIKE 9. EURO 11. LEGERTOP 14. RABBI 16. ARETHA 17. SERRE 18. LOPEN 19. NEUDE 20. ARTS 23. IUS 25. URN 26. REN In het midden: RSF-REBELLEN

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

FOKKE & SUKKE
WONEN IN EEN GENTRIFICERENDE BUURT

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

SIERAAD

Mijn vrouw draagt normaal gesproken nooit sieraden, maar op de sterfdag van haar moeder, nu alweer 22 jaar geleden, draagt echtgenote stevast een kleine gouden halsketting van de overledene. De 7-jarige kleindochter vraagt waarom oma een sieraad draagt. Er wordt haar uitgelegd dat het om een eerbetoon aan een overleden dierbare gaat. Het meisje reageert verheugd: „Dus ik krijg het goud als jij een sterretje bent?”

Ron Scholte

BOEK UIT DE KAST

Uit straatboekenkastjes in heel Nederland haalt *Arjen Fortuin* steeds een boek, bespreekt het, en geeft het door. Deze week een zwaarbeschadigd Italiaans gezin, aangetroffen in West-Brabant.

In Wouw staat het messcherpe debuut van Elena Ferrante

Wouw. Nee, ik wist ook niet dat er een Nederlands dorp bestond dat Wouw heten, maar hier halverwege Roosendaal en Bergen op Zoom ligt het wel degelijk gewoon, in land dat zo vruchtbaar was dat het de inwoners de bijnaam ‘papboeren’ opleverde. Er was ooit een kasteel, er is een sterrenrestaurant, maar de grootste wow van Wouw reserveren we voor de kolossale Sint Lambertuskerk die hoog boven het dorp uittorent: voor zo’n kerk zou menige middelgrote gemeente een kleine veldtocht over hebben.

‘Mol’s minibieb’ blijft een stukje verderop dichterbij de grond, maar het kastje is goed gevuld, met als opmerkelijkste titel *Kwellende liefde* van Elena Ferrante, de schrijfster die een wereldster werd dankzij de cyclus *De geniale vriendin* (2011-2014). *Kwellende liefde* is haar debuut, de vertaling van Manon Smits verscheen al in 1996. Dit exemplaar bracht zijn eerste leesleven door in bibliotheek De bladwijzer in Bergen op Zoom; op het plakertje op de rug is in voorbeeldig schoolschrift ‘Ferrante, Elena’ geschreven.

Het begin van *Kwellende liefde* is intussen ook wel een ‘wow’ waard. „Mijn moeder verdronk in de nacht van 23 mei, mijn verjaardag, in het stuk zee bij de plaats die Spaccavento genoemd wordt, op enkele kilometers afstand van Minturno.” En of die eerste klap niet al een daalder waard is, volgt er dadelijk een mooi beeld van de vakanties die het gezin daar doorbracht „toen mijn vader nog bij ons woonde”: „Elke ochtend dronken wij meisjes een rauw ei, togen tussen het hoge riet over weggetjes van aarde naar de zee en gingen zwemmen.” Om de eerste alinea af te maken verklapt Ferrante dan nog dat er in de nacht van haar moeders dood op de deur van het oude vakantiehuis werd gebonsd, maar dat de oude eigenaresse niet open dorst te doen. Delia, de vertelster van *Kwellende liefde*,

had geen prettige relatie met haar moeder Amalia. Wanneer die haar bezocht in Rome en ongevraagd het huis begon te poetsen en praatjes aanknoopte met winkeliers met wie Delia amper contact had. Moeder en dochter spraken een andere taal: Amalia dialect, Delia Italiaans. Geen van de twee was in staat om soepel over te steken naar de taal van de ander. Over dat dialect „Een lange waslijst woorden die op een medeklinker eindigden, alsof de eindklinker in een afgrond was gestort en de rest van het woord dof jankte van verdriet”.

Na de dood volgt het geregeld en Delia moet dat samen doen met Filippo, de broer van haar moeder, die het tot haar frustratie altijd opnam voor zijn zwager en niet voor zijn zus, terwijl, nu ja, lees maar mee: „Hij was haar broer, hij had haar honderd keer opgezwollen gezien van de klappen, de stompen, de schoppen; en toch had hij nooit een vinger uitgestoken om haar te helpen. Al vijftig jaar hamerde hij onverminderd op zijn solidariteit met zijn zwager.”

Het slachtoffer zelf zei tegen haar dochters: „Zo is hij nu eenmaal. Hij weet niet wat hij doet en ik weet niet wat ik tegen hem moet zeggen.” Die dochters haatten haar erom, ook toen vader – een kunstschilder van klein talent en grote frustraties – al was vertrokken. Tussen die gecompliceerde familiezaken door wil Delia achterhalen waarom haar bij leven opsmukloze moeder werd gevonden in slechts een beha, die gekocht blijkt te zijn in een lingeriezaak vol onprettige figuren. Delia heeft weinig keus: ondanks haar weerzin moet ze haar verleden in.

Wilt u het besproken exemplaar van **Kwellende liefde** hebben? Mail naar boekuitdekast@nrc.nl; het boek wordt onder inzenders verloot, de winnaar krijgt bericht.

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

1			5		6			
4	9			7	3	2		
		8						
		7		9				
			6					
5	3					6		
		9						
7	5		2			1		
					4			5010

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzi.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester PZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

4	6	2	1	5	8	3	9	7
8	7	9	2	4	3	5	6	1
5	1	3	6	9	7	4	8	2
7	8	5	4	3	9	1	2	6
2	3	4	8	6	1	7	5	9
1	9	6	7	2	5	8	3	4
6	2	1	3	8	4	9	7	5
9	4	8	5	7	2	6	1	3
3	5	7	9	1	6	2	4	8

Achterpagina.

Maar één dag in het Stedelijk: rijzende ster Miles Greenberg

PAGINA C2

Miles Greenberg, 'Pneumotherapy II' (2020). Perrotin, New York. FOTO MARIA BARANOVA

Cultuur

CULTUUR & MEDIA

Ruben Terlouw in 'De verborgen strijd van Myanmar'.
BEELD BRUCE AMENDE/VPRO

Ruben Terlouw schuwt het gevaar niet

Doordat het tv-nieuws nogal op Nederland is gericht, verliest de televisie haar functie als venster op de wereld. Van veel buitenlandse brandhaarden hoor je daardoor weinig. Naast Gaza en Oekraïne haalt sinds kort ook Soedan het nieuws. Maar over de meer dan vijftig andere oorlogen – de meeste sinds de Tweede Wereldoorlog volgens de

Zweedse conflictmeter UCDDP – hoor je vrijwel niets. Hulde dus voor Ruben Terlouw die voor de driedelige reeks *De verborgen strijd van Myanmar* (NPO2) naar het Zuidoost-Aziatische land reisde. Het gedeelte van het voormalige Birma, dat in handen is van het militaire regime, mocht Terlouw niet in. Maar in het rebellegebied kon hij *embedded* rondreizen.

Hij doet geen moeite om de slepende burgeroorlog uit te leggen – te veel strijdende partijen, om te beginnen – hij richt zich op het dagelijkse leven van de rebellen van wie sommigen al hun hele leven vechten. Het is niet alleen ellende, je ziet ze ook elkaar vrolijk natgoeien met emmers water tijdens oud en nieuw. Tijdens een Kayan-ritueel lezen bewoners de toekomst uit kippen-botjes. Die voorspellen een voorspoedig rijstjaar. Wat de oorlog betreft kunnen de botjes slechts een maand vooruit kijken. Ze komen van een „korte-termijnkip“, volgens Terlouw.

De verslaggever schuwt het gevaar niet, aan het front loopt hij mee door de ondiepe loopgraven. Het grootste gevaar komt van boven, van de stille drones. De rebellen hebben zelf ook een paar drones, bestierd door een man die 3D heet omdat hij ooit begon met het 3d-printen van drone-onderdelen. Hij noemt zijn verzameling drones „*the poor man's airforce*“. Om de coördinatie van drones gereed te maken, moeten twee soldaten ze ronddraaien en omkeren. Ziet er mooi uit, deze „dans van de drones“.

Ik raakte getregerd door de spulletjes die de soldaten uit hun vest hebben steken, zoals een potlood met een gumbeertje. Een andere soldaat draagt een tandenborstel en rozenkrans mee. Hij is boeddhist maar hij kust ook de crucifix voor hij een gevecht ingaat. Het is zijn geloofsstrategie om zoveel mogelijk religies te volgen, zegt hij: „We liggen constant onder vuur dus hoe meer goden, hoe beter.“

De Turks-Amsterdamse schrijver Lale Gül kan juist geen god meer zien. Met haar autobiografische debuutroman *Ik ga leven* (2021) brak ze openlijk met het islamitisch geloof. Door haar geuite weerzin tegen moslims en migranten wordt ze doorgaans in de uiterst rechtse hoek geplaatst. Ze zit als columnist bij dagblad *De Telegraaf* en eerder bij talk-shows *Nieuws van de Dag* en *Vandaag Inside* (SBS6). Maar sinds ze bij *RTL Tonight* (RTL4) zit, zegt ze redelijke dingen en haalt ze juist uit naar geloofsgenoten als PVV-leider Geert Wilders en ONI-presentatrice Raisa Blommestein.

In *Lale Gül – Ik leef mijn eigen leven* (NPO3) zegt de schrijver dat ze zichzelf als progressief beschouwt maar dat ze in de rechtse hoek zit omdat links haar „wegduwt“. Verder gaat de documentaire niet in op haar denkbeelden. Dit is een persoonlijk portret van de schrijver. Ze leeft onder zware bewaking doordat ze bedreigd wordt. Ze zou graag een partner willen, maar daten is praktisch onmogelijk in deze situatie. Ze is eenzaam, haar familie heeft met haar gebroken. Toen ze haar moeder laatst tegenkwam, vertelt ze, noemde die haar „jij erloos wezen“ en sloeg haar met een pantoffel.

De eenzaamheid van de constant onder dreiging levende schrijver wordt aangrijpend geschilderd. Ze schreef twee bestsellers en ze is een voorbeeld voor mensen die met hun geloof willen breken. Maar echt genieten kan ze er niet van, zegt ze, terwijl ze in een badpak op een mediteraans strand ligt: „Ik zou trots kunnen zijn als mijn familie trots op me was. Maar mijn familie kostt mij uit.“

Wilfred Takken

INTERVIEW **MILES GREENBERG** PERFORMANCEKUNSTENAAR

Miles Greenberg staat één dag aan een paal vastgebonden

Donderdag staat kunstenaar Miles Greenberg (28) één dag met zijn performance *Playing of Marsyas* in het Stedelijk Museum Amsterdam. „Zonder villen.“

Tonya Sudiono

AMSTERDAM

Beeldhouwer en performancekunstenaar Miles Greenberg (1997) geldt als rijzende ster in de kunstwereld. Hij trad op in het Louvre, op de Biënnale van Venetië en in zijn woonplaats New York, en had afgelopen jaar zijn eerste museale solo presentatie bij Bureau Stedelijk. Op donderdag 13 november presenteert de Canadees doorlopend zijn live performance *Playing of Marsyas* in het Stedelijk Museum Amsterdam, waarbij hij – vastgebonden aan een paal – de satyr Marsyas uit de Griekse mythologie verbeeldt.

Performancekunst is misschien niet de meest bekende kunstvorm, maar Greenberg weet er wel alle aandacht op te vestigen. Hij is als autodidact onder de vleugels genomen door twee mentoren, performancekunstenaars Marina Abramovic en kunstenaar Robert Wilson (1941-2025). In *Playing of Marsyas* volgt hij een vergelijkbaar motief als de performance *SEBASTIAN* (2024), waarbij hij vorig jaar tijdens de Biënnale van Venetië negen uur lang het beeld van de heilige verbeeldde, inclusief pijlen in zijn lichaam. Vier robotarmen legden het proces op video vast. Aan het einde kwam zijn moeder de pijlen uit zijn lichaam verwijderen.

Marsyas, het personage in deze nieuwe performance – een vervolg in zijn serie over sculpturen uit de kunstgeschiedenis –, is een satyr uit

de Griekse mythologie. Hij daagt de god Apollo uit voor een muziekwedstrijd, met als inzet dat de winnaar met de ander mag doen wat hij wil. Wanneer Apollo de wedstrijd wint, hangt hij Marsyas aan een boom en vilt hem levend.

Marsyas wordt levend gevild voor zijn hoogmoed. Welke rol speelt pijn in je werk?

„In elk geval zal er geen villen aan te pas komen in de performance. En mijn werk gaat nooit over pijn. Soms maken mensen vanwege het vastbinden een link met slavernij en dat is zó gemakzuchtig. Ik zie pijn en lichamelijk ongemak meer als iets waar je doorheen kan gaan. Als een deur naar iets hogers, iets goddelijks, net zoals genot dat kan zijn. Ik heb het idee dat we pijn soms stigmatiseren en bang zijn voor lichamelijk ongemak.“

„De inzet van pijn in performancekunst demystificeert onze angst ervoor. Dat doet Marina Abramovic ook. Sommige mensen vinden haar werk donker en intens, terwijl Marina juist een van de meest lichtvoetige mensen is die ik ken.“

Hoe ontstond je fascinatie voor de satyr Marsyas? Waarom wilde je hem verbeelden?

„Marsyas is in de mythologie eigenlijk meer een bijfiguur, hij was niet voor de hand liggend. Het ging mij om de manier waarop hem het zwijgen wordt opgelegd.“

Is dat iets waar je in je carrière wel eens tegenaan bent gelopen?

„Laat ik vooropstellen dat ik me in een behoorlijk geprivilegieerde positie bevind op dit punt in mijn carrière. Maar toch word je soms in situaties met instituties geplaagd als een jonge queer zwarte kunstenaar, waarbij er niet heel goed naar ons geluisterd wordt.“

Hoe is dat nu gegaan?

„Het Stedelijk Museum gaf me carte blanche voor dit werk in opdracht, maar stuurde vervolgens ook erg aan op het opnieuw uitvoeren van *SEBASTIAN* – terwijl ik in eerste instantie graag iets had willen doen met Pablo Picasso's schilderij *La Guernica* (1937), om te reflecteren op oorlog. Ik ben heel dankbaar voor de kans, maar tegelijkertijd wil ik machtige musea wel aanspreken: ik zou willen dat ze meer vertrouwen in ons hadden.“

Je maakt performances, beeldhouwwerken en videokunst. Op welke kunstvorm werd je als eerst verliefd?

„Ik wilde altijd al beeldhouwer worden, maar omdat ik op mijn zeventiende met school stopte en niet wist hoe te beeldhouwen, zette ik mijn lichaam in. Ik word nu ook nog wel eens als performer benaderd, maar het verschil tussen een performancekunstenaar en een performer is dat de performancekunstenaar autonomie heeft over wat hij maakt. Hij is zowel regisseur als performer.“

Hoe bereid je je voor op een acht uur durende performance?

Greenberg houdt lachend een handvol pillen omhoog: „Dit hier is een mix van enzymen, artisjok-extract, zwarte radijs en thee. Het smaakt eigenlijk best ranzig. Alle artiesten die met het lichaam werken, of dat nu in de kunst is of in de bdsm-gemeenschap, worden vanzelf voedingsdeskundigen. En als ik mijn huid ga doorboren met pijlen en daarmee op een podium moet staan voor negen uur, dan moet ik ook kennis over mijn lichaam hebben, zoals waar mijn aders zich bevinden.“

De performance *Playing of Marsyas* is op donderdag 13 november te zien in de IMC Erezaal van het Stedelijk Museum Amsterdam, 11:00 – 18:00 uur

Miles Greenberg in 'Sebastian', uitgevoerd tijdens de Biënnale van Venetië in 2024. FOTO FRANCESCO ALLEGRETTO

Optreden van Lady Gaga in Londen, 29 september 2025. Fotografie was bij het concert in Amsterdam niet toegestaan. FOTO SAMIR HUSSEIN/GETTY IMAGES

Lady Gaga overrompelt op chromen krukken

CONCERT LADY GAGA

In 2022 bleek het GeldreDome te groot, nu de ZiggoDome te klein voor de Amerikaanse popster. Ze overtuigt met een groteske rockopera vol wonderlijke en goede ideeën.

Ralph-Hermen Huiskamp

AMSTERDAM

Lady Gaga is een popster zoals een kind een popster zou omschrijven. Opkomen doet ze in een enorme barokke jurk van tien meter hoog, waar ze met een lift in en uit kan zakken. Vuurwerk zet uithalen kracht bij. Ze

hoeft haar armen maar te spreiden, of twee van de ruim twintig dansers tillen haar hoog boven hun hoofd. Gaat ze bovenop een vleugel zitten, dan wordt die direct het podium rondgereden. Als ze een liedje in het Duits zingt, dan verandert het decor in een burlesque nachtclub. En dat gebeurt allemaal alleen al in het eerste kwartier. Hoe zou dat werken voor iemand als Lady Gaga? Een paar maanden terug speelde ze praktisch dezelfde show op het strand van Rio voor 2,1 miljoen mensen. Voelt een arena als deze dan als een kneuterig zaaltje ergens in Amsterdam Zuid-Oost? Haar laatste show in Nederland was in het GelreDome en die wist ze niet uit te verkopen, maar dat was een ander moment in haar carrière. Op *Mayhem*, het album van dit jaar waar deze tour om gebouwd is, staan een paar liedjes die nu al bij haar

klassiekers horen. Die, zoals vanavond nog eens extra opvalt, veel gemeen hebben. Niet alleen de typische mix van goede poprefreinen met lompe dance, ook in haar teksten zit overlap. „*Abracadabra, abraoo-na-na*“ zingt ze op de recente beuker van een hit 'Abracadabra', zoals ze eerder al dingen als 'P-p-poker face', 'Ma-ma-ma-marry the night' of 'Ra-ra ah-ah-ah Roma, roma-ma Gaga, ooh la la' zong. Vrolijk gebrabbel, maar wel in zulke goede hooks gegoten dat ze met een keer luisteren al onvergetelijk zijn.

Vechten, schaken, spartelende zombies

Lady Gaga is veel, maar niet subtiel. De show van vanavond is vormgegeven als uitbundige rockopera, in meerdere delen. Het draait om haar innerlijke strijd tussen pure chaos en

succesvol willen zijn. Er zijn vechtscènes met een alter ego, een levende schaakpartij tussen dansers en twee koninginnen, een prachtig in beeld gebrachte situatie waar Gaga begraven ligt tussen spartelende zombies. In haar totaal eigen universum is het allemaal logisch. Er is geen andere artiest waarbij de op chromen krukken gezongen ballad 'Paparazzi', zelfs met een bijpassende chromen helm en een opwaaiende sluier van minimaal twintig meter lang, zo'n overrompelend hoogtepunt zou zijn.

De kracht zit vanavond ook in de vele details die in de uitvoering zitten. De messcherpe animaties op het wandvullende ledscherm gaan naadloos over in praktische effecten. Rookbeelden smelten samen met smakelijke pophits en zichtbare chemie tussen iedereen in de enorme productie doen de rest.

plafonds van het gotische bouwwerk waar de band in verstopt zit. In haar eerste outfit duikt een sjerp met de Amsterdamse andreaskruizen op. Ook de beeldregie is knap. Steady-cams dansen om Gaga heen, er zijn top shots, er is een slimme toegift vanuit de backstage waar ze zich aan het afschminken is. Door de stortvloed aan goede ideeën blijven kleine smetjes als een matig gezongen 'Alejandro' of de soms net wat te zware rockarrangementen nauwelijks hangen. Bijna twintig jaar aan smakelijke pophits en zichtbare chemie tussen iedereen in de enorme productie doen de rest.

Recensie Pop

Lady Gaga. Gezien: 9/11, Ziggo Dome in Amsterdam.
●●●●○

Sadettin K. gebruikt 'scifi' om te bestuderen wat identiteit betekent

Recensie Theater

First Man van Sadettin K. Concept, tekst en spel: Sadettin Kirmiziyüz. Regie: Nicole Beutler. Gezien: 7 nov. Frascati Theater Amsterdam. Tournee t/m 15 maart 2026. Info: sadettink.nl ●●●●○

Maimoena Hulshof

AMSTERDAM

De Aarde, een planeet die roept: Welkom! Hier leeft de mens.“ Volgens Sadettin Kirmiziyüz kan de mens wonderen verrichten, maar ook minder majestueuze dingen: oorlog, honger, genocide. „Net een post-apocalyptische rampenfilm.“ Hij staat op het punt met zijn zoon te spreken, over de winst van de PVV bij de verkiezingen van 2023, de bijkomende vraag of zijn grootouders het land uit moeten en over zijn bi-

culturele achtergrond. Hoe voer je zo'n gesprek in een wereld die steeds meer lijkt op een sciencefictionfilm? Een tijdreis vanaf het moment dat de zwartepietendiscussie opblaaid, de aangespoelde Syrische peuter op een Turks strand, de groei van de PVV, de Toeslagenaffaire. Hij verbeeldt de gebeurtenissen die zijn zorgen tekenen en vraagt zich af hoe zijn kind moet opgroeien. Zo open zijn persoonlijke vraag een bredere reflectie: op wat voor planeet leven we, als de grenzen van wat toelaatbaar is verschuiven, waardoor haat en discriminatie zichtbaarder worden?

In zijn solovoorstelling *First Man* wisselt Kirmiziyüz soepel tussen monologen, gespeelde scènes en kleine choreografieën. Hij staat alleen op het toneel, als zichzelf, de vader van een biculturele zoon. Met het eenvoudige decor van een lichtgevende, rechthoekige kunstinstallatie weet hij de aandacht op zijn spel te vestigen.

Sadettin Kirmiziyüz in 'First Man'.
FOTO BART GRIETENS

Halverwege breekt hij even los van het acteren. De anti-immigratieprotesten op het Malieveld en de verkiezingsuitslag van een week geleden waarbij de PVV opnieuw bijna de grootste partij werd: wat heeft zijn voorstelling voor zin, vraagt hij zich hardop af, als er elke dag nieuw stof opwaait? „Kwaad worden, dat kan iemand zoals ik zich niet permitteren. Dan ben je meteen die 'boze Turk'. Dus ik lach. Ik maak er kunst van.“ Er ontstaat een verfrissende onderbreking tussen de scènes die elkaar in hoog tempo opvolgen. Zijn toon klinkt emotioneler en ongefilterd.

Superheldenkostuums

Intussen trekt hij superheldkostuums aan en citeert hij onliners uit *Star Wars* en *2001: A Space Odyssey*. Sciencefiction als spiegel voor de huidige wereld werkt als een goede metafoor. Het brengt luchtigheid in een voorstelling vol serieuze onder-

werpen zoals acceptatie en identiteit. Hij laat zien waarom sciencefiction bestaat. Het genre verkent hoe thema's als identiteit en macht zich ontwikkelen door wetenschap en technologie. In de absurd ogende werelden die daaruit ontstaan, herkent hij iets vertrouwd: onze eigen werkelijkheid lijkt steeds meer op een sciencefictionfilm.

Na zo'n tachtig minuten toewerken naar dat moment, komt het gesprek met zijn zoon. „In mijn hoofd zeg ik hem: je afkomst, je naam, je huid zijn geen last, maar juist een kracht. Gereedschap dat je kan gebruiken, zoals een superheld zijn krachten leert beheersen. Je eigen kompas in een universum dat steeds meer op drift raakt.“

Maar wat hij uiteindelijk tegen hem zegt: „dat hij ertoe doet, dat hij er mag zijn, dat hij mag zijn. Gewoon zijn. Geen raket, geen planeet, geen fictie, alleen dit gesprek.“

Casper van der Veer
AMSTERDAM

Je kunt een duik in de westerse geschiedenis ook bijna letterlijk nemen. Voor de eerste aflevering van de nieuwe EO-podcast *De Ongelooflijke Geschiedenis* dalen de sprekers af onder de grond, in dit geval onder het Utrechtse Domplein. „De vroege Middeleeuwen zijn niet makkelijk te vinden”, grapt hoogleraar missiologie en publieke theologie aan de VU Amsterdam en de Theologische Universiteit Utrecht Stefan Paas (56) terwijl hij moet bukken om zijn hoofd niet te stoten.

Samen met Beatrice de Graaf (49), faculteitshoogleraar geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht, is hij hier afgedaald, om met EO-presentator David Boogerd thema's als geld, seks, oorlog en natuur historisch te ontleden. De afleveringen zijn opgenomen op bijzondere locaties, zoals het Muiderslot en het Catharijneconvent.

De ambitie van *De Ongelooflijke Geschiedenis*, een spin-off van de goed beluisterde *De Ongelooflijke Podcast*, is om de wortels van wat wij onze westerse beschaving noemen te achterhalen. „En die blijken heel vaak verweven met het christendom”, benadrukt De Graaf. „Er is vaak een verstrengeling van ideeën die al in de Oudheid voorkomen en dan door vroege christelijke denkers of in de Bijbel een bepaalde kleur krijgen.”

Wat is een goed voorbeeld van een hedendaags idee waarin het christendom een belangrijke rol heeft gespeeld?
Paas: „De armenzorg, dat het een plicht, een deugd, een verwachting wordt dat

INTERVIEW **BEATRICE DE GRAAF EN STEFAN PAAS** PODCASTMAKERS

‘De historie van het christendom wordt soms gepresenteerd als een karikatuur’

In de spin-off van ‘De Ongelooflijke Podcast’ gaan historicus Beatrice de Graaf en theoloog Stefan Paas op zoek naar de wortels van wat wij westerse beschaving noemen.

voor hen gezorgd wordt. Dat kenden de Romeinen niet zo. In bijna alle vroege christelijke gemeenschappen zie je dat dat niet alleen verkondigd wordt, maar ook geïnstitutionaliseerd in de vorm van ziekenhuizen, weeshuizen.”

De Graaf: „De podcast heeft ook een aflevering over gelijkwaardigheid. Het idee dat mensen de gelijke waarden hebben, *dignitas*, ook al zijn ze gebrekkig, gehandicapt, hebben ze een andere kleur – dat is eigenlijk een heel raar idee dat je in de niet-christelijke klassieke wereld zo amper ziet. Overigens zien we juist dat bepaalde rechtsextremisti-

sche stromingen daar tegenwoordig weer afstand van nemen.”

„We benoemen ook expliciet die duistere kanten door de eeuwen heen. Want het idee van gelijkwaardigheid betekende niet dat het ook tot politiek en maatschappelijk gelijke behandeling leidde voor bijvoorbeeld vrouwen en lhbt-personen. Maar toch. Het bijbelse idee dat alle mensen beeltenis van God dragen, en gelijke waarde, ruimte en liefde moeten ontvangen, was daarna nooit meer van de agenda af te denken. Ze ligt mede ten grondslag aan de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens en wordt

Opnames van ‘De Ongelooflijke Geschiedenis’. FOTO EO

ook in het eerste artikel van de Duitse Grondwet gememoreerd.”

Maar er zijn ook duistere bladzijden in de rol die het christendom heeft gespeeld in de westerse ideeëngeschiedenis.

Paas: „Dan ontkomen we er niet aan iets te zeggen over de status van homoseksualiteit. Je ziet dat de christelijke wetgeving vanaf de vierde, vijfde en zesde eeuw een emanciperend effect had ten opzichte van vrouwen en slaven, maar een duidelijk negatief effect als het gaat om homoseksuele vormen van seksualiteit. Die werden duidelijk gecriminaliseerd, sterker dan voorheen het geval was en dat duurt zeker tot in de 19de eeuw.”

De Graaf: „En natuurlijk de Spaanse conquistadores die in een kongsi met de paus volkeren dwongen zich te onderwerpen en bekeren, anders werden ze gedood. Dat zijn afschuwelijke verhalen.”

Paas: „Het is natuurlijk altijd een risico om naar het verleden te kijken en te denken: wij doen het beter. We hebben dat proberen te voorkomen en laten zien dat christenen vroeger ondanks al hun praktische ideeën ook gewoon mensen waren met neigingen die niet altijd even nobel en edel waren. Als we daar vandaag de dag één ding van kunnen leren, is dat wij zelf ook zulke mensen zijn.”

De Graaf: „Je zou zelfs kunnen zeggen dat de manier waarop onze voorouders nadachten over recht, wet, gezag en seksualiteit veel gelaagder was dan wij nu doen. In deze tijd geldt toch sterk het consumentenidee van pakken wat je pakken kunt, je leeft maar één keer. Een middeleeuws of vroegmodern mens zou veel meer hebben gekeken naar wat iets voor de gemeenschap en familie betekende. Dan kun je wel zeggen: het is mooi dat we ons in de jaren zestig van dat juk hebben verlost, maar de vraag is of de mens daarmee in alle opzichten een rijker en wijzer wezen is geworden.”

Zijn door de secularisering veel misvattingen ontstaan over de christelijke wortels van ons denken?

De Graaf: „Het wordt vooral vaak platgeslagen. De geschiedenis van het christendom wordt dan gepresenteerd als een karikatuur, alsof er altijd alleen onderdrukking en knechting is geweest van vrouwen. Of dat het alleen tot oorlog en uitbuiting leidde. Dat was er ook. Maar het is veel gelaagder, en gewoon interessanter dan dat.”

Paas: „Ja, of het onjuiste vooroordeel dat de kerk altijd tegen de wetenschap is geweest. Wij hebben in de podcast juist geprobeerd de complexiteit van de ideeëngeschiedenis te laten zien en die verschillende stemmen te laten horen.”

Wat maakt de podcast een geschikte vertelvorm voor ‘De Ongelooflijke Geschiedenis’?

Paas: „Het is de vorm die het dichtst op het gewone leven zit, een spontaan gesprek tussen geïnteresseerde en geïnformeerde mensen. Je kent misschien wel dat je met een groep vrienden een goed gesprek hebt en denkt: zonde dat dit tussen ons blijft, het was mooi geweest als hier een microfoon boven hing.”

Hij verklaart daaruit ook het succes van *De Ongelooflijke Podcast*, dat maandelijks honderdduizenden keren beluisterd wordt. „Het is geen christelijke podcast, maar gaat over allerlei thema's met diverse sprekers. Het zijn lange en goede gesprekken over levensbeschouwelijke thema's en dat interesseert veel mensen, ook die zich niet als religieus identificeren.”

De Ongelooflijke Geschiedenis is vanaf woensdag 12 november te beluisteren via alle podcastplatforms. Elke week een nieuwe aflevering.

Het Brandwondencentrum in Beverwijk. FOTO ANP / BERLINDA VAN DAM

‘Op zoek naar Marlotte’ is een hit, maar krijgt (terecht) ook kritiek

PODCAST

‘Op zoek naar Marlotte’ is meeslepend verteld. Maar de makers staren zich zo blind op mogelijke misstanden dat ze het echte verhaal niet zien.

Pieter van Os

AMSTERDAM

Kort na de dood van de erudiete en joyeus formulerende journalist Martin van Amerongen las je her en der, liefkozend maar ook een tikje verontrust, dat hij de man was van de fameuze uitspraak: „Een goed verhaal moet je niet dood-checken.” Dat was in 2002. Van Amerongen doelde op geringe terzijdes, in verder scherpe reconstructies, of op mooie anekdotes die iemand karakteriseren in een verder accurate reportage. Nu zijn we twee decennia verder en de best beluisterde verhalende podcast in Nederland is een krankzinnige vertelling waarin niet de terzijdes maar de kern van de handeling fictie is. Het verhaal was eenvoudig dood te checken, maar de vertellers weigerden dat, maandenlang. De onderzoeksredactie van *Zembla* ging „Op zoek naar Marlotte”, een jonge tiener die in het brandwondencentrum in Beverwijk zou hebben gelegen en daar langzaam haar ledematen en, uiteindelijk, haar leven zou verliezen.

Marlotte heeft nooit bestaan en het moet de makers worden nagegeven: dat zeggen ze direct aan het begin van de podcast. Ze zijn beetgenomen. Maar sympathie voor deze eerlijkheid maakt al snel plaats voor ongelooft over hun geloof. Want het verhaal waarmee een jonge vrouw naar de redactie stapte is niet alleen krankzinnig. Het is ook bijzonder ongelooftwaardig.

Even in het kort: een tienermeisje loopt ernstige brandwonden op tijdens een religieus ritueel. Ze verblijft daarna niet alleen meer dan drie jaar op de intensive care (hallo?), ze krijgt een levertransplantatie, haar benen worden geamputeerd en na de dood

van haar vader (een man die haar seksueel misbruikte), heeft ze niemand meer, behalve de tipgever van de redactie. Die kent ze via de kindertelefoon. Marlotte zal haar ontelbare berichten sturen via de telefoon. Later doet het ziekenhuis dat ook, om haar op de hoogte te houden en om haar toestemming te vragen voor de meest ingrijpende medische behandelingen. Uitgeschreven beslaan deze app-berichten enkele duizenden bladzijden.

De toch serieuze onderzoeksredactie van *Zembla* besluit niet een paar medisch specialisten te bellen om na te gaan of zo'n verhaal mogelijk is. Nee, ze gaan op zoek naar het bestaan van Marlotte, naar haar jeugd, haar school, haar achtergrond. Ook gaan ze die duizenden apps lezen die van het verplegend personeel zouden komen uit het brandwondencentrum. De podcast gaat over hun zoektocht.

Wantrouwen

Het is knap dat ze daar iets spannends van weten te maken: dramaturgisch zit de podcast goed in elkaar. Tegelijk is het verontrustend hoe ze, in een poging de geloofwaardigheid van het verhaal te stutten, voortdurend appelleren aan een diep wantrouwen jegens instituties, bij hun luisteraars en bij henzelf. Neem het brandwondencentrum. Niet te vroeg bellen, want je wilt ze niet wekken. Dan gaan ze ongetwijfeld het geval Marlotte onder tafel vegen.

Want, zo heeft de eindredacteur eens vernomen: in de zorg is altijd alles weer erger dan je denkt. Het is het gereedschap van de samenzweringsdenker. Dat journalisten op aarde zijn om een complexe werkelijkheid inzichtelijk te maken, om te laten zien hoe iets werkt of simpelweg verslag te doen van gebeurtenissen die voor het grote publiek anders onzichtbaar zijn – het lijkt voor deze redactie allemaal van een andere, wellicht voorbijge wereld. Er moeten misstanden worden onthuld.

Hun verontrustende taakopvatting blijkt vooral als ze uiteindelijk de persoon hebben gevonden die zich heeft voorgedaan als Marlotte. De bedenker van het verhaal. Ze blijkt mee te willen werken, maar de podcastmakers trakteren haar nau-

Recensie Podcast

Op zoek naar Marlotte
Zembla, BNNVARA.
●●●○○

DANS

De Keersmaecker zoekt met breakdancer naar de intensiteit van Brel

Choreograaf Anne Teresa De Keersmaecker toont zich met de jonge Franse danser Solal Mariotte moedig van een andere kant in ‘Brel’.

Francine van der Wiel

AMSTERDAM

Daar staat ze. Anne Teresa De Keersmaecker, de immer wat stuurse, gereserveerde De Keersmaecker. Poedennaakt, kwetsbaar, schokkend van de pijn en vernedering van een verlaten geliefde. De beeltenis van Jacques Brel, meer dan levensgroot geprojecteerd op het achterdoek, glijdt over haar lichaam, dat er een klein beetje in verdwijnt. Ja, natuurlijk zingt Brel hier ‘Ne me quitte pas’, zijn beeldschone maar bijna tot cliché geworden *chanson signature*.

Het is een gewaagde scène, die makkelijk larmoyant of wansmakelijk had kunnen worden. Maar de kleine, ranke figuur van de 65-jarige wereldberoemde choreografe ontroert, alsof ze met haar wijde herenkostuum ook haar publieke persona heeft afgelegd.

De Keersmaecker, control freak pur sang, danst én creëerde *Brel* met de 24-jarige Solal Mariotte, een Franse danser met een achtergrond in breakdance. Samen zoeken ze in de intensiteit waarmee de Vlaamse gigant Brel zijn chansons vertolkte naar ingangen voor hun eigen dansstijlen, zonder te illustreren of te imiteren. Zij puttend vanuit haar jeugd en een beeld van het Vlaanderen van weleer, dat ook Brel tot even geliefde als gehate inspiratiebron diende. Hij vanuit een oneerbiedige onbevangenheid.

Heél on-keersmaeckeriaans

De voorstelling komt traag op gang na het bijtende ‘Le diable (ça va)’ dat klinkt over het lege toneel met alleen een microfoonstandaard in een scherp omrande lichtcirkel, Brels habitat. Net daarbuiten posteert De

Keersmaecker zich voor ‘Sur la place’. Heel subtiel laat ze haar schouders meebewegen, als het dansende meisje uit het lied. Meer niet. Tijdens de volgende chansons waaien haar bewegingen langzaam verder uit. In het draaien, zwenken met armzwaai en de cirkelende en spiralerende thema's zijn kenmerken de elementen uit haar choreografisch oeuvre herkenbaar. Details als mimische imitaties, met bidhandjes, grimassen, spottend wijzende vingertjes zijn juist héél on-keersmaeckeriaans. Mariotte zingt op de achtergrond ondertussen balorig mee op ‘Quand on n'a que l'amour’.

Als hij zich naar het midden begeeft, voegt hij zich aanvankelijk naar De Keersmaeckers passen, om zich daar gaandeweg van los te maken. Op ‘Mathilde’ en ‘Vesoul’ culmineert dit in breaksolo's die door hun kracht en virtuositeit sterk contrasteren met de subtiliteit van de veertig jaar oudere choreografe – hier spreekt een nieuwe generatie. Ook ‘Le chanson des vieux amants’ benadrukt hun leeftijdsverschil. Zij wereldberoemde choreografe ontroert, alsof ze met haar wijde herenkostuum ook haar publieke persona heeft afgelegd.

De Keersmaecker, control freak pur sang, danst én creëerde *Brel* met de 24-jarige Solal Mariotte, een Franse danser met een achtergrond in breakdance. Samen zoeken ze in de intensiteit waarmee de Vlaamse gigant Brel zijn chansons vertolkte naar ingangen voor hun eigen dansstijlen, zonder te illustreren of te imiteren. Zij puttend vanuit haar jeugd en een beeld van het Vlaanderen van weleer, dat ook Brel tot even geliefde als gehate inspiratiebron diende. Hij vanuit een oneerbiedige onbevangenheid.

Recensie Dans

BREL door Rosas/Anne Teresa De Keersmaecker en Solal Mariotte. Gezien 8/11, ITA Amsterdam. Herhalings 9/11, 26-29/11 Antwerpen. www.rosas.be
●●●●○

‘Brel’, met op de voorgrond Solal Mariotte en achterin Anne Teresa De Keersmaecker. FOTO ANNE VAN AERSCHOT

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING
Kandelaar
per stuk

Adviesprijs
45,-
39,95

Kerstboomkaars
set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-

Kunstkerstboom
met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset
7-delig

Adviesprijs
29,95

Kunstboom
met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING
Waxinelicht-
houders
set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL
Kerstkaarten
set van 32 stuks

Adviesprijs
30,-
25,-

BLOOMING GOOD
Luxe kunst-
kerstkrans

Adviesprijs
59,-
49,-

Bekijk de gehele kerstselectie online > nrcwebwinkel.nl/kerst

OPGEVOED

Elke week legt *Annemiek Leclaire* een lezersvraag voor aan deskundigen. Deze week: wat geven we de aanhang met kerst?

Wat geven we de aanhang met kerst?

Op: „Mijn vrouw en ik geven onze zes jongvolwassen kleinkinderen (tussen 19 en 25 jaar oud) met kerst een enveloppe met geld, meestal honderd euro. We weten dat de kinderen dat geld goed kunnen gebruiken. Nu komen ze op de leeftijd dat ze relaties krijgen. Sommige vrienden en vriendinnen komen al een paar jaar mee met de feestdagen. Eerst gaven we deze ‘aanhang’ een kleinere attentie, ook

omdat honderd euro per persoon voor ons best veel geld is. Maar deze jongeren beginnen nu ook als eigen te voelen. Geven we iedereen hetzelfde? Ook als dat betekent dat het bedrag voor iedereen dan lager wordt?”

De rubriek Opgevoed is anoniem, omdat moeilijkheden in de opvoeding gevoelig liggen. Wilt u een dilemma in de opvoeding voorleggen? Stuur uw vraag of reacties naar opgevoed@nrc.nl

ELLEN DECKWITZ

Ontkomen aan de winnaar

Onlangs maakte ik een strandwandeling met P., die ooit marinier was maar tegenwoordig binnenvaartschipper is. Het woei flink en het strand was uitgestorven en dus stelde ik voor om een duik te nemen in zee. Wim Hof is misschien inmiddels gecancelled maar zwemmen in koud water blijft voor mij een van de beste manieren om herfstomberte op afstand te houden.

P., die vroeger in de zomermaanden bijkluste bij de reddingsbrigade, taxeerde de golven.

„Ik weet niet hoor”, peinsde hij, „het is eb en er staat echt een heftige wind.”

„Jij kan toch wel tegen een beetje kou?”, plaagde ik.

„Kou wel, maar je moet ook rekening houden met de muistromen.”

„Oh, eh, ja”, mompelde ik, „Die verdraaide muistromen, inderdaad.”

„Die kunnen je de zee inszuigen zoals een mond een spaghetti slurpt”, verduidelijkte hij, grinnikend om mijn bluf. „Je verdrinkt niet direct maar kan ook niet tegen de stroming in zwemmen, je komt alleen nog met een omweg terug op het strand. En met deze temperaturen en wind ben je in een mum van tijd uitgeput en onderkoeld.”

We keken naar het donkere water, de golven die als woedende monden naar het land haptten.

„Daarom vind ik ook dat kinderen zwemles moeten krijgen in zee, ook al is dat in de praktijk natuurlijk onhaalbaar”, vervolgde P., „het zwembad is slechts gedomesticeerd water, je leert erin zwemmen onder de best mogelijke van de best mogelijke omstandigheden. Het bereidt je amper voor op de psychopaat die de zee kan zijn.”

„Toch heb je haar als zwemmer keer op keer bedwongen.”

„Bedwongen?” grinsde hij, „ze valt helemaal niet te bedwingen joh, daarvoor is ze te enorm en te grillig. De allerbeste zwemmers en schippers zijn juist degenen die doodsbang zijn voor het water en precies weten waartoe ze in staat is. De zee wint altijd.”

„Dus eigenlijk”, zei ik, „is het een kwestie om keer op keer zo goed mogelijk aan de winnaar te ontkomen.”

Zwemles bereidt je amper voor op de psychopaat die de zee kan zijn

„Nou ja, op rustige dagen is het natuurlijk geen probleem om een duik te nemen, maar je kan daardoor ook gaan denken dat de zee nooit een bedreiging vormt. Ik ben toen ik nog jong en stom was een keer met fikse wind en kou het water ingegaan en dat heb ik bijna met mijn leven moeten bekopen.”

De zee trok zich ondertussen verder terug van het strand. Het was hypnotiserend, alleen door er naar te kijken werd je er al naartoe gezogen.

„Indrukwekkend hè”, zei P., „En net zoals met alle enorme dingen is uitstel van verlies het beste wat je kan behalen.”

Unieke band bekrachtigen

Ad Kil: „U geeft uw kleinkinderen uit aardigheid een geldbedrag. En wat mooi dat het contant is, en van knisperend papier! Niet zo’n saai Tikkie.”

„Uw kleinkinderen hebben er geen recht op, het is een cadeautje. Als u een jaar wat minder te besteden heeft, moeten ze er niet op kunnen rekenen.”

„De aanhang hetzelfde willen geven, betekent gesedemeter. Krijgt de vriendin van de kleinzoon die net een maand verkering heeft dan hetzelfde als de vriend die al vijf jaar met de kleindochter gaat? Wat als het ondertussen maanden is uitgewest, en net weer aan?”

„Zelfs als u zou zwemmen in het geld, zou ik het nog niet doen. Ik zou het houden bij de volgende regel: ‘Als ik dit geld heb, geef ik het alleen aan mijn kleinkinderen.’ Uw geschenk is namelijk een symbolische bevestiging van de unieke en onvervangbare band die u met uw kleinkinderen heeft. In een dergelijke ‘verticale schenkelrelatie’ gaat het enveloppe van oud naar jong. Andersom zou ondenkbaar zijn.”

„Uw kleinkinderen kunnen van dat geld uiteraard iets samen met hun partner doen, uiteten bijvoorbeeld, maar dat zou ik er zeker niet bij vertellen.”

Eenvoudig houden

Bas Levering: „Ooit hoorden cadeautjes bij Sinterklaas en niet bij Kerst. Door Amerikanisering en commercialisering zijn de kerstgeschenken onze kant opgekomen. Het gesloten enveloppe zelf is een van oorsprong Aziatische schenktaditie: discreet

en praktisch. Dat deze kerstgift voor grootouders een alom geaccepteerd gebruik is geworden, wil niet zeggen dat zo’n enveloppe nu eenmaal bij Kerst hoort, of een verplichting zou zijn.”

„Uw motief is dat de kleinkinderen het geld goed kunnen gebruiken, maar dat zou pleiten voor verschillende bedragen per kind. De een heeft het absoluut niet nodig, de ander juist heel erg. Allemaal hetzelfde bedrag voorkomt vanzelfsprekend problemen.”

„Het hoeft dus allemaal niet, maar het is een groot genoegen om te geven en die blij reacties te zien, of ze nu 10 jaar oud zijn, of 35.”

„Wat de aanhang betreft: u kunt ervoor kiezen om uw gevoel te volgen, het is tenslotte uw cadeau. U kunt het voor de kerstdagen ook gewoon met uw kleinkinderen bespreken. Zo geheim is die attentie natuurlijk ook weer niet.”

„Zorg er in ieder geval voor dat u uw relatie met de aanhang niet belangrijker maakt dan die tussen uw kleinkind en die vriend of vriendin zelf. Met relaties van jongeren tussen de 19 en 25 jaar kan nog van alles gebeuren. Een breuk is voor de ouders en grootouders vaak nog een grotere teleurstelling dan voor het kind zelf, zó eigen was de aanhang geworden.”

„Voorkom hoe dan ook dat u een ingewikkelde administratie moet gaan bijhouden terwijl u alleen maar iets aardigs wilt doen. Houd het eenvoudig.”

Ad Kil is pedagoog en emeritus hoogleeraar aan de Nyenrode Business Universiteit. Hij is mede-auteur van *De gouden rugzak: Handboek voor vermogende families*.
Bas Levering is oud-lector Algemene Pedagogiek.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○● goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Weekdeals

GELDIG T/M 16 NOVEMBER 2025

MARIO RUSSO

Stijlvolle kleding voor heren

› Waterafstotende en winddichte jas met zakken

› Comfortabel vest met ritssluiting en hoge kraag

› Warme trui met halve rits en opstaande kraag

› Bekijk meer Mario Russo kleding online

ADVIESPRIJS
~~179,99~~
59,95

ADVIESPRIJS
~~79,99~~
24,99

ADVIESPRIJS
~~79,99~~
29,99

BEKIJK ALLES VAN MARIO RUSSO ONLINE

Tot 69% korting

VITALITY PUR

Donzen bedset

Tot 50% korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~259,00~~
129,50

DEKBED MET BIJPASSENDE HOOFDKUSSENS

› Gevuld met Europees eendendons en -veertjes

› Percal katoenen tijk met Greenfirst behandeling

› Perfecte warmteregulatie en vochtabsorberend

TRAVELIN'

Herenjas

50% korting

ADVIESPRIJS
~~279,95~~
139,95

WIND- EN WATERDICHT

› Gewatteerd model met capuchon en getapete naden

› Verstelbare manchetten met klittenbandsluiting

› Bekijk meer jassen en schoenen van Travelin' online

QLT

Verwarming

60% korting

ADVIESPRIJS
~~199,95~~
79,95

GEMAAKT VAN ZWART GEBOGEN GLAS

› Handige timerfunctie en bedienbaar via app

› Instelbaar van 5 tot 50°C en met slimme eco-modus

› Bekijk meer verwarming van QLT online

C&JO

Damestrui

54% korting

ADVIESPRIJS
~~119,95~~
54,95

GEMAAKT VAN KASJMIER, ZIJDE EN VISCOSE

› Voelt heerlijk zacht en soepel aan

› Met warmte-isolerende eigenschappen

› Bekijk meer dames- en herentruien van C&Jo online

SANGEAN

Noodradio

33% korting

ADVIESPRIJS
~~149,95~~
99,95

MET DIGITALE FM EN DAB+ TUNER

› Oplaadbare en verwisselbare lithiumbatterij

› Met zaklamp en ook te gebruiken als powerbank

› Oplaadbaar via handslinger, zonnepaneel of USB

TEN CATE

Topdekmatras

Tot 50% korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~499,95~~
249,95

GEMAAKT VAN NASA TRAAGSCHUIM

› 7 comfortzones voor ondersteuning van het lichaam

› Unieke drukverlagende eigenschappen

› Bekijk meer matrassen van Ten Cate online

